

1. pielikums. Izvēlētās mērķa grupas un pielietotās metodes individuālo un kopienas mikro līmeņa datu ieguvei

Fokusa grupas diskusiju veido cilvēki - vietējās kopienas pārstāvji, pagastu iedzīvotāji, kuriem ir noteikta pieredze (dzīve pagastā un novadā plašāk, domājot par ikdienas gaitām) un kuri fokusētā diskusijā sniedz kvalitatīvus datus (stāsta un dalās pieredzē, kā viņiem iet, dzīvojot novadā, un kas viņiem būtu vajadzīgs), lai palīdzētu saprast pētīto jautājumu - par dzīvi novadā un nepieciešamo, lai dzīvotu labi (tēzes pielāgotas no “Focus groups”, Bryman, 2022).

Tabula 1 Izvēlētās mērķa grupas individuālo un kopienas mikro līmeņa datu ieguvei

Mērķa grupas	Mērķa grupas	Metodes
Organizācijas / iestādes	Pašvaldība	Intervijas
Organizācijas / iestādes	Uzņēmēji, ražotāji, zemnieki	Intervijas
Organizācijas / iestādes	Pakalpojumu sniedzēji (bibliotēka, skola)	Intervijas + etnogrāfiskie novērojumi
Apvienības	Vietējās rīcības grupas (VRG) (no pagasta pārvaldniekiem)	Intervijas
Individuāli	Iedzīvotāji – papildus noteiktās sociāli demogrāfiskās grupās (jaunieši, seniori, sievietes, pilsētā / laukos dzīvojošie)	Intervijas
Individuāli	Iedzīvotāji	Fokusa grupas diskusijas
Individuāli	Iedzīvotāji - maza mēroga privāti meža īpašnieki, neindustriāli meža īpašnieki (NIPF), (lauksaimnieciskas) zemes īpašnieki	Intervijas

2. pielikums. Interviju un fokusgrupu diskusijas jautājumu tematika

Galvenie pētījuma jautājumi:

- Kāda šeit ir nodarbinātība lauksaimniecībā un ar to saistītajās jomās? Kāda šeit ir nodarbinātība mežsaimniecībā un ar to saistītajās nozarēs? Kā tas ir mainījies laika gaitā jums/paaudzēm?
- Kādi te bija darbi pirms 20-30 gadiem? Kādas šobrīd ir galvenās darbavietas pagastā? Kā ir jāpelna, ja nevar dabūt oficiālu darbu?
- Kā jūs uztverat sociālo nevienlīdzību? Kā viņi laika gaitā ir auguši? Kurš kļūst nabadzīgāks, kurš kļūst bagātāks? (*Vai šajā pagastā dzīvojošos bagātos interesē labklājība un laba dzīves kvalitāte visiem? Kā ir ar viņu radniekiem? Vai jums ir piemēri?)
- Kopumā Vai laukos dzīvot ir vieglāk vai grūtāk? Ar ko ir vieglāk, ar ko grūtāk? Vai tas laika gaitā ir mainījies? Kas, jūsuprāt, ir patiešām steidzami problemātisks?

Kultūra, tradīcijas, izklaide

- Ar ko šis pagasts ir pazīstams? Kādus pasākumus jūs gaidāt katru gadu? Kādi tie bija senāk? Vai tie joprojām ir pietiekami finansēti? Kā cilvēki pasākumus organizēja agrāk? Vai ir kādi ir vietējie aktīvie cilvēki (kultūras dzīves vadītāji, koru, deju kolektīvu, sporta utt. vadītāji), uz kuriem paļaujaties vai vērsaties kultūras tradīciju turpināšanā, kāpēc paļaujaties uz viņiem?

Izglītība

- Līdz kurai klasei bērni var mācīties skolā šajā pagastā? Vai vienmēr tā ir bijis? Kā ir bijis senāk? Kā tas ir mainījies laika gaitā?
- Vai visi bērni var droši iet uz skolu (ceļu, ielu stāvoklis, fiziskā infrastruktūra utt.)?
- Vai viņiem ir papildus mācību programmas / ārpuskolas aktivitātes uz vietas?
- Ko viņi vēl dara brīvajā laikā?

Veselības aprūpe

- Kāds ir attālums līdz tuvākajai slimnīcai (slimnīcu nodaļas, kas informantiem ir īpaši svarīgas)? Vai vienmēr tā ir bijis? Kā ir bijis senāk? Kā tas ir mainījies laika gaitā?
- Kāds ir attālums pirmās palīdzības saņemšanai? Vai vienmēr tā ir bijis? Kā ir bijis senāk? Kā tas ir mainījies laika gaitā?
- Kādi ir tuvākie zobārsti?
- Kā ar citiem veselības un skaistumkopšanas pakalpojumiem?

Pārtikas produkti

- Cik veikalu ir pagastos? Vai tas ir pietiekami? Vai vienmēr tā ir bijis? Kā ir bijis senāk? Kā tas ir mainījies laika gaitā?
- Kā citādi cilvēki iegūst pārtiku? Ne-naudas maiņas (piens, olas utt.), savu dārzenus, augļus audzēšana? Vai mūsdienās cilvēki audzē vairāk vai mazāk? Sēņo, ogo mežos? Vai visiem ir viegli piekļūt mežam, ūdeņiem (ezeriem, dīķiem utt.)?

Mājoklis

- Vai visiem ir pietiekami daudz mājokļu, dzīvesvietas iespējas? Vai visas mājokļu / dzīvesvietas iespējas ir izmantotas? Kāda ir mājokļu kvalitāte (apkures sistēma, kanalizācijas sistēma, mājas siltināšana)? Vai jauni cilvēki ir ieinteresēti pārcelties uz šo pagastu?

- Vai pārceļšanās iespējas uz dzīvi pagastā ir valsts vai reģionāli atbalstītas, kā tas ir bijis kādreiz? Vai un kas būtu šajā ziņā jāmaina?

Transports

- Kāda ir ceļu kvalitāte? Kā tā ir mainījusies laika gaitā (uzlabojusies / pasliktinājusies)?
- Kā ar auto remonta pieejamību?
- Kā ar autobusu kustības grafikiem un plānojumu, to sasaiste ar dažādām pilsētām līdz nokļūšanai uz skolu, darbu, veikalu, pēc pakalpojumiem? Vai vienmēr tā ir bijis? Kā ir bijis senāk? Kā tas ir mainījies laika gaitā?

Dienas aprūpe

- Vai lielākā daļa bērnu apmeklē bērnudārzus vai paliek mājās? Līdz kādam vecumam?
- Kā var savienot bērnu pirmskolas aprūpi ar darbu?

Rūpes par veciem cilvēkiem

- Kā ar veco ļaužu aprūpi? Kurš par viņiem parasti rūpējas? Ko darīt, ja tas nav iespējams? Kādi ir veco ļaužu aprūpes pakalpojumi, vai to var izdarīt viņu mājās vai aprūpes namos? Vai tas ir kvalitatīvs pakalpojums? Vai un kā tas ir mainījies laika gaitā?

Uzņēmējdarbība un darba atzinība

- Kur cilvēki strādā? Kādi ir uzņēmumi, kādos cilvēki strādā? Vai ir kādi lieli uzņēmumi?
- Kādi pakalpojumi šeit darbojas? Kā tas laika gaitā ir mainījies? Kādi pakalpojumi, kas jums šķiet nepieciešami, vairs netiek sniegti? Kādi jauni pakalpojumi ir parādījušies?
- Kādi ir citi ienākumu gūšanas un iztikas nodrošināšanas veidi ārpus darba tirgus?

Sociālais darbs

- Kādas ir lielākās sociālās problēmas?
- Vai novadā ir būtiskas problēmas ar alkohola lietošanu? Ja jā, kāpēc, jūsuprāt, tas tā ir?

Izmaiņas

- Kādas ir bijušas lielākās izmaiņas šajā pagastā? Kā tās izpaudās?
- Vai ir kādas problēmas, par kurām neesmu jautājis un ko jūs vēlētos pieminēt?

Jautājumi intervijām ar plānotājiem, Preiļu pašvaldība, Preiļi

- Cik var izdarīt attīstībai pašvaldība?
- Kāda loma ir plānošanai?
- Kā vērtēt situāciju laukos – sociāli, ekonomiski?
- Kāda loma ir lauksaimniecībai un mežsaimniecībai? Kāda ir attīstības tendence?
- Kā vērtējami sarukšanas procesi? Sociālie, ekonomiskie?
- Vai un kādi ir/ var būt kompensējošie attīstības faktori lauku sarukšanai?
- Kādu lomu spēlē vietējā iniciatīva? Līderība?
- Vai un kā ATR mainīja situāciju?
- Pārvaldības loma – lauku attīstībā?
- Lielās, mazās saimniecības – kā vērtē to lomu tagad, nākotnē?
- Kas ir faktori, kas nosaka / noteiks situāciju laukos?
- Kas ir tie resursi, kas var uzlabot situāciju laukos?
- Cik nozīmīgi ir centri kā lauku telpas organizējošie elementi?
- Ražošanas pārstrādes loma?
- Darba vietas pret automatizāciju?
- Vai ir vīzija – ko vēlas panākt tuvākajā un tālākajā perspektīvā?

- Kāda ir pakalpojumu loma laukos? Skola, veikals, ārsts, sabiedriskais transports, pasts, bankomāts,

Partnerība “Kūpā”, Preiļi

- Kā raksturo situāciju Riebiņu un Silajāņu pag., ar ko atšķiras?
- Vai Riebiņi ir centrs plašākai teritorijai vai Preiļu piepilsēta?
- Migrācijas, darba iespējas, pakalpojumi
- Vai iepriekšējais padomju, neatkarības pirmo gadu mantojums ir atstājis ietekmi, kādu?
- Kādu lomu spēlē vietējā iniciatīva?
- Kāda loma ir personām – līderiem, vai tādi ir?
- Cik partnerība var ietekmēt attīstības procesus un kādās jomās?
- Kas ir tas, kas spēj mainīt situāciju laukos – sociāli, ekonomiski?
- Kā vērtē LEADER lomu?
- Kāda ir Stratēģijas loma? Vai stratēģija ir ceļvedis izmaiņām vai tas ir viena fonda naudas izmantošanas vadlīnijas?
- Vai ir vīzija – ko vēlas panākt tuvākajā un tālākajā perspektīvā?
- Skola, veikals, ārsts, sabiedriskais transports, pasts, bankomāts, ...
- Kāda nozīme ir savstarpējām attiecībām laukos? Tajā skaitā maiņas tirdzniecībai?
- No kā cilvēki iztieks?

Rēzeknes novada dome

- Vai ar laukiem viss ir kārtībā? Kāda ir kopējā situācija laukos? Sociālā ekonomiskā?
- Kas nosaka attīstību laukos?
- Sarukšana – vai ir risinājumi?
- Lielās un vietējās politikas loma lauku attīstībā?
- Skats uz lauku attīstību – kādā virzienā ejam?
- Vai ir vīzija kādi būs lauki?
- Lauksaimniecības/mežsaimniecības loma?
- Kompensējošie mehānismi – kādiem tiem jābūt?
- Centru loma laukos?
- Kāda ir pārvaldības loma lauku attīstībā?
- Kāda ir pakalpojumu loma laukos?

3. pielikums. Matemātiskās analīzes metodes teritoriālo atšķirību novērtēšanai

Divas klasterizācijas metodes

Klasterizācijas algoritmi ir nepārraudzītas mašīnmācīšanās veids, ko izmanto datu grupēšanai, pamatojoties uz līdzībām. Ar divām metodēm - K-Vidējo vērtību klasterizāciju un Hierarhisko klasterizāciju, var segmentēt datu kopas klasteros.

K-Vidējo vērtību klasterizācijā klasteri tiek numurēti atbilstoši lietotāja iepriekš noteiktajam klasteru kopskaitam. K-Vidējo vērtību metodē dati tiek grupēti, samazinot klasteru iekšējās variācijas un izveidojot kompaktas, atšķirīgas kopas. Hierarhiskajā klasterizācijā vienību piešķiršanu klasteriem un klasteru skaitu nosaka klasteru dendrogrammas struktūra. Hierarhiskā klasterizācija veido klasteru hierarhiju, kas sakārtota kokveida struktūrā, pamatojoties uz līdzību. Hierarhiskās klasterizācijas priekšrocība ir iespēja identificēt nezināmu skaitu klasteru.

K-Vidējo vērtību klasterizācija

K-vidējo vērtību klasterizācijas pamatā ir iteratīva datu punktu pārvietošana starp klasteriem. To izmanto, lai sadalītu datu kopas vienības nepārklājošās grupās vai klasteros, pamatojoties uz atlasītajām vienību īpašībām, parasti vairākiem mainīgajiem. Sagaidāmais rezultāts ir iepriekš noteikts atšķirīgu paneļa datu vienību grupu skaits ar augstu līdzības pakāpi katrā grupā un zemu līdzības pakāpi starp grupām¹.

K-vidējo vērtību klasterizācijā tiek izmantots Loida algoritma (1957) centroīda modelis. Centroīdu izsaka kā vidējo vērtību katram iepriekš atlasītajam mainīgajam, kas raksturo vienību. Pirmkārt, k sākotnējie centroīdi tiek izvēlēti, pamatojoties uz patvaļīgi izvēlētu atsevišķu mainīgo vai nu ar randomizāciju, vai arī sadalot attiecīgā mainīgā diapazonu intervālos. Pēc tam iterācijas tiek veiktas divos soļos. Pirmajā solī katrs datu kopas gadījums tiek piešķirts klasterim, pamatojoties uz tā attālumu no klasteru centroīdiem, izmantojot vienu no distances metrikām. Visbiežāk tiek izmantota Eiklīda distance:

$$d(P, Q) = \sqrt{(p_1 - q_1)^2 + (p_2 - q_2)^2 + \dots + (p_n - q_n)^2}, \quad (1)$$

kur

$P = (p_1, p_2, \dots, p_n)$ - vektors P ,

$Q = (q_1, q_2, \dots, q_n)$ - vektors Q ,

$d(P, Q)$ - Eiklīda distance starp vektoriem P un Q ,

n - datu punktu (paneļa vienību) skaits.

Var izmantot arī Manhetenas distanci:

$$d(P, Q) = \sum_{i=1}^n |p_i - q_i|, \quad (2)$$

kur

$P = (p_1, p_2, \dots, p_n)$ - vektors P ,

$Q = (q_1, q_2, \dots, q_n)$ - vektors Q ,

¹ Hastie, T., Friedman, J., Tibshirani, R., Hastie, T., Friedman, J. and Tibshirani, R., 2001. Kernel methods. The Elements of Statistical Learning: Data Mining, Inference, and Prediction, pp.165-192.

$d(P, Q)$ - Manhetenas distance starp vektoriem P un Q ,

n - datu punktu (paneļa vienību) skaits.

Otrajā solī iepriekšējā centroīda vērtība (parasti vidējā) tiek aizstāta ar visu pirmajā solī centroīdam piešķirto gadījumu vidējo. Tad kvadrātiskās kļūdas (SSE) summa tiek aprēķināta kā kvadrātveida minimālo attālumu summa starp gadījumiem.

Šīs divas soļu iterācijas tiek atkārtotas, līdz SSE nekļūst zemāka, vai arī vai katrai vienībai piešķirtie klasteru numuri nemainās.

Calińska-Harabaša indekss

Calińska-Harabaša indekss (CHI), ko Caliņskis un Harabašs ieviesa 1974. gadā², ir metrika klasteru kvalitātes novērtēšanai. Novērtējums ir balstīts tikai uz datu kopu un klasterizācijas rezultātiem. CHI indekss ir definēts kā klasteru iekšējās atdalīšanas (BCSS) attiecība pret klastera iekšējo izkliedi (WCSS), kas normalizēta ar brīvības pakāpju skaitu:

$$CH = \frac{BCSS/(k-1)}{WCSS/(n-k)}, \quad (3)$$

kur $BCSS$ - Eiklīda distanču kvadrātu svērtā summa katram klastera centroīdam,

$WCSS$ - Eiklīda distanču kvadrātu summa starp datu punktiem un klastera centroīdu,

k - klasteru skaits,

n - datu punktu (paneļa vienību) skaits.

BCSS (starpklasteru kvadrātu summa) ir Eiklīda distanču kvadrātu svērtā summa starp katru klastera centroīdu (vidējo) un kopējo datu centroīdu (vidējo):

$$BCSS = \sum_{i=1}^k n_i \|c_i - c\|^2, \quad (4)$$

kur n_i - vienību skaits klasterī C_i ,

c_i - C_i centroīds,

c - kopējais datu centroīds.

BCSS mēra, cik labi kopas ir atdalītas viena no otras (jo lielākas, jo labāk). WCSS (kvadrātu summa klastera ietvaros) ir kvadrātveida Eiklīda attālumu summa starp datu punktiem un to attiecīgajiem klasteru centroīdiem:

$$WCSS = \sum_{i=1}^k \sum_{x \in C_i} \|x - c_i\|^2, \quad (5)$$

kur k - klasteru skaits,

c_i - centrs no C_i ,

x - datu punkts.

WCSS mēra klasteru kompaktnumu (jo šī metrika mazāka, jo labāk).

Uz centroīdiem balstītas klasterizācijas mērķis ir vienlaikus palielināt BCSS un samazināt WCSS.

Elkoņa metode

Elkoņa metode, ko 1953. gadā ieviesa Torndaiks, ir heuristiska grafiska metode optimālā klasteru skaita noteikšanai k -means klasterizācijas algoritmā³. WCSS vērtības ir attēlotas uz y ass, bet atbilstošās k vērtības tiek attēlotas uz x ass. Optimālais klasteru skaits tiek noteikts pēc elkoņa formas grafikā.

²Caliński, T., Harabasz, J., 1974. "A dendrite method for cluster analysis". Communications in Statistics. 3 (1): 1-27.

³Thorndike, R. L., 1953. Who belongs in the family? Psychometrika, 18(4), 267-276.

Ar elkoņa metodi ieteikto optimālo klasteru skaitu var piemērot tikai tad, ja atbilstošajam CHI indeksam ir visaugstākā vērtība.

Hierarhiskā klasteru analīze

Hierarhisko klasteru analīzes metodi, kas veido klasteru hierarhiju, Anderbergs ieviesa 1973. gadā⁴. Ir divas pieejas hierarhiskajai klasterizācijai. Aglomeratīvā klasterizācija ir “no apakšas uz augšu” process. Katrs novērojums sākas savā klasterī, un klastera pāri tiek apvienoti, virzoties uz augšu pa hierarhiju. Sadalošā klasterizācija ir “no augšas uz leju” pieeja. Visi novērojumi sākas vienā klasterī, un kopas tiek sadalītas rekursīvi, virzoties uz leju pa hierarhiju. N vienību aglomerācijas klasteru analīzi nosaka pakāpenisks algoritms, kas katrā solī apvieno divas datu paneļa vienības, kurām ir vismazākais nelīdzīgums. Nelīdzīgumu starp objektu kopām var definēt ar maksimālo nelīdzīgumu (pilnīga saikne), minimālo nelīdzīgumu (atsevišķa saikne) vai vidējo nelīdzīgumu (vidējā saikne). Pirmkārt, tiek izveidota kvadrātiska paneļa vienību savstarpējā nelīdzīguma matrica. Katrā darbībā matricas rindas un kolonnas vai kolonnas tiek grupētas, apvienojot attiecīgās rindas un kolonnas. Procesu atkārto $n-1$ reizes. Katrā solī matricas izmērs samazinās par vienu. Klasteru analīzes rezultātus parāda binārais koks jeb dendrogramma ar $n-1$ mezgliem. Katram savienojumam pāri ir pievienota distance starp tā sastāvdaļām.

Dati

Tiek izmantoti dati par 46 Latvijas teritoriālajām vienībām no Valsts Datu portāla. Vienībās ietilpst septiņas valstspilsētas, trīs lielās novadu pilsētas un 36 novadi. Pieci iepriekš atlasītie mainīgie lielumi klasterēšanai ir: Lauksaimniecības īpatsvars kopējā uzņēmumu skaitā; Mežsaimniecības īpatsvars uzņēmumu kopskaitā; Pārtikas pārstrādes īpatsvars uzņēmumu kopskaitā; Teritorijas attīstības indeksa vidējais rangs; Bruto pievienotā vērtība uz vienu iedzīvotāju. Mainīgo sākotnējās vērtības tiek normalizētas ar Z-metriku intervālā no nulles līdz pieci.

Lineārā diskriminantu analīze

Diskriminantu analīze ir lietotājam ērta statistiskā metode datu vienību klasificēšanai grupās vai kategorijās. To ieviesa Fišers 1936. gadā⁵. Vienību iedalījumu grupās veic lietotājs pirms analīzes. Parasti diskriminantu analīzi izmanto, lai pārbaudītu iepriekš veiktā grupu iedalījuma adekvātumu, kā arī prognozētu grupas piederību papildus datu vienībām, kuras iepriekšējā izlasē nav tikušas iekļautas. Diskriminantu analīze bieži tiek veikta pēc klasteru analīzes, lai apstiprinātu novērtētā klasteru sadalījuma pareizību. Neatkarīgie mainīgie tiek izvietoti matricā X , kuras rindās izvieto k vienības, bet kolonās - g attiecīgos grupu mainīgos. Atkarīgais mainīgais Y tiek izvietots kolonas vektorā, kura k šūnas ir vienādas ar katras vienības sagaidāmo grupas numuru, kas tiek piešķirts pēc aprēķiniem. Neatkarīgais grupēšanas mainīgais G tiek izvietots kolonas vektorā, kura šūnas ir vienādas ar katras vienības pirms aprēķiniem piešķirto grupas numuru. Vidējā koriģētā matricas X^0 tiek aprēķināta, katru matricas X šūnu izdalot ar tai atbilstošās kolonas vidējo vērtību.

Iepriekšējās varbūtības tiek aprēķinātas izdalot vienību skaitu grupā ar kopējo vienību skaitu:

$$p_i = \frac{n_i}{N}, \quad (6)$$

Katrai grupai i tiek aprēķināta kovariācijas matrica:

$$c_i = x_i^0 (x_i^0)^T p_i, \quad (7)$$

kur c_i - grupas i kovariācijas matrica,

p_i - grupas i iepriekšējā varbūtība,

⁴Anderberg, M.R. (1973), Cluster Analysis for Applications. Academic Press, New York.

⁵Fisher, R.A., 1936. The Use of Multiple Measurements in Taxonomic Problems. Annals of Eugenics, 7, 179-188

x_i^o - matricas X^o grupas i vienības saturošā apakšmatrica,

$(x_i^o)^T$ - matricas x_i^o transponētā matrica.

Pēc tam tiek aprēķināta kopsavilkuma grupu iekšējā kovariances matrica:

$$C(r, s) = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^s n_i c_i(r, s) . \quad (8)$$

Grupās i diskriminantu funkciju izsaka sekojošā matricu formā:

$$f_i = \mu_i C^{-1} x_k^T - \frac{1}{2} \mu_i C^{-1} \mu_i^T + \ln(p_i) , \quad (9)$$

kur f_i - diskriminantu funkcija,

C^{-1} - kopsavilkuma grupu iekšējās kovariances matricas inversā matrica,

μ_i - grupas i vidējo vērtību vektors (vidējais no x_i),

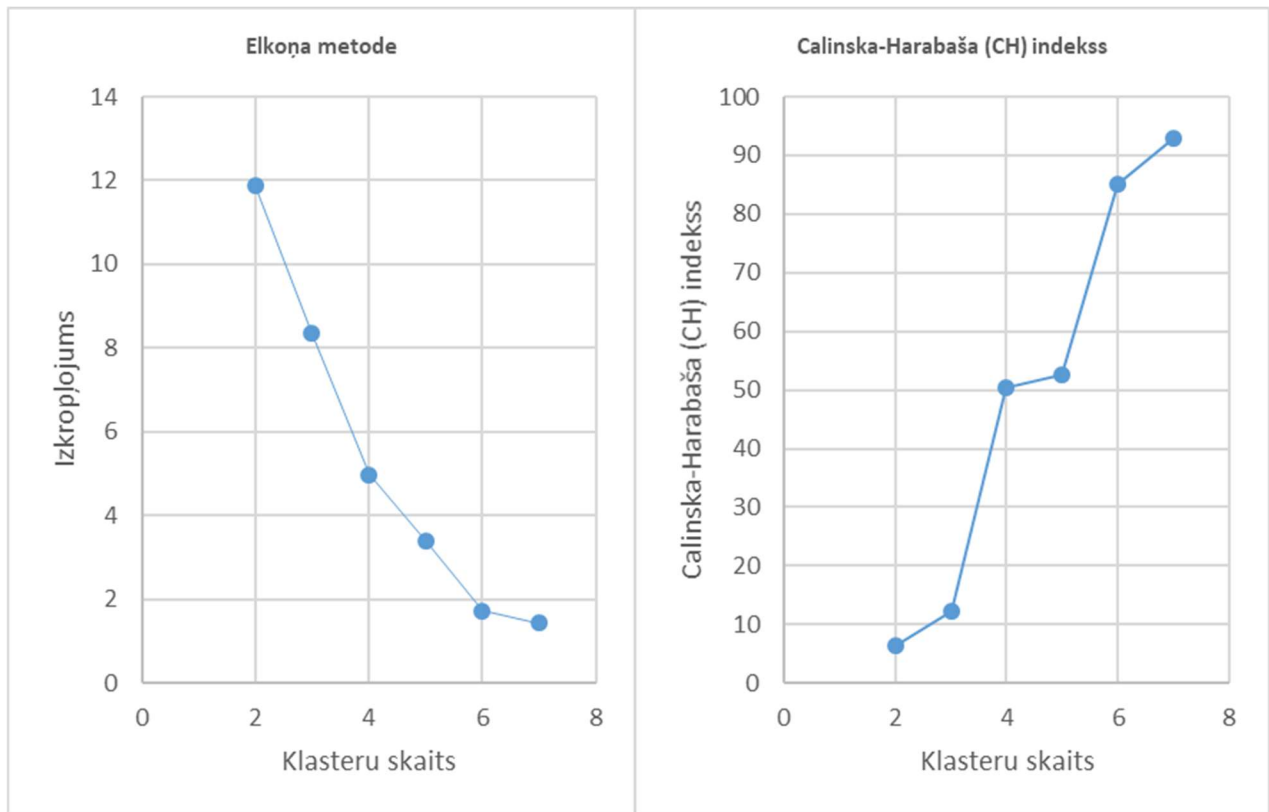
Vienība tiek iekļauta grupā ar maksimālo diskriminanta funkciju.

4. pielikums. Lauku teritoriju analītiskās klasifikācijas gaita

K-vidējo vērtību klasterizāciju ar Eiklīda distanci

K-vidējo klasterizāciju ar Eiklīda distanci veic ar iepriekš atlasītiem lietotāja definētiem klasteru numuriem no diviem līdz septiņiem.

Elkoņa diagramma un CHI indeksi ir attēloti 1. 1. attēls .

1. attēls Elkoņa diagramma un Calinska-Harabaša indekss

Elkoņa diagramm liecina, ka optimālais klasteru skaits ir seši. Arī atbilstošās CHI indeksa vērtības ir augstākās. Tādējādi turpmākajā analīzē var izmantot sešus klasterus.

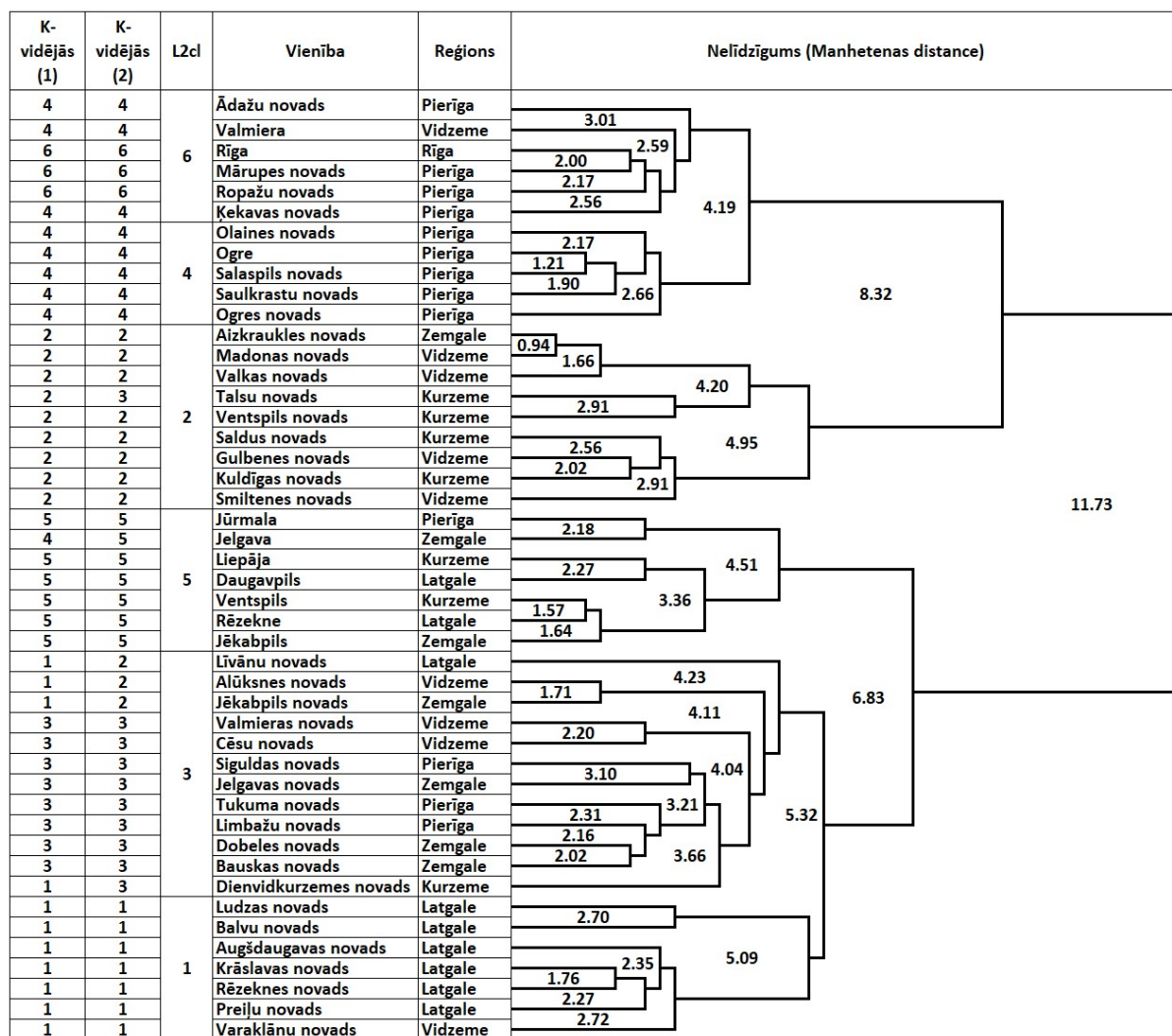
K-vidējo vērtību klasterizācija ar Manhetenas distanci

Lai pārbaudītu ar Eiklīda distanci iegūto rezultātu adekvātumu, papildus tiek veikta klasterizācija sešiem klasteriem ar Manhetenas distanci.

Hierarhiskā aglomeratīvā klasterizācija

Tiek izvēlēta aglomeratīvas klasterizācijas metode ar pilnīgām saiknēm (apzīmēta ar L2c1). Vispirms tiek konstruēta 46*46 nelīdzīguma matrica. Pēc tam tiek veikti 45 “sapārošanas” soļi. Rezultējošā dendrogramma ar distancēm (nelīdzīgumiem) kopā ar iepriekš veiktajām k-vidējo vērtību klasterizācijām ar Eiklīda distanci un Manhetenas distanci norādīta 2. attēlā.

Sākumā aglomeratīvās klasterizācijas dendrogrammas vienībām tiek piešķirti klasteru numuri, balstoties uz k-vidējo vērtību klasterizācijas ar Eiklīda distanci iegūtajiem numuriem (attēla trešā kolona). Pēc tam k-vidējo vērtību klasterizācijas ar Eiklīda distanci un k-vidējo vērtību klasterizācijas ar Manhetenas distanci rezultāti tiek izvietoti attēla pirmajās divās kolonās. Lai finalizētu piešķirto klasteru numuru izvēli, tiek salīdzināti ar visām trim metodēm iegūtie rezultāti.

2. attēls. Klasteru dendrogramma un vienībām piešķirtie klasteru numuri

Starp ar trīs pieejām iegūtajiem rezultātiem pastāv zināmas atšķirības. Atbilstoši k-vidējo vērtību klasterizācijai ar Eiklīda distanci Jelgavas Valstspilsēta ir piederīga klasterim #4, turpretī ar k-vidējo vērtību klasterizācijas ar Manhetenas distanci iegūtie rezultāti apstiprina piederību klasterim #5. Šāds rezultāts, iespējams ir atbilstošāks, jo klasterī #5 pārsvarā atrodas lielās pilsētas.

Līvānu novads, Alūksnes novads un Jēkabpils novads attiecīgi ir piederīgi klasteriem #1 un #2, turpretī dendrogramma liecina par piederību klasterim #3.

Dienvidkurzemes novads attiecīgi pieder klasteriem #1 and #3. Tā kā arī dendrogrammā norādīts klasteris #3, novadu var ievietot šajā klasterī.

Klasteros #1 un #2 vienību piederība ir nemainīga visām trim metodēm.

Klasterus #4 un #6 ir iespējams apvienot vienā klasterī, jo dendrogrammā klasteris #6 var tikt uzskatīts par daļu no klastera #4 (to no abām pusēm aptver šī klastera vienības).

Iegūtie rezultāti liecina, ka automātiska ģeogrāfiski-administratīvo sadalījuma reģionos izmantošana pētījumos var radīt novirzes. Kā redzams no dendrogrammas, dažas vienības nepieder pie administratīvo reģionu noteiktajām kopām. Analīze liecina, ka klasteru veidošana var būt noderīga, lai atpazītu modeļus vai atklātu anomālijas starp reģionālajām vienībām, kuras nebūtu atpazīstamas, izmantojot oficiālu administratīvo iedalījumu.

5. pielikums. Lauku teritoriju analitiskās klasifikācijas rezultāti

Vienība	Reģions	K-vidējās (1)	K-vidējās (2)	L2cl	Diskriminanti	Gala izvēle
Ādažu novads	Pierīga	4	4	6	4	4
Valmiera	Vidzeme	4	4	6	4	4
Rīga	Rīga	6	6	6	6	6
Mārupes novads	Pierīga	6	6	6	6	6
Ropažu novads	Pierīga	6	6	6	6	6
Ķekavas novads	Pierīga	4	4	6	4	4
Olaines novads	Pierīga	4	4	4	4	4
Ogre	Pierīga	4	4	4	4	4
Salaspils novads	Pierīga	4	4	4	4	4
Saulkrastu novads	Pierīga	4	4	4	4	4
Ogres novads	Pierīga	4	4	4	4	4
Aizkraukles novads	Zemgale	2	2	2	2	2
Madonas novads	Vidzeme	2	2	2	2	2
Valkas novads	Vidzeme	2	2	2	2	2
Talsu novads	Kurzeme	2	3	2	2	2
Ventspils novads	Kurzeme	2	2	2	2	2
Saldus novads	Kurzeme	2	2	2	2	2
Gulbenes novads	Vidzeme	2	2	2	2	2
Kuldīgas novads	Kurzeme	2	2	2	2	2
Smiltenes novads	Vidzeme	2	2	2	2	2
Jūrmala	Pierīga	5	5	5	4	5
Jelgava	Zemgale	4	5	5	4	5
Liepāja	Kurzeme	5	5	5	5	5
Daugavpils	Latgale	5	5	5	5	5
Ventspils	Kurzeme	5	5	5	5	5
Rēzekne	Latgale	5	5	5	5	5
Jēkabpils	Zemgale	5	5	5	5	5
Līvānu novads	Latgale	1	2	3	3	3
Alūksnes novads	Vidzeme	1	2	3	1	2
Jēkabpils novads	Zemgale	1	2	3	1	2
Valmieras novads	Vidzeme	3	3	3	3	3
Cēsu novads	Vidzeme	3	3	3	2	3
Sīguldā novads	Pierīga	3	3	3	3	3
Jelgavas novads	Zemgale	3	3	3	3	3
Tukuma novads	Pierīga	3	3	3	3	3
Limbažu novads	Pierīga	3	3	3	3	3
Dobeles novads	Zemgale	3	3	3	3	3
Bauskas novads	Zemgale	3	3	3	3	3
Dienvidkurzemes novads	Kurzeme	1	3	3	1	2
Ludzas novads	Latgale	1	1	1	1	1
Balvu novads	Latgale	1	1	1	1	1
Augšdaugavas novads	Latgale	1	1	1	1	1
Krāslavas novads	Latgale	1	1	1	1	1
Rēzeknes novads	Latgale	1	1	1	1	1
Preiļu novads	Latgale	1	1	1	1	1
Varakļānu novads	Vidzeme	1	1	1	1	1

* ar treknu šriftu norādītas "nevienādās" vienības

6. pielikums. Teritoriju dažādības indeksa aprēķina metode

Eiklīda distances noteikšana

No eksperimentālajā pagastu statistikā pieejamajiem datiem tiek aprēķinātas novadu vidējās vērtības. Tādējādi tiek iegūti četri katru no 584 teritoriālās vienības raksturojošajiem rādītājiem: A-sektora īpatsvars uzņēmumu kopskaitā pagastā (vietā); Bruto pievienotā vērtība uz vienu iedzīvotāju pagastā (vietā); vidējais A-sektora īpatsvars uzņēmumu kopskaitā novadā; Vidējā Bruto pievienotā vērtība uz vienu iedzīvotāju novadā.

Visiem četriem rādītājiem katrai vienībai tiek aprēķināta standartvērtība:

$$z = (x - \bar{x})/\sigma, \quad (1)$$

kur

z - standartvērtība,

$x = x_1 \dots x_{584}$ - attiecīgā rādītāja vektors,

\bar{x} - vektora x vidējā vērtība,

σ - vektora x standartnovirze,

Iegūtās standartvērtības tiek normalizētas intervālā no 0 līdz 5:

$$y = 5 * (x_i - \min(x)) / (\max(x) - \min(x)), \quad (2)$$

kur

y - normalizētā standartvērtība,

x_i - rādītāja vērtība vietā i ,

$\min(x)$ - vektora x minimālā vērtība,

$\max(x)$ - vektora x maksimālā vērtība,

Pēc tam katrai no 584 vienībām tiek aprēķināta Eiklīda distance starp abiem pagastus un novadus raksturojošajiem rādītājiem:

$$d(P, Q) = \sqrt{(p_1 - q_1)^2 + (p_2 - q_2)^2}, \quad (1)$$

kur

p_1 - vietas A sektora normalizētā standartvērtība,

p_2 - vietas BPV uz iedzīvotāju normalizētā standartvērtība,

q_1 - novada A sektora normalizētā standartvērtība,

q_2 - vietas BPV uz iedzīvotāju normalizētā standartvērtība,

Par rādītāju, kurš raksturo vietas nelīdzīgumu attiecīgā novada caurmēram, izmanto aprēķināto Eiklīda distanču kvadrātus.

7. pielikums. Ekonomisko un sociālo rādītāju sadalījums pa teritoriju klasteriem

Indikatoru grupa	Indikators	6	4	2	3	5	1
Skolas	Kopā	157	51	102	139	57	112
Skolas	Sākumskolas	15	5	7	10	5	2
Skolas	Pamatskolas*	41	21	57	75	18	54
Skolas	Vidusskolas	92	23	30	45	30	49
Skolas	Speciālās izglītības iestādes	9	2	8	9	4	7
Nekustamā īpašuma darījumu skaits	Apbūves tiesība	2	3	10	4	3	5
Nekustamā īpašuma darījumu skaits	Dzīvokļa īpašums	10145	1972	1664	2189	3447	1705
Nekustamā īpašuma darījumu skaits	Neapdzīvojamās telpas (garāža, veikals, darts)	1645	91	21	50	299	12
Nekustamā īpašuma darījumu skaits	Patstāvīgs ēkas nekustams īpašums	413	167	217	274	548	292
Nekustamā īpašuma darījumu skaits	Privatizējamā objekta sākotnējā reģistrācija	0	0	0	0	0	4
Nekustamā īpašuma darījumu skaits	Zemes nekustams īpašums	3887	2479	2359	3091	965	3967
Nekustamā īpašuma darījumu skaits	Zemes un ēkas nekustams īpašums	1865	1294	1280	1580	959	1712
Nekustamā īpašuma darījumu skaits	Grand Total	17957	6006	5551	7188	6221	7697
Nekustamā īpašuma darījumu summa	Apbūves tiesība	700	329600	238773	204869	259650	462250
Nekustamā īpašuma darījumu summa	Dzīvokļa īpašums	741528702	88287770	19283923	49607963	112383497	12566553
Nekustamā īpašuma darījumu summa	Neapdzīvojamās telpas (garāža, veikals, darts)	31147388	1478810	242092	193604	5302834	71138
Nekustamā īpašuma darījumu summa	Patstāvīgs ēkas nekustams īpašums	28785150	7448978	2161389	8408387	20215801	3171289
Nekustamā īpašuma darījumu summa	Privatizējamā objekta sākotnējā reģistrācija	0	0	0	0	0	86700
Nekustamā īpašuma darījumu summa	Zemes nekustams īpašums	196231352	71895279	76513273	99826091	20149612	103913246
Nekustamā īpašuma darījumu summa	Zemes un ēkas nekustams īpašums	297747222	93165246	46876247	85814027	103267187	40795430
Nekustamā īpašuma darījumu summa	Grand Total	1295440514	262605683	145315697	244054941	261578581	161066606
Vidējais nekustamā darījuma līgums	Apbūves tiesība	350	329600	169030	204869	131150	426750
Vidējais nekustamā darījuma līgums	Dzīvokļa īpašums	282423	449336	97201	184922	189260	74278
Vidējais nekustamā darījuma līgums	Neapdzīvojamās telpas (garāža, veikals, darts)	31263	161866	48497	32593	86058	21506
Vidējais nekustamā darījuma līgums	Patstāvīgs ēkas nekustams īpašums	153888	384583	85822	332790	254794	124163
Vidējais nekustamā darījuma līgums	Privatizējamā objekta sākotnējā reģistrācija	0	0	0	0	0	21675
Vidējais nekustamā darījuma līgums	Zemes nekustams īpašums	160015	245362	292574	262544	114357	282679
Vidējais nekustamā darījuma līgums	Zemes un ēkas nekustams īpašums	437758	654477	317596	431144	502073	241099
Vidējais nekustamā darījuma līgums	Grand Total	1065697	2225224	1010720	1448862	1277692	1192150
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Autobusi	1519	322	297	772	783	414
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Kravas automobiļi (ieskaitot vilcējus)	41098	12316	11488	16276	10772	10708
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Kvadricikli	1571	741	889	1168	496	859
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Mopēdi	6665	4365	6896	8393	4051	9300
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Motocikli	13476	6574	4322	6947	4707	4065
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Piekabes	18425	10886	13675	16953	9230	14125
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Puspiekabes	8160	1728	1730	2620	2060	1914
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Tricikli	70	36	21	27	14	12
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Vieglie automobiļi	264170	109579	91413	135070	108271	99803
Reģistrētie transportlīdzekļi kopā	Kopā	355154	146547	130731	188226	140384	141200
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Autobusi	33	22	20	41	39	25
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Kravas automobiļi (ieskaitot vilcējus)	6540	4059	3931	5700	3352	4122
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Kvadricikli	744	567	606	813	357	607
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Mopēdi	5794	4207	6461	8180	3884	9107
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Motocikli	11881	6239	4107	6601	4495	3879
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Piekabes	9532	8132	9894	12512	7429	11369
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Puspiekabes	41	39	44	57	20	57
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Tricikli	52	34	17	26	13	12
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Vieglie automobiļi	214916	102070	86851	126732	100546	95765
Fiziskām personām reģistrētie transportlīdzekļi	Kopā	249533	125369	111931	160662	120135	124943
Iedzīvotāji	Gada vidējais iedzīvotāju skaits	676544	264449	201095	296377	277875	230006
Iedzīvotāji	Iedzīvotāju dabiskais pieaugums	-4771	-996	-1863	-2213	-2366	-2942
Iedzīvotāji	Iedzīvotāju skaita izmaiņas - pavisam	6553	3047	-1224	787	-37	-2017
Iedzīvotāji	Iedzīvotāju skaits gada sākumā	673269	262927	201710	295984	277895	231019
Iedzīvotāji	Migrācijas saldo	11324	4043	639	3000	2329	925
Viesnīcas	Mitņu skaits (perioda beigās)	119	75	179	247	133	120
Viesnīcas	Numuru skaits (perioda beigās)	7542	876	1654	2684	3406	1045
Viesnīcas	Gultasvietu skaits (perioda beigās)	15581	2616	4847	8012	7932	3208
Viesnīcas	Apkalpotās personas	1309742	88202	158909	330726	478936	102360
Viesnīcas	Apkalpotie vietējie viesi	282233	60818	132605	233611	270094	89524
Viesnīcas	Apkalpotie ārvalstu viesi	1027509	27384	26304	97065	208842	12836
Viesnīcas	Pavadītās nakts	2414194	158110	259923	549692	865984	188551
Viesnīcas	Vietējo viesu pavadītās nakts	503409	106142	209756	384212	474281	159111
Viesnīcas	Ārvalstu viesu pavadītās nakts	1910785	51968	50167	165480	391703	29440
Jaunie mitekļi	Pavisam	1792	845	67	233	151	75
Jaunie mitekļi	Divu vai vairāku dzīvokļu mājas	1495	88	0	33	54	2
Jaunie mitekļi	Viena dzīvokļa mājas	297	757	67	204	97	73
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Pavisam	79934	21744	17883	24802	20511	18950
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Tirgus sektors	76651	20623	17065	23557	19370	18201
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Ārpus tirgus sektors	3283	1121	818	1245	1141	749
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Fiziskas personas - saimnieciskās darbības veicēji	22454	7990	7593	9483	8871	9347
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Zemnieku un zvejnieku saimniecības	92	347	2273	2817	49	3104
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Individuālie komersanti	1489	645	693	882	1121	817
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Komersabiedrības (tirgus sektors)	51860	11475	6357	10171	9091	4869
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Fondi, nodibinājumi un biedrības (tirgus sektors)	756	166	149	204	238	64
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Komersabiedrības (ārpus tirgus sektors)	48	12	9	25	32	19
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Fondi, nodibinājumi un biedrības (ārpus tirgus sektors)	3063	1018	780	1184	978	679
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Valsts budžeta iestādes	165	11	6	14	22	3
Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	Pašvaldību budžeta iestādes	7	80	23	22	109	48
Izglītība	Pavisam	570721	216511	170210	247826	234824	197915
Izglītība	Nav skolas izglītības, zemākā par sākumskola	12260	5724	5313	8232	5843	6196
Izglītība	Pamatizglītības otrais posms (pamatskolas izņemot)	53829	28098	33937	46222	29932	35318
Izglītība	Vidējā izglītība (ISCED 3. līmenis)	210949	84457	74019	105052	93684	87712
Izglītība	Arodizglītība pēc vispārējās vai profesionālās izglītības	66846	26735	21395	29585	36108	29260
Izglītība	Augstākā izglītība (ISCED 5.-8. līmenis)	226837	71497	35546	58735	69257	39429
Mūzikas un mākslas skolas	Izglītības iestāžu skaits	22	17	33	40	11	33
Mūzikas un mākslas skolas	Izglītojamo skaits	6043	3990	4031	5487	3097	4408
Mūzikas un mākslas skolas	Pedagoģisko darbinieku skaits	863	460	450	642	418	512
Kopprodukts	Bruto pievienotā vērtība	16974675	2940049	2139947	2874933	3079707	1714678
Kopprodukts	Iekšzemes kopprodukts	19421736	3363884	2448441	3289383	3523678	1961866
Platība	Kopējā platība	1187,46	3332,42	19827,14	16945,22	342,68	23019,85
Platība	Sauszemes platība	1076,25	3176,86	19231,47	16456,91	293,8	22046,94

8.pielikums. Teritoriju klasteros novērtētie rādītāji

BPV tūkst. uz iedz.

Vieta	ATVK	Reģions	A-sektors	Lauksaimniecība	Mežsaimniecība	Pārtika	TAI_2020	2021
Varakļānu novads	0055000	Vidzeme	62,4	59,1	3,3	0,4	28	8,3
Preiļu novads	0042000	Latgale	57,0	53,2	3,8	0,7	33	6,9
Augšdaugavas novads	0022000	Latgale	56,0	53,2	2,8	1,1	38	4,8
Rēzeknes novads	0043000	Latgale	55,6	49,6	5,4	0,8	41	5,7
Krāslavas novads	0032000	Latgale	54,7	47,9	6,7	1,1	42	5,9
Balvu novads	0024000	Latgale	57,0	47,7	9,3	0,4	35	5,4
Dienvidkurzemes novads	0027000	Kurzeme	50,8	44,9	5,0	1,1	18	8,7
Līvānu novads	0036000	Latgale	44,6	40,6	3,8	1,2	37	12,2
Ludzas novads	0037000	Latgale	49,9	40,0	9,7	0,6	43	7,0
Smiltenes novads	0049000	Vidzeme	43,6	32,0	11,4	1,2	12	15,5
Jēkabpils novads	0031000	Zemgale	38,2	31,7	6,5	0,6	25	9,3
Ventspils novads	0056000	Kurzeme	43,7	31,4	10,8	1,9	26	10,8
Bauskas novads	0025000	Zemgale	33,7	31,3	2,4	1,5	17	8,0
Alūksnes novads	0021000	Vidzeme	38,3	30,5	7,0	0,5	29	7,2
Valkas novads	0053000	Vidzeme	38,0	30,2	7,8	1,5	36	7,8
Dobeles novads	0028000	Zemgale	32,3	30,0	2,3	1,5	27	11,1
Madonas novads	0038000	Vidzeme	37,4	29,9	7,1	1,4	32	9,9
Kuldīgas novads	0033000	Kurzeme	39,4	28,5	10,5	1,2	19	9,2
Limbažu novads	0035000	Pierīga	33,8	28,3	4,4	1,3	22	8,4
Jelgavas novads	0030000	Zemgale	29,0	26,9	2,0	2,1	11	8,8
Gulbenes novads	0029000	Vidzeme	36,9	26,8	9,9	1,2	31	9,9
Saldus novads	0046000	Kurzeme	34,5	26,4	8,0	1,0	21	11,3
Aizkraukles novads	0020000	Zemgale	32,3	25,1	7,1	1,5	30	10,5
Talsu novads	0051000	Kurzeme	32,4	22,7	8,8	2,1	23	9,4
Tukuma novads	0052000	Pierīga	25,8	21,0	4,1	1,6	16	8,3
Cēsu novads	0026000	Vidzeme	26,9	20,1	6,5	1,3	13	9,2
Valmieras novads	0054000	Vidzeme	24,7	20,0	4,4	1,2	15	12,2
Siguldas novads	0048000	Pierīga	13,7	11,6	2,1	1,8	14	10,8
Ogres novads	0040000	Pierīga	13,1	11,1	1,9	1,1	9	7,2
Saulkrastu novads	0047000	Pierīga	7,4	4,1	2,4	0,8	7	10,4
Ķekavas novads	0034000	Pierīga	4,9	3,9	0,9	1,3	4	16,8
Jēkabpils	0031000	Zemgale	6,9	3,5	3,4	0,4	39	11,7
Rēzekne	0006000	Latgale	6,4	3,0	3,3	0,7	45	11,7
Valmiera	0054000	Vidzeme	5,8	2,9	2,7	1,0	10	18,1
Ropažu novads	0044000	Pierīga	3,0	2,2	0,7	0,9	1	20,9
Ādažu novads	0023000	Pierīga	2,4	2,1	0,1	1,5	2	10,0
Mārupes novads	0039000	Pierīga	2,5	2,0	0,4	0,8	3	27,1
Daugavpils	0002000	Latgale	2,3	1,9	0,4	0,7	44	9,3
Olaines novads	0041000	Pierīga	2,3	1,8	0,5	1,0	8	12,9
Salaspils novads	0045000	Pierīga	2,9	1,8	0,6	0,7	5	9,4
Jelgava	0003000	Zemgale	2,5	1,6	0,9	0,7	20	11,7
Ventspils	0007000	Kurzeme	3,8	1,6	1,8	0,6	40	12,1
Liepāja	0005000	Kurzeme	2,1	1,2	0,7	0,7	34	13,5
Ogre	0040000	Pierīga	2,3	1,2	1,1	0,7	9	8,1
Jūrmala	0004000	Pierīga	1,1	0,7	0,2	0,5	24	8,8
Rīga	0001000	Rīga	0,9	0,6	0,3	0,4	6	25,1

kur šādai “dabiskai” (jo kopīga dzīvesvieta / dzīvestelpa) kaimiņu būšanai ir potenciāls stiprināt kopienu vietās, kur tās jau ir. Pastāv arī viedoklis, ka Vidzemē dzīvojošie ir atturīgāki un ir grūtāk iedzīvoties.

Iedzīvotāju iesaiste **kultūras aktivitātēs un sabiedriskajā dzīvē** ir saistīta ar iedzīvotāju nodarbinātību (kokapstrādes nozare – maiņu darbs, naktsmaiņas utt.) un darba intensitāti tajā. Cilvēkiem nav laika vai spēka apmeklēt un piedalīties sabiedriskajā dzīvē.

Launkalnes pagasta diskusijas kopsavilkums

Diskusijas tēmas un secinājumi

1. Dzīve Launkalnē un vietējā sabiedrība

- Daudzi iedzīvotāji ir cieši saistīti ar pagastu, dzīvojuši šeit lielu daļu dzīves vai atgriezušies pēc prombūtnes.
- Trūkst pusaudžu vecuma grupas, kas atspoguļo emigrācijas un izglītības ietekmi. Ģimenes ar mazākiem bērniem ir vairāk.
- Kopienas izjūta pastāv, taču to mazina maiņu darbs un dzīvesveida maiņas. Aktīvākie cilvēki ir atbildīgi par vietējo aktivitāšu veidošanu, taču kopējā iedzīvotāju iesaiste ir ierobežota.

2. Ekonomiskās un sociālās problēmas

- Vietējo veikalumu un dažu būtisku pakalpojumu, piemēram, ģimenes ārsta, trūkums rada izaicinājumus.
- Mainījusies saimniecības struktūra lauksaimniecībā – mazās saimniecības samazinās, tās aizstājušas lielās, kurās darbs bieži prasa tehniskas prasmes, bet vienlaikus ir mazs pieprasījums pēc darbaspēka.

3. Pagasta attīstība un projekti

- Launkalne ir ieguvusi statusu kā "viedais ciems", kas palīdz vairot atpazīstamību. Tomēr sabiedrībai vēl jāizprot, kā šo statusu izmantot vietējās dzīves uzlabošanai.
- Projektu pieteikumu gatavošanas un iegūšanas potenciāls pastāv, taču aktīvajiem iedzīvotājiem, kas iesaistījušies, trūkst kapacitātes turpinoši tajā iesaistīties. Cilvēkkapitāla trūkums.
- Vietējās iedzīvotāju padomes izveide ir solis, lai uzlabotu dialogu starp kopienu un pašvaldību.

4. Identitāte un nākotnes perspektīvas

- Iedzīvotāju pašvērtējumā Launkalne ir pazīstama ar dabas resursiem un kokapstrādes nozari.
- Pagasts ir attīstības sākumstadijā – lai pilnvērtīgi attīstītos, nepieciešama lielāka iedzīvotāju iesaiste un "lokomotīves", kas kalpotu par kopienas dzinējspēku.
- Iespējamais modelis attīstībai: "mazās saliņas" jeb kopienu veidošana, apvienojot cilvēkus ap atsevišķām iniciatīvām vai interesēm.

5. Kopienas stiprināšanas soļi

- Jāattīsta vietējā infrastruktūra un jāuzlabo informācijas plūsma par pieejamiem resursiem un iespējām.

- Iedzīvotāji paši tiek mudināti organizēties un uzņemties iniciatīvu, īpaši attiecībā uz pasākumiem un projektiem.

Launkalnes pagasts, Smiltenes novads

Intervijas

16.09.2024. Launkalnes pagasts

Intervija – kultūras dzīve. Laiks 45 min.

No jautājumiem izrietošās tēmas un secinājumi

1. Lauku dzīves attīstība un izmaiņas:

- **Sakoptība un lauksaimniecība:** Intervijā raksturots, ka laukos tagad ir vairāk sakoptu zemju nekā agrāk. Aizaugušās pļavas tiek atjaunotas un izmantotas sējumiem. Vienlaikus lauksaimniecība kļūst industrializētāka – mazo saimniecību un nelielo ganāmpulku vietā dominē lielākas, intensīvākas saimniecības.
- **Mežsaimniecība:** Novērota plaša mežu izciršana, kas atstāj pamanāmas izmaiņas ainavā. Lai arī saprotama nepieciešamība uzturēt mežus, paustas bažas par nepietiekamu jaunu mežu stādīšanu un "pliko" izcirtumu ietekmi uz vidi.

2. Lauku dzīves priekšrocības un izaicinājumi:

- **Dzīves kvalitāte:** Intervētā uzskata, ka dzīve laukos sniedz mieru un dabas klātbūtni. Taču lauku dzīve prasa pastāvīgu darbu un pielāgošanos, īpaši tiem, kas nodarbojas ar lauksaimniecību vai lopkopību.
- **Ekonomiskie izaicinājumi:** intervijā minēts, ka laukos dzīve var būt ekonomiski izdevīgāka, nekā pilsētā, tomēr infrastruktūras un pakalpojumu trūkums apgrūtina ikdienu, piemēram, veikalu slēgšana ekonomisku iemeslu dēļ.

3. Sociālā dzīve un kopienas iesaiste:

- **Saliedētība:** Intervijā uzsvērtā vietējās kopienas nozīme. Cilvēki cenšas palīdzēt viens otram, piemēram, daloties produktos (olas, piens) vai sadarbojoties transporta organizēšanā. Tomēr, salīdzinot ar senākiem laikiem, sadarbība kļūst vājāka, jo cilvēki biežāk paļaujas uz sevi.
- **Pasākumi un aktivitātes:** norādīts, ka pasākumi, piemēram, pagalmu svētki, ir labs veids, kā atjaunot saikni starp iedzīvotājiem. Intervijā minēti pirmo reizi organizētie pagalmu svētki kā pozitīvs piemērs kopienas saliedēšanai.

4. Infrastruktūra un sabiedriskie pakalpojumi:

- **Transporta pieejamība:** Sabiedriskais transports laukos ir nepietiekams, īpaši brīvdienās un skolēnu brīvdienu laikā. Tas ietekmē iedzīvotāju mobilitāti.
- **Veikalu un pakalpojumu pieejamība:** Veikali laukos bieži tiek slēgti nepietiekama apgrozījuma dēļ, kas apgrūtina iedzīvotāju ikdienu. Intervijā norādīts, ka, piemēram, pasts un mazie veikaliņi agrāk kalpoja ne tikai kā pakalpojumu sniedzēji, bet arī kā **socializācijas vietas**.
- **Drošība:** Īpaši akcentēta vajadzība pēc drošāka gājēju celiņa no Launkalnes līdz šosejai, jo ceļš ir bīstams gājējiem un riteņbraucējiem, īpaši ziemā.

5. Izglītība un jauniešu dzīve:

- **Skolas un bērnudārzi:** Uzsvērts, ka lauku skolas ir būtiskas vietējai sabiedrībai, jo tās nodrošina individuālu pieeju bērniem un veicina ģimeņu palikšanu laukos. Mazās skolas,

kuras pilda novadā trūkstošas funkcijas, tiek uzskatītas par svarīgām, lai saglabātu vietējo kopienu noturīgumu.

- **Jauniešu aktivitātes:** Nepieciešams vairāk infrastruktūras un aktivitāšu jauniešiem, lai viņi varētu kvalitatīvi pavadīt brīvo laiku un vēlētos palikt laukos.

6. Pašvaldības un kopienas sadarbība:

- **Novada prioritātes:** Pašvaldība bieži prioritizē pilsētu attīstību, atstājot laukus “otrajā plānā”. Pausta cerība, ka šī attieksme mainīsies, īpaši attiecībā uz infrastruktūras uzlabošanu.
- **Pagastu iedzīvotāju padomes loma:** Intervējamā uzskata, ka vietējās padomes var būt “tilts” starp iedzīvotājiem un pašvaldību, risinot maza mēroga problēmas un palīdzot īstenot iedzīvotāju iniciatīvas.

7. Nākotnes perspektīvas un ieteikumi:

- **Attieksmes maiņa:** Intervijā uzsvērtā nepieciešamība pēc lepnuma par savu dzīvesvietu veicināšana. Viņa mudina cilvēkus nebaidīties no pārmaiņām un izmantot iespējas, lai attīstītu laukus.
- **Projektu realizācija:** Jauni projekti, piemēram, parku vai aktivitāšu zonu izveide, varētu uzlabot dzīves kvalitāti laukos, taču to īstenošana ir atkarīga no līdzfinansējuma un pašvaldības atbalsta.
- **Sabiedrības iesaistīšana:** Līdzdalības palielināšana ir būtiska, lai apvienotu dažādas paaudzes un iesaistītu iedzīvotājus.

Secinājumi:

- Lauki piedāvā unikālu dzīves kvalitāti, taču infrastruktūras trūkums un ekonomiskie izaicinājumi apgrūtina dzīvi, īpaši jaunajām paaudzēm.
- Nepieciešami kopienas pasākumi un infrastruktūras uzlabojumi, lai veicinātu sabiedrības saliedētību un uzlabotu ikdienas dzīvi.
- Jāfokussējas ne tikai uz novada centra, bet arī ‘perifērijas’ vajadzībām, lai novērstu nevienlīdzību starp lauku teritorijām un novada centru - pilsētu.
- Izglītība un jauniešu iespējas ir izšķirošas, lai saglabātu un attīstītu lauku reģionus.

16.09.2024. Launkalnes pagasts

Intervija – pārvaldniece. Laiks 40 min.

No jautājumiem izrietošās tēmas un secinājumi

1. Pagasta sociālā un ekonomiskā situācija:

- **Sociālā dinamika:** intervējamās skatījumā Launkalne šobrīd sastopas ar iedzīvotāju novecošanos un jauniešu aizbraukšanu. Būtiska problēma ir jauno līderu trūkums – iedzīvotāji stagnē, jo ir pieraduši pie esošās situācijas un baidās no pārmaiņām.
- **Ekonomiskā attīstība:** Agrākas lauksaimniecības tradīcijas un pašpietiekamās saimniecības ir samazinājušās, pieaugot lielo saimniecību dominēšanai. Daudzi bijušie lauksaimnieki ir pārprofilējušies vai kļuvuši par strādniekiem lielākās saimniecībās.
- **Mežsaimniecība:** Izteikts pieprasījums pēc resursiem ir veicinājis mežsaimniecības nozares paplašināšanos, taču tas arī rada ilgtspējas jautājumus.

2. Sabiedrības sadarbība un iesaiste:

- **Pagātnes saliedētība:** Agrāk cilvēki aktīvāk sadarbojās, piemēram, daloties resursos un kopīgi atzīmējot talkas un ražas iegūšanas laiku. Mūsdienās šāda savstarpējā palīdzība ir kļuvusi mazāk izteikta, jo dominē individuālisms un kapitālismā raksturīgas attiecības.
- **Iedzīvotāju padomes potenciāls:** Intervējamā uzskata, ka padome varētu būt platforma vietējo problēmu risināšanai, taču tam nevajadzētu pārvērsties par "atbildības novelšanu" uz vietējiem iedzīvotājiem.

3. Infrastruktūra un pakalpojumi:

- **Reģionālās reformas ietekme:** Pēc apvienošanās ar citiem pagastiem Launkalnes pagastā izjūt uzmanības pievēršanas trūkumu no novada centra. Resursu un budžeta plānošana vairāk koncentrējas uz Smiltenes pilsētas attīstību, kas veicina nevienlīdzību.
- **Nepieciešamība pēc ieguldījumiem:** Infrastruktūras uzlabojumi, piemēram, ūdensvada un kanalizācijas sakārtošana, tiek uzskatīti par prioritāti. Vienlaikus rodas izaicinājumi ar nepietiekamu atbalstu vietējiem projektiem.

4. Kultūras un kopienas dzīve:

- **Kopienas vienotība:** Intervijā tika akcentēts, ka kultūras aktivitātes un kopienas pasākumi palīdzētu uzlabot savstarpējo komunikāciju un veicinātu piederības sajūtu.
- **Paaudžu plaisa:** intervējamā norāda, ka dažādas paaudzes Launkalnē ne vienmēr saprot viena otras vajadzības. Jaunieši vēlas komfortu un modernas iespējas, savukārt, vecākā paaudze bieži ir pret pārmaiņām.

5. Attīstības iespējas un izaicinājumi:

- **Jauni projekti:** Tiek plānotas iniciatīvas, piemēram, daudzfunkcionāla parka izveide, taču finansējuma trūkums kavē to īstenošanu.
- **Lauksaimniecības izglītība un efektivitāte:** Tiek apspriesta nepieciešamība uzlabot izpratni par mūsdienīgu saimniekošanu un tās ekonomisko pamatojumu.
- **Sabiedrības noslāņošanās:** Vietējo "bagātnieku" un mazāk turīgo iedzīvotāju savstarpējas atsvešināšanās ir kļuvusi izteiktāka, ko daļēji izraisa sociālā nevienlīdzība un atšķirīgas vērtības.

6. Pašvaldības un iedzīvotāju attiecības:

- **Saspringta sadarbība:** Vietējie iedzīvotāji nereti izjūt vilšanos par pašvaldības pieeju problēmu risināšanā. Intervijā norādīts, ka pašvaldības koncentrēšanās uz pilsētām rada sajūtu, ka lauki tiek atstāti novārtā.
- **Ierosinājumi:** Lai veicinātu attīstību, būtu jāstiprina vietējie iedzīvotāji, jāiesaista iedzīvotāji lēmumu pieņemšanā un jānodrošina ilgtermiņa atbalsts.

Secinājumi un ieteikumi:

- **Sabiedrības iesaistes veicināšana:** Nepieciešams vairāk iedvesmot cilvēkus piedalīties vietējos pasākumos, notikumos, lai mazinātu "iesūnošanu" un veicinātu jaunu ideju īstenošanu.
- **Līdzsvars starp pilsētu un lauku vajadzībām:** Jārod risinājumi, lai nodrošinātu godīgāku resursu sadali un attīstības iespējas arī lauku teritorijās.
- **Kopienas stiprināšana:** Kopīgas aktivitātes un kultūras pasākumi varētu būt efektīvs veids, kā mazināt paaudžu atšķirības un saliedēt vietējos iedzīvotājus.
- **Reģionālās reformas uzlabošana:** Pašvaldībai jāstrādā ciešāk ar pagastiem, lai pārliecinātos, ka arī attālākie reģioni saņem nepieciešamo atbalstu.

23.09.2024. Launkalnes pagasts

Intervija – VRG pārstāve. Laiks 35min

No jautājumiem izrietošās tēmas un secinājumi

1. Līderi un līderība

- **Novecojoši līderi:** Pašreizējie kopienu līderi noveco, un trūkst jaunu, aktīvu līderu, kas uzņemtos vadīt kopienas attīstību.
- **Jaunās ģimenes:** Lai arī jauno ģimeņu ir daudz, tās reti iniciē pārmaiņas vai uzņemas atbildību par kopienas attīstību.
- **Līderības nozīme kopienās:** Veiksmīgas iedzīvotāju padomes spēj organizēt talkas, tikšanās un aktivitātes, bet to efektivitāte ir atkarīga no spēcīgas vadības un motivācijas.
- **Pašpietiekamas kopienas:** Pašorganizēšanās ("self-sustainable communities") tiek uzskatīta par ilgtspējīgu modeli, ja ir skaidrs resursu un aktivitāšu plāns.

2. Uzņēmējdarbība un atbalsta programmas

- **LEADER programmas ierobežojumi**
 - Atbalsta intensitāte ir samazināta (zemāks atbalsta %).
 - Iekārtu uzturēšanas prasības rada papildu slogu uzņēmējiem.
 - Darba vietu radīšana ir problemātiska (uzņēmēji nespēj samaksāt algas)
- **Lauksaimniecība:**
 - Mazie lauksaimnieki izzūd, nomājot zemi lielajiem lauksaimniekiem vai pārdodot īpašumus.
 - Kooperatīvi ir nepieciešami, bet latviešu individuālistiskā mentalitāte kavē to attīstību.
 - Mežsaimniecības nozarē pastāv skaidra stratēģija jaunu darba vietu radīšanai.
- **Jauns atbalsts:** Nepieciešama jauna atbalsta sistēma, lai veicinātu gan uzņēmējdarbību, gan lauksaimniecisko kooperāciju.

3. Iedzīvotāju rīcībspēja un sadarbšanās

- **Cilvēkkapitāls:** kā būtisks resurss un priekšnosacījums vietējai attīstībai
- **Iedzīvotāju padomes:** talkas, tikšanās, no pagasta atkarīgas aktivitātes. Aktivitāšu īstenošanā būtisks ir līdera jautājums – vai tāds/-a ir.
- **Rīcība iespēju robežās:** var sakopt savu vidi – laukumi, tā ir populāra aktivitāte. Daudz idejas / iniciatīvas tika ierobežotas, piemēram, sabiedriskā aktivitāte un tērpu iegāde, apmācības iedzīvotājiem, jo tie bija ļoti populāri, bet cita finansējuma prioritātes vajadzēja vairāk veicināt.

Lauka darba piezīmju kopsavilkums

Sarunās ar mežsaimniecības nozares ekspertu redzamas bažas par dabas aizsardzību mežos, kuri veido lielu daļu Launkalnes pagasta teritorijas. Bažas ir par aizsargājamo vai potenciāli aizsargājamo biotopu aizsardzību gan privātos, gan valsts mežos. Tas arī sasauca ar 1. intervijā minēto par mežizstrādes intensitāti un izmaiņām meža ainavās.

Elejas pagasta (Jelgavas novadā) iedzīvotāju fokusa grupas diskusija

Atbildes, fokusa grupas diskusija, 02.10.2024. Elejas pagasts

Laiks 1h 20 min

No jautājumiem izrietošās tēmas un secinājumi

1. Kopienas dzīve un aktivitātes:

- Pagastā pastāv noteikta kopienas izjūta, taču trūkst plašākas iesaistes un aktivitāšu, īpaši jauniešu vidū.
- Daļa jaunieši izvēlas pārcelties uz citām pilsētām vai ārzemēm labāku izglītības un darba iespēju meklējumos.

2. Infrastruktūra un pakalpojumi:

- Vietējās infrastruktūras uzlabojumi gājēju celiņos un apgaismojumā ir bijis būtisks ieguldījums vietējo cilvēku drošības nodrošināšanā. Taču vienlaikus trūkst infrastruktūra ārpuskolas aktivitātēm jauniešiem – sporta aktivitātēm utml.
- Pagastā ir plaša pakalpojumu pieejamība, kurus izmanto arī blakus pagastu (Platones, Sesavas uc.) iedzīvotāji.

3. Izglītība un jaunatne:

- Pieejams pilna spektra izglītība – no pirmskolas līdz vidusskolai, kur ir daudz audzēkņu (arī no blakus pagastiem).

4. Ekonomiskā situācija un darba iespējas:

- Lauksaimniecība ir galvenā ekonomiskā nozare, taču darba vietu skaits ir ierobežots, un daudzas saimniecības nodarbina tikai ģimenes locekļus.
- Liela daļa pagasta iedzīvotāju strādā novada pilsētā – Jelgavā, savukārt, pagastā esošajā graudu pārstrādes uzņēmumā – LATRAPPS – iedzīvotāji no Jelgavas vai citiem novada pagastiem.
- Ir nepieciešami projekti un investīcijas, kas atbalstītu mazos ražotājus un veicinātu vietējās produkcijas pārstrādi un tirgošanu.

5. Kultūra un sabiedriskās aktivitātes:

- Kultūras dzīve varētu būt aktīvāka piemērotu telpu un finansējuma pasākumu rīkošanai dēļ.
- Iedzīvotāji izsaka vēlmi pēc sporta halles un kultūras nama, lai uzlabotu dzīves kvalitāti un piesaistītu jaunus iedzīvotājus.

6. Problēmas un izaicinājumi:

- Alkohola lietošana un bezdarbs tiek minēta kā sociālās problēmas, kuras pastāv.

Elejas pagasts, Jelgavas novads

Intervijas

02.10.2024. Elejas pagasts

Intervija – pārvaldnieks. Laiks 45min

No jautājumiem izrietošās tēmas un secinājumi

1. Mobilitāte un infrastruktūra

- Elejas un Elejas pagasts atrodas vietā ar lielisku transporta pieejamību, pateicoties savienojumiem-šosejām uz Jelgavu, Dobeli, Bausku, Rīgu un Lietuvas virzienā. Transporta savienojumi vēsturiski bija vēl plašāki (piemēram, dzelzceļa stacija, kas vairs nefunkcionē). Ceļu kvalitāte ir augsta.

2. Nodarbinātība un ekonomika

- Darba iespējas ir ierobežotas, īpaši augsti kvalificētiem darbiniekiem. Taču vienlaikus laba infrastruktūra nodrošina darba migrācijas iespējas – vietējiem iedzīvotājiem strādāt, piemēram, Jelgavā.
- LATRAPPS – ls kooperatīvs – ir izcelts kā veiksmes stāsts un nozīmīgs darba devējs.
- Taču lielo saimniecību konsolidēšanās un tehnoloģiskās iespējas rada ļoti nelielu darba vietu piedāvājumu. Lauksaimnieku ģimenes spēj apsaimniekot lielas zemes platības. Viena ģimene var apstrādāt līdz pat 150 ha platības, bet liela ģimene (ap 6 cilvēku) – pat 1000h. Šajā kontekstā relatīvi vairāk darba iespējas nodrošina noteikti vietējie uzņēmēji, piemēram, Jānis Vinters, kas rada 25–30 darba vietas, taču uz kopējā fona tas ir nedaudz.
- Piekdienas tirdziņš ir piemērs vietējām ekonomiskajām aktivitātēm.

3. Pakalpojumi un resursi

- Plašs pakalpojumu klāsts, ko izmanto arī apkārtējo pagastu iedzīvotāji (Vilce, Sesava, Lielplatone): veikali, kafējnīcas, bērnudārzi, restorāni, bērnu nams, jauniešu māja.
- Jauniešu centram ir daudz ideju, bet nepieciešamas lielākas telpas.
- Pansionāts un deinstitucionalizētās jauniešu mājas ir būtiski projekti, kas īstenoti ar ES fondu palīdzību (2,5 miljoni eiro, 6 ēkas).
- Vairākas vinotēkas radījušas darba vietas, bet vienlaikus veicina “alkotūrismu.”

4. Mājokļi

- Dzīvokļu pieejamība ir relatīvi laba. Cenas mājokļiem ir zemas, kas veido pievilcību, bet dzīves kvalitāti dažviet mazina sociālās problēmas.
- Kopumā Laukos dzīvojot ir jābūt gudriem, uzņēmīgiem.
- Lauksaimnieku ģimenēs jaunieši nāk atpakaļ, bet citiem nav savu dzīvokļu, nenonāk mantojumā. Līdz ar to viņus dzīvošana Elejā nesaista, pilsētā arī ir lētāk (piemēram, lētākas pārtikas preces, Lidl veikali).

5. Sociālās problēmas un kopiena

- Pastāv dzīvojamās zonas, kur sastopamas sociālās problēmas, piemēram, alkoholisms un agresīva uzvedība.
- Pašpietiekamas kopienas (*self-sustainable communities*) ir iespējama attīstības vīzija, bet to realizāciju kavē ierobežotās resursu pārvaldības iespējas.

6. Lauksaimniecība

- Zeme ir augstvērtīga, piemērota intensīvai lauksaimniecībai. Ls nozīme ir būtiska, bet jauniešiem bieži trūkst stimulu atgriezties, ja nav pieejami dzīvokļi vai resursi to iegādei.
- Aktuālas ir arī tradicionālās lauksaimniecības formas (lauksaimniecība un mazdārziņi).
- Pagātnē - kolhozi un sovhozi –konkurēja savā starpā.

7. Nākotnes vīzija

- Pagasta pārvaldnieka vīzija par to, ka apvienošanās ar citiem reģioniem varētu turpināties.
- Jauniešu piesaiste ir būtisks mērķis, tomēr nepieciešams risināt jautājumus par dzīvokļu pieejamību un dzīves kvalitāti.
- Tipiskam patērētājam raksturīgas postpadomju pazīmes

Riebiņu pagasts, Preiļu novads

Intervijas

03.10.2024. Riebiņu pagasts

Intervija – bibliotekāre. Laiks 30 min.

Bibliotēka – pastāv 13 gadus tajā vietā, kur atrodas pašlaik (blakus Kultūras namam). Rīko izstādes. Bet nav blakus kafējnīcu.

Bibliotekāre strādā Riebiņos no 2017.gada.

Pirms 4 gadiem bija arī novada centrs. Liela daļa pašvaldības darbinieku, administrācijas darbinieku pārcēlās uz Preiļiem.

03.10.2024. Riebiņu pagasts

Intervija – jauniešu centra darbiniece. Laiks 1h.

Novērojuma piezīmes un secinājumi

Jauniešu centra darbiniece izrāda telpas, kuras ir – brīvā laika telpas galda spēļu, videospēļu, biljarda/novusa spēlēšanai, sanāksmju/pasākumu zāle, aprīkojuma novietne (trenažieri, velosipēdi, pārgājienam domāts aprīkojums utt.), nakšņošanas telpa ar divstāvu gultām, kas paredzētas bez maksas, bet tikai sadarbības projektu ietvaros. Telpās ir ne tikai minētais aprīkojums, bet arī mūzikas instrumenti to spēlēšanas pamēģināšanai, novērtējot vēlmi pēc padziļinātas instrumentu apguves.

Secinājums: Tādejādi tiek efektīvi salāgoti resursi un vienlaikus veicināta jauniešu interese par ārpusskolas aktivitātēm, talantu attīstīšanu utt.

No jautājumiem izrietošās tēmas un secinājumi

Uz jauniešu centru iespējams nākt bērniem vecumā no 13 gadiem, bet daļa bērnu nāk arī agrāk, parasti tie ir vecākie brāļi / māšas, kuru ietekmē arī viņi ir ieinteresēti iepazīties un saprast jauniešu centra iespējas.

Jauniešu centrs darbojas arī sestdienās, jo samērā daudz jauniešu vidusskolas vecumā dodas mācīties uz tehnikumiem Preiļos, Daugavpilī utt., bet brīvdienās, esot mājās Riebiņos, grib pavadīt laiku jauniešu centrā. Izveidojies pieradums, novērtē jauniešu centra iespējas gan socializēšanās, gan laika pavadīšanas ziņā. Jaunieši izmanto jauniešu centru arī pēc skolas kā telpu, vietu, kur:

- Izstrādāt skolas darbus, projektus
- Atpūsties
- Sasildīties pirms autobusa uz mājām, jo ir pieejama arī virtuve siltu dzērienu gatavošanai.

Centra darbiniece strādā arī Preiļu jauniešu centrā uz pusslodzi, kā arī raksta daudz projektu pieteikumu. Ir arī daudz jau apgūtu projektu.

Intervijā arī parādās tēma par **jauniešu nodarbinātību**. Vidusskolas vecuma bērni vasarās strādā saimniecībās. Lasa akmeņus no laukiem utml. Fokusa grupas diskusijā, savukārt, saka, ka 1) jauniešiem ir sarežģīti iesaistīties vasaras darbiem; 2) ne visus darbus jaunieši grib darīt. Intervijā jauniešu centra darbiniece stāsta par labajiem piemēriem – par Aglonas centra “Strops” pieredzi, kur centrā apvienoti gan jauniešu, gan senioru centri. Stāsta arī par tuvāko novadu pieredzi, jo:

- a. tie ir līdzīgi un arī līdzīgi aktīvi (atšķirībā no Ziemeļvidzemes – Valmiera, Smiltene);
- b. tie ir atšķirīgi no Pierīgas "bagātības" un rocības.

Tāpat kā labo piemēru izceļ Rēzeknes novadu (ne pilsētu), kur katrā pagastā (~ 20) ir kādā no ēkām ir ierīkoti jauniešu centri.

Jauniešu centra darbiniece dalījās pieredzē arī par **jauniešu telpu izmantošanu citiem mērķiem**. Darbiniece min, ka “nomas” maksu piedāvā Preiļos, privātiem nelieliem pasākumiem par relatīvi mazu summu, skolām kā pašvaldības iestādēm - par brīvu. Riebiņos projekta nosacījumu dēļ nedrīkst

piedāvāt telpu izmantošanu par maksu. Bija gadījums ar ģimeni, kurai bija akūta nepieciešamība pēc nakšņošanas iespējām, bet centrs to nedrīkstēja īstenot. Jauniešu centram ir aktīva sadarbība ar lauku skolām, skolēnu pašpārvaldēm, jo skaidri redzams, ka jauniešiem tālākās, mazajās skolās pietrūkst socializēšanās, kā arī komunikācijas trūkums un prasmes izteikties.

Centra darbiniece dalās pieredzē, ka organizē 3-4 novada pasākumi: jauniešu forums (transporta no pagastiem); Preiļu novada jauniešu diena; Preiļu novada gada jaunietis (balva); visas skolēnu pašpārvaldes – demokrātijas festivāls. Preiļu jauniešu dome rīko kafiju ar politiķiem reizi gadā.

Atbildes, intervija 26.09. Preiļu LLKC

Laiks 0,5h

No jautājumiem izrietošās tēmas un secinājumi

Riebiņu novada ekspertu intervijas (LLKC)

Lauksaimniecībā – dominē piena lopkopība, bet arī citas nozares. Relatīvi daudz vidēja-maza izmēra, ģimenes saimniecības, saimniekošanu nodod nākamajām paaudzēm ne tikai formāli, bet arī praktiski.

Nodarbinātība: trūkst “**labu darbinieku**” (pašu vārdiem). “Labu darbinieku” subjektīvais raksturojums ekspertes skaidrojumā – ierodas laikā, zina darba uzdevumus, nav kaitīgie ieradumi, un interesēts nozarē un darbā, ne tikai saņemt algu, bet arī dot pretī.

Zeme un īpašumi: iegādāties īpašumu dzīvesvietai var, bet bez zemes – pieejamās zemes saimniekošanas attīstīšanai – tas ir deficīts.

Riebiņu pagasta specifika – kopīgais un atšķirīgais. Specifika – kolhoza centrs Padomju laikos, administratīvi teritoriālās reformas laikā (119 novadi) bija atsevišķs novads, tuvums Preiļiem (5km), nav attāls. Citi ir 50km rādiusā. Mazāk “sasāpējuši” jautājumu – ir ceļi un cita infrastruktūra, ir skolas (sava vidusskola), kā arī labs transporta un sabiedriskā transporta nodrošinājums.

Pakalpojumi Preiļu novadā – diezgan centralizēti, skolu reorganizācija & slēgšana notiek. Priekšrocības ir pagastiem, kuri ir tuvāk Preiļiem.

Galvenie aspekti, kas izskatīti, ietver:

1. **Lauksaimnieku daudzveidība un saimniekošanas veidi:** intervijā uzsvērts, ka Preiļu novadā dominē mazās un vidējās ģimenes saimniecības, kuras galvenokārt nodarbojas ar piena lopkopību un graudkopību. Pieminēts, ka kopumā arī reģionā ir vairāk bioloģisko saimniecību, nekā citur, bet atbalsta sistēma nav tik labi piemērota viņu vajadzībām.
2. **Darba tirgus un darbinieku trūkums:** intervijā atzīmēts, ka darbinieku trūkums ir izteikts, lai gan daudzi lauksaimnieki paši veic lielāko daļu darba savās saimniecībās. Joprojām ir problēmas ar kvalificētu darbaspēku atrašanu, un tas bieži vien ir saistīts ar darba apstākļiem un vietējo iedzīvotāju izvēli strādāt citur.
3. **Paaudžu maiņa un saimniecību pārņemšana:** intervijā stāstīts par to, ka novadā raksturīgas ģimeņu saimniecības, tajās notiek paaudžu maiņa, jaunākās paaudzes pārņem saimniecības un turpina tās darboties, taču rodas zināmas nesaskaņas saimniekošanas pārņemšanā. (*Paaudžu maiņa un nesaskaņas kā tēma parādās arī diskusijā.*)

Kopumā šajā intervijā tiek izskatīti gan vietējie izaicinājumi, gan iespējas saimniekošanas, īpaši bioloģiskās saimniekošanas attīstībai, kā arī jautājumi par darba tirgu, saimniecību pārvaldību un paaudžu maiņu.

Intervijas ar ekspertiem (plašāks mērogs)

Atbildes, intervija 09.10. Preiļu novada Dome

Laiks 3 st.

Attīstības, investīciju un inženiertehniskā daļa

- Cik var izdarīt attīstībai pašvaldība?

Galvenā orientācija ir uz pakalpojumu nodrošināšanu, to kas noteikts likumā. Pašvaldības ir kā zibensnovēdējs iedzīvotājiem, kur pārmetumus dabū personīgus par visu. Viens no uzdevumiem, kas šajā sakarā ir nozīmīgs ir veidot komunikāciju ar sabiedrību, cilvēkiem. Skaidrot pašvaldības redzējumu, meklēt risinājumus iedzīvotāju interesēm.

- Kāda loma ir plānošanai?

Komunikācija ar cilvēkiem, kas veido plānošanas lielāko daļu. Spēja sarunāties, skaidrot, veidot uzticēšanos, kas nav visur. Mēs nemākam sarunāties. Tas savukārt veido neuzticību. Notiek darbs iedzīvotāju padomēs, kas uzklauša iedzīvotāju viedokli, plānotāji savukārt iedz. padomes mēģina atšķirot ikdienišķos darbus, kam ir tūlītēji risinājumi, no ilgtermiņa, kam vajadzīgi lielāki risinājumi, projekti. Cilvēki bieži neizsaka savas vajadzības, plānotāji, nezina. Vide veidošana – drošība, labiekārtojums, dzīves vides veidošana. Tam jāķļūst par normalitāti. Pastaigu celiņi, utt, labiekārtota telpa. Tas pievelk cilvēkus. Ir pozitīvi rezultāti – Preiļu pils, Investoru piesaiste R ielai Preiļos, kur veidojas putnu fabrika utml.

- Kā vērtēt situāciju laukos – sociāli, ekonomiski?

Kopumā atzīmē, ka laukos šī situācija nav tik slikta, kā to ir pieņemts uzskatīt. Cilvēki nenovērtē to, kas ir salīdzinoši ar citām valstīm – mēs dzīvojam ļoti labi. Šeit jāskata kompleksi ne tikai kā ekonomiskie rādītāji, bet arī sociālās, kultūras konteksts. Nekas tāds nav piemēram Vācijā. Mēs nesaglabājam savas vērtības, tas draud pazust. Piemērs ir pašdarbība, kas būtu ieliekama no bērnu dārza. Ietekme – iemācās komunicēt, sadarboties, ... Dejoj un dziedāt nav tikai izklaide vai brīvais laiks, tam ir lielāka loma. No tā visa veidojas lauku kultūrtelpa, kas tiek mantots, tā ir teritorijas identitāte, kas finālā ir cieši saistīta ar lauku attīstību. Sociālas problēmas ir ar čigāniem, ir vērojama ietekme arī attiecībā uz krieviem, kas vēl nesen dzīvoja citā kultūrtelpā. Tieši latviskās vērtības un pašdarbība ir viens no integrācijas formām, kas strādā. Zaudējot to, pazūd arī integrācijas iespējas.

- Kāda loma ir lauksaimniecībai un mežsaimniecībai? Kāda ir attīstības tendence?

Preiļu novads ir lauksaimniecības teritorija, kur ir apstrādāta zeme, ir lielas saimniecības, ir pārstrāde, attīstīta bioloģiskā lauksaimniecība. Mežsaimniecība būtu saistāma ar saprātīgu saimniekošanu. Līdz galam netika atbildēts

- Kā vērtējami sarukšanas procesi? Sociālie, ekonomiskie?

Lauki sarūk arī Preiļos. Izpausmes ir skolu slēgšana. Nav vērtēts, kas notiek ar sabiedrisko transportu no šī transporta nepieciešamības viedokļa. Labs piemērs bija Vidzemes plānošanas reģiona pētījums par transporta nodrošināšanu pēc pieprasījuma, kas tālāk netika virzīts valsts līmenī.

- Vai un kādi ir/ var būt kompensējošie attīstības faktori lauku sarukšanai?

Pašlaik neredz kompensējošos mehānismus. Ja nu vienīgi tas būtu saistāms ar nodokļu režīmu. Līdz galam nav atbildēts

- Kādu lomu spēlē vietējā iniciatīva? Līderība?

Ļoti liela nozīme. Izšķiroša. Ir vairāki viedie ciemi

- Vai un kā ATR mainīja situāciju?

Pašu ATR raksturo kā neviennozīmīgu. Vārkava protams ieguva, bet Riebiņi zaudēja. Protams, ka ir līdzekļu koncentrācija. Galvenais, kādēļ bija vajadzīgs – ir lielāki projekti, kas nebūtu paceļami mazajām pašvaldībām.

- Pārvaldības loma – lauku attīstībā?

Īsti netika atbildēts. No iepriekšējā konteksta var saprast, ka tas darbojas, īpaši attiecībā uz iedzīvotāju konsultatīvajām padomēm, kas darbojas kā starpnieki starp iedzīvotājiem un pašvaldībām. Aktivitāšu

atbalstam nozīmīgi ir vietējie fondi, kas veicina iedzīvotāju vajadzību īstenošanu, ko organizē pašvaldība.

- Lielās, mazās saimniecības – kā vērtē to lomu tagad, nākotnē?

Mazajām ir vieta, īpaši bioloģiskajām, kas Preiļu novadā ir daudz. Mazie stāv un krīt par savu, tas ir izsāpēts, izcīnīts, sasniegts... Tas ir drošība, tajā skaitā ekonomiskā un arī pārtikas, krīzes apstākļos. Mazās saimniecības veido lauku vidi, cilvēciskās attiecības kopienā. Var iet kaut ko nopirkt, piezvanīt, pasūtīt, apmainīties ar precēm utml. Tas tādā veidā vairs nestrādā lielās saimniecībās.

- Kas ir faktori, kas nosaka / noteiks situāciju laukos?

Kopiena, cilvēki. Līdz galam nav atbildēts

- Kas ir tie resursi, kas var uzlabot situāciju laukos?

Cilvēki, kopiena viennozīmīgi, to kapacitāte, aktivitāte. Līdz galam nav atbildēts

- Cik nozīmīgi ir centri kā lauku telpas organizējošie elementi?

Centrus vairāk skata kā pakalpojumu centrus. Bet tie attīstās paši. Nav tādas politikas, kaut gan ir izdalīti šādi centri.

- Ražošanas pārstrādes loma?

Uzskata, ka tam ir liela nozīme, Preiļos ir Preiļu siers, kur ir darba vietas. Līdz galam nav atbildēts

- Vai ir vīzija – ko vēlas panākt tuvākajā un tālākajā perspektīvā?

Pašvaldība neveido tālākas vīzijas savos dokumentos. Ir projektu investīciju plāni, rādītāji, ... Nav skaidri rādītāji, kā izmērīt ietekmi. Ir protams kaut kādas ieceres, daļa ir mantotas, kas turpinās no iepriekš iesāktā. Nav skaidrības ar daudzām lietām, grūti paredzēt.

- Kāda ir pakalpojumu loma laukos? Skola, veikals, ārsts, sabiedriskais transports, pasts, bankomāts, ...

Galvenais, lai pakalpojums būtu pieejams, nav svarīgi kā to nodrošina. Būtiska ir skola. Īpaši, ja Pierīgā būve un tad pēc laika būs jāslēdz ciet. Līdz galam nav atbildēts

- Blakus tēmas

Nacionālais ir nozīmīgs, kas ietekme cilvēka aktivitāti, to, kā tie attiecas pret visu, kas notiek. Te izdalās vecticībnieki, čigāni. Pēdējā gadījumā – ir sociāla rakstura problēmas – ir izveidojusies kasta, kas ir paaudzēs, kam galvenais ir saņemt pabalstus. Viņiem vairāk neko nevajag.

Būtiska ir vērtību pārmantojamība, kas tiek pamazām zaudēta līdz ar paaudžu nomaiņu. Pazūd līdz ar to identitāte, kultūrsociālais slānis, kas ir attīstības resurss pats par sevi. Birokratizācija, kas ir graujoša, piemēri, kā tas tiek risināts Norvēģijā, Itālijā attiecībā pret skolām, prasībām.

Drīz nebūs, kas dzied koros, dejo, ... spēlē teātri, jaunajai paaudzei ir dziļi racionāls skatījums. Daudziem vairs nav svarīgas šīs kultūras vērtības. Tas maina attieksmi pret vidi, kopienu. Daudz kas jau ir zaudēts, nokavēts. Ir paaudžu vērtību pārrāvums.

Ienāk jaunie laukos, pērk zemi. Pārceļas ar ģimenēm. Veido jaunas mājas. Tajā skaitā no Rīgas un Pierīgas, kad saprot, ka laukos ir drošāk, labāk, ...

Pakalpojumi attālinās un aiziet no Preiļiem, Tur vairs nav nevienas bankas, ... Tomēr Preiļi ir unikāli ar saviem resursiem, kas nav īsti novērtēti – cilvēku aktivitāti, pili, sporta iespējām, ...

Kopumā secinājumi:

Plānotāji un pašvaldība darbojas kā ierēdņu mehānisma sastāvdaļa. Tā darba kvalitāte atkarīga no motivācijas, sava darba jēgas apzināšanās, profesionālās kompetences līmeņa, vērtību pozicionēšanas, kas Preiļos ir augsta. Virzītās idejas un projekti, lai gan bāzēti pašvaldības atbildībās, sakņojas pašā plānotāju personiskajās īpašībās, entuziasmā, atdevē, enerģijā, vietas izpratnē, ... savienojumā ar profesionālo kompetenci, tas ir tajā kompleksā, ko sauc par cilvēkkapitālu tā plašākajā izpratnē.

Pašvaldība, lai arī nozīmīgs aģents nespēj kompensēt tos zaudējumus, kas saistāmi ar cilvēku sarūkšanas procesiem. Tajā pašā laikā tieši plānotāju atvērtība jaunajam, gatavība uzņemt idejas, mācīties, savas profesionālās kompetences attīstība ir tie elementi, kas ir kritiski, lai pašvaldība būtu nozīmīgs aģents. Daudzi uzdotie jautājumi netika īsti atbildēti, iespējams, jo par tiem nav īpaši domāts agrāk.

Blakus pamatfunkcijām, ko dara, tādēļ, ka to prasa, ir papildus darbs, kas izriet no tās kompetences, kā tam ir jābūt pildot šos amata pienākumus. Lai varētu nodrošināt plānotāja amata izpildi, ir nepieciešamas šīs papildus kompetences, bez kā nevar būt rezultātu. Projekti, darbs tiek izdzīvoti, attīstīti caur saskarsmi un personisko.

Galvenais resurss un attīstības faktors laukos ir cilvēki, un kopiena, tās aktivitāte. Pašvaldībā kā attīstības aģentam svarīgākā nozīme ir plānotājam. Vietējā sabiedrībā – nozīmīgāka kļūst plānošanas apziņa, kas tiek saprasta ar vien vairāk iesaistoties procesos. Projektu izstrāde, savu ideju īstenošana, komunikatīva sadarbība ir tas veids, kas virza šīs sapratnes virzienā.

Atziņas, kas paustas sarunā saskan ar iepriekšējiem pētījumiem par lauku attīstības antropoloģijas tematiku (Dzenovska, Raubiško, Cimdiņa et. al.) Nozīmīgi ir vērtību pārmantojamības jautājumi, kas laukos ļauj nepazaudēt unikālo, kas ir mums, bet vairs nav REiropā, apvienojot ar jaunajām praksēm (neatmest to, kas ir, lai nokļūtu tur, kur bija REiropa un no kā tā iet projām). Šīs būtu novērtējams, pārvērtējama politika veidojot savu, nekopējot kļūdas no citu pagātnes.

Latvijā būtu pārvērtējams attāluma jēdziens Latgale tālu, tas nav patiesība. To palīdz mazināt labi ceļi, kas ir absolūta prioritāte lauku attīstībai, otra prioritāte ir internets un sakari. Situāciju nosaka mentāla sapratne par to, kas ir tālu. Pieņēmums, ka netālu ir ap Rīgu un viss pārējais ir tālu, jāmaina domāšana un pēc tam rīcība attiecībā uz šo teritoriju, lai novērstu marginalizāciju.

Partnerība “Kūpā”

Riebiņi 09.10.

- Kā raksturo situāciju Riebiņu un Silajāņu pag., ar ko atšķiras?

Riebiņos ir pakalpojumi, darba vietas, kas ir kokapstrādē un lauksaimniecības produktu pārstrādē, pakalpojumu iestādēs, ir vidusskola, liels kultūras nams, ēka gan ir daļēji pustukša un nav pilnībā noslogota, bet aktīvi norit kultūras dzīvs. Kad remontēja Preiļu kultūras namu, visi pasākumi bija Riebiņos. Silajāņos nav, lielu uzņēmumu. Bet nevar sīkāk raksturot, jo nav vietējās. VRG ir pārcēlusies uz šīm telpām no Preiļiem, jo šeit ir lētāki izdevumi.

- Vai Riebiņi ir centrs plašākai teritorijai vai Preiļu piepilsēta?

Nevar īsti atbildēt, tomēr, ņemot vērā bijušo novada centru, tas apkalpo arī citus pagastus.

- Migrācijas, darba iespējas, pakalpojumi

Migrē uz dažādām vietām Līvāni, Preiļi, Daugavpils, bet īsti nevar atbildēt.

- Vai iepriekšējais padomju, neatkarības pirmo gadu mantojums ir atstājis ietekmi, kādu?

Nevar īsti atbildēt

- Kādu lomu spēlē vietējā iniciatīva?

Tā ir izšķiroša. Piemēri ir 2 mazie fondi – viens ir iniciatīvu atbalstam, kur piešķir līdz 700 EUR, kas ļauj īstenot vietējās iniciatīvas projektus kopienām, neprasa lielu birokrātiju iepirkumus utml., un atbalsts uzņēmējiem, kur piešķir līdz 2000 EUR, ko menedžē pašvaldība. Tas veicina iedzīvotāju aktivitāti, viņi iegulda arī savus līdzekļus sabiedrisko darbu. Kādam vajag to visu organizēt, kas ļauj izvirzīties līderiem. Pastāv arī līderu apmācības, ko organizē LEADER VRG un finansē Britu padome.

- Kāda loma ir personām – līderiem, vai tādi ir?

Uzskata, ka tām ir ļoti liela nozīme. Tur kur ir aktīvas kopienas, veidojas kompensējošas aktivitātes, kas ļauj piemēram slēdzot skolu, izmantot to sociālajām vajadzībām kopienā, veidot jaunus pakalpojumus, pulcēšanās un brīvā laika centrus. Piemēram Aizkalnē slēdza skolu, aktīvā kopiena izveidoja tur kopienas centru izmantojot LEADER un citas naudas vairākos projektos. Pretēji slēdzot skolu Silajāņu pagastā, dzīve pierima, skolas ēka netiek izmantota, biedrības apsīka, ... Līdzīga pieredze ir Smelteros, kur nespēja vienoties starp pašvaldību un iespējamiem telpu iznomātājiem. Tomēr tiek minēts, ka Silajāņu pagasts vinnēja konkursā hakatonā Latvijas mērogā, kur bija aktīvi organizatori, kas parāda līderu lomu un spēju pulcēt ap sevi cilvēkus.

- Cik partnerība var ietekmēt attīstības procesus un kādās jomās?

Nevar īsti atbildēt uz šo jautājumu. Galvenokārt saskata atbalstu tiem virzieniem, ko nosaka fonda ELFLA izmantošana (2 aktivitātes)

- Kas ir tas, kas spēj mainīt situāciju laukos – sociāli, ekonomiski?

Nevar īsti atbildēt uz šo jautājumu

- Kā vērtē LEADER lomu?

Lomu saista ar normatīvo bāzi, bet ne LEADER būtību.

- Kāda ir Stratēģijas loma? Vai stratēģija ir ceļvedis izmaiņām vai tas ir viena fonda naudas izmantošanas vadlīnijas?

Stratēģijas lomu saskata kā 1 fonda apsaimniekošanas dokumentu. Nav stratēģija, kas aptver vajadzības ārpus šī fonda. Tādi ir noteikumi, uz ko tad arī stratēģija ir veidota. Nesaskata arī, kādas izmaiņas var stratēģija ienest, nespēj tās definēt.

- Vai ir vīzija – ko vēlas panākt tuvākajā un tālākajā perspektīvā?

Tālas vīzijas nezīmē, ir rādītāji stratēģijā, to tad arī pilda. Neizprot vīzijas nozīmi plānošanā

- Skola, veikals, ārsts, sabiedriskais transports, pasts, bankomāts, ...

Uzskata, ka kritiski svarīga ir skola, jo tas nav tikai izglītības centrs. Otra nozīmīgā vieta ir bibliotēka, kas darbojas arī kā interneta un digitālo pakalpojumu nodrošinātājs (kopā ar vienas pieturas aģentūru - iedzīvotāju pakalpojumu centru). Transportu neuzskata par izšķirošu, jo tas tāpat nepieved piemējam (Pašas darbinieces brauc ar privāto transportu, jo sabiedriskais nevar nodrošināt nokļūšanu uz mājām, kas ir Līvānos un pie Līvāniem).

Kopumā secinājumi

VRG orientēja vairāk uz normatīvu rīcību izpratni nevis LEADER būtību. Tas attiecas gan uz LEADER lomu, ietekmēm un lauku attīstību, ko nespēj novērtēt. Tajā pašā laikā saskata lauku cilvēku un kopienu lomu vietējās iniciatīvās. Ir sajūta - neredz kā to, kas notiek, var veicināt – ir gaidīšanas politika – Izsludināts projektu konkurss, gaidām, kas pieteiksies – atskaitīsiem par sasniegtajiem rezultātiem. Nav īsti ideju, kā var mazināt birokrātiju, pārlielu daudzās procedūras un prasības. Atsauce, ka to paredz Eiropa vai MK noteikumi. Ir sajūta, ka nav īstas izpratnes par vietu, kur dzīvo/strādā, kaut gan ir atzīmēts, ka izstrādājot stratēģiju, tika rīkotas sanāksmes ar iedzīvotājiem.

No šī visa var secināt, ka VRG, lai arī dara vērtīgu administratīvu darbu, pildot administratīvas funkcijas un procedūras, ne vienmēr apzinās savu lauku teritoriju attīstības aģenta lomu.

Atbildes, intervija 29.11. Rēzeknes novada Dome

Monvīds Švarcs - Rēzeknes novada domes priekšsēdētājs

Laiks 2 st.

- Vai ar laukiem viss ir kārtībā? Kāda ir kopējā situācija laukos? Sociālā ekonomiskā?

Ir pesimistisks skatījums uz lauku realitāti. Nav īstas politikas atpalikušo teritoriju attīstībai. Tas būtu balstāms nevis uz Latgales programmu, kuras apjoms ir salīdzinoši niecīgs, bet gan visām atpalikušajām teritorijām, kas pamatojams ne ar politisku lēmumu, bet statistiskiem datiem. No politikas viedokļa – politikā (arī vietējā līmenī) jābūt līderiem, kas uzņemas atbildību pret vietējiem cilvēkiem. Tas tā nav visur.

- Kas nosaka attīstību laukos? Cilvēki, daba, kas būtu jāmaina šajā kontekstā?

No finanšu viedokļa pašvaldība ir atbildīga par savu saimniecisko darbību. Tiek runāts par situāciju, kas veidojas šogad ar parādiem pašvaldībās. Tā ir nevēlēšanās pieņemt nepopulārus lēmumus Pašvaldībās, kam ir šādas sekas.

- Sarukšana – vai ir risinājumi? Ja ir kaut kas jādara, tad, kas, Ja nav – ko darīt, lai esošie cilvēki labi dzīvotu laukos

Nav īstas atbildes uz jautājumu. Pašreizējā politika nav orientēta uz sarukšanas procesu risinājumiem. Ja pieņem, ka tas turpinās, tad risinājumi saistāmi ar kompensējošiem mehānismiem, piemēram, maksājot atbalsta summas jauniešiem speciālistiem uzreiz, lai varētu piesaistīt piemēram, ārstus pagastos, parakstot vienošanos. Tās nebūtu milzīgas summas, valsts līmenī, dalot tās ar pašvaldībām, kā līdzfinansējuma daļu. Veidot pakalpojumu koncentrēšanās vietas pagastu apvienību centros – vidusskola, ārstniecība (personāla apkopojums, jeb “mazā poliklīnika” noteiktās dienās), felšeru pieejamība utml.

- Kāda ir vietējās kopienas loma? Vai daudzveidībai ir nozīme? Vai nacionālais aspekts ir nozīmīgs, vai ar to kāds strādā?

Kopienas loma no pārvaldības viedokļa ir skatāma caur pašvaldības organizatorisko prizmu un lauku demokrātiju. Kopienām tiek dota iespēja risināt savus jautājumus, deleģējot atbildību un piešķirot tam finansējumu. Sociālā daudzveidība ir aspekts, kas nav jāizdala laukos, bet kas jāņem vērā, īpaši strādājot kopienas līmenī. Ar sociālo dažādību strādā kopienu līmenī.

- Lielās un vietējās politikas loma lauku attīstībā? Attiecības starp cilvēku parasto pašvaldību un valsts politiku, cik noteicoša ir valsts pašvaldības un vietējās iniciatīvas loma.

Valsts kā pārvaldes institūcija ir galvenais spēlētājs. Valsts definē politiku, piešķirot finansējumu. Pašvaldības loma ir skatāma nesaraujami kopā ar vietējo kopienu līmeni. Tās ir neatdalāmas lietas.

- Skats uz lauku attīstību – kādā virzienā ejam? Ir izvēles? Varianti?

Liela nozīme ir kopējām vērtībām. Tās var saukt par ideoloģiju. Individuālisms, peļņa, noslēgšanās, maza interese par apkārt notiekošo, ... ir pēdējo desmitgadu izmaiņu rezultāts. Padomju laikā bija cilvēku savstarpējā palīdzība, solidaritāte, kopējie pasākumi, ... Pašlaik ir situācija, kas liecina, ka tas ir lielā mērā zaudēts. Cilvēki neiet uz pasākumiem, tie ir jāpierunā, jāpiespiež, piemēram, svinēt svētkus kopā. Piemērs- Jaungada dāvanas, kas palīdz satuvināt, sapulcināt, sanākt kopā netiek saprastas, jo nav vajadzības pēc tā cilvēku apziņā. Piemērs – dega kaimiņa māja, kādus 30 gadus atpakaļ – visi nāca palīgā, nodzēsa. Pēc daudziem gadiem dega šī paša kaimiņa māja un palīgs bija viens, kaut gan citās mājās cilvēki bija uz vietas - vakarā dega uguns. Viss nodega. Šis ir reāls gadījums, kas ilustrē vērtību izmaiņas. Ir jāmaina vērtības. Pretējā gadījumā robežu aizsardzība nepalīdzēs.

Ekonomikā izpratnē jākoncentrējas uz vietējo ražošanu vietējām vajadzībām. Tikai 3% no betona konstrukcijām robežas nocietināšanai ir ražotas Latgalē, pārējās – Pierīgā, kaut gan tādas iespējas bija, nebija valsts pasūtījuma.. Tas ir darbs vietējiem.

Kā viens no sociāliem attīstības faktoriem ir piederības sajūta kopienai, vietai. Kopā ar vērtību sistēmu tas veido pamatu noturībai laukos.

- Vai ir vīzija kādi būs lauki? Viedoklis balstīts savā pieredzē, kopējā zināmajā tendencē.

Daudzveidība, kas veidojas no lielas sociālās un ekonomiskās diferences. Ir lieli ražotāji un mazie īpašnieki, kam nav iespēju no tā tikt laukā. Kā risinājumu redz sadarbību un kooperēšanos. Pašreizējās tendences rāda, ka tas nedarbojas. Cilvēki nav gatavi sarunāties, pastāv liela neuzticēšanās. Latvieši nemāk tirgoties, pārdot. Tas viss kopumā neveicina izmaiņas. Esoša valsts politika atbalstot lielos liecina par šāda virziena noturību.

- Lauksaimniecības/mežsaimniecības loma? Kas ir neizmantotās iespējas, tendence - samazinošā loma?

Pamatnozarū loma saglabājas, tomēr ienāk dzīvesvieta lauki, darbs citur – pilsētā. Kā kompensējošas aktivitātes ir – darbavietu radīšana laukos un alternatīva ir darbaspēka pārvietošana (mobilitāte). Pēdējais ir nevēlams, jo cilvēki aizplūdis uz pilsētām. Politika, kas aicina būvēt zemas izmaksas dzīvokļus pilsētās nebūtu atbalstāma, jo tas nosūc lauku iedzīvotājus. Alternatīva ir maksāt kompensācijas par transportu uz darbavietu. Pretējā gadījumā – ir darbavietas, transports dārgs, cilvēki pārceļas.

- Kompensējošie mehānismi – kādiem tiem jābūt? Kas jādara papildus politikā, lai lauki būtu apdzīvoti, lai cilvēki dzīvotu un justos labi (dzīves kvalitāte, labbūtība)

Valsts līdzdalība pasākumu līdzfinansēšanā, kas nodrošina pamata pakalpojumus laukos, ārsti, skolotāji, darba vietas, transports. Piemēram ieviešot rotējošu vairāku ārstu komandu, kas nodrošina pamata medicīniskos pakalpojumus noteiktās vietās (mazās poliklīnikas), kas ir alternatīvas ģimenes ārstu institūcijai. Ceļu asfalts nodrošina palielinātu transporta plūsmu, iedzīvotāju atgriešanos mājās gar ceļiem, neskatoties uz to, kurā vietā ir darba vieta – var būt pilsētā. Tas nodrošina lauku dzīvīgumu. Ir uzsverama laukiem piešķirtā finansējuma atdeve, piemēram, salīdzinoši ar pilsētām.

- Centru loma laukos? Vai jābūt koncentrēšanās, kas jākoncentrē un kas nē.

Ir jākoncentrē pakalpojumi, bet laukos, ne pilsētās. Tas ir, katrā pagastu apvienībā ir savs novada nozīmes centrs, kas koncentrē pamatpakalpojumus. Tas nenozīmē, ka netiek izmantoti pilsētas pakalpojumi. Darba vietas ir pilsētā, piepilsētā.

- Kāda ir pārvaldības loma lauku attīstībā? Pagastu pārvaldes, LEADER kā pārvaldības instruments, iedzīvotāju padomes

Iedzīvotāju padomes, ja tās ir formālas var nestrādāt. No 30 darbojas labi, ja 5. Problēma ir, ja nav intereses no pašvaldības puses, vai arī iedzīvotāju puses. Novadā darbojas pagastu apvienības, kur puse pašvaldības līdzekļu ir to rīcībā. Pagastu apvienības ir atbildīgas par vairāku jautājumu risināšanu savās kopienās. Darbs ar kopienām ir pamatuzdevums. Problēma, ka kopienu cilvēki nesaprot, kāda ir atbildība dažādās struktūrās, vai arī nav gatavi uz aktīvu rīcību. Ir grūti veikt pilnu darba plānošanu, vajadzības, finanšu aprēķinus, izdevīgāko risinājumu meklēšanu utml. Tam bieži pietrūkst zināšanu. LEADER loma būtu vairāk darbam ar kopienu, bet ne tik daudz ar pašvaldības interešu – projektu īstenošanu.

- Kāda ir pakalpojumu loma laukos? Kas ir galvenais? Kādas ir alternatīvas pakalpojumu nodrošinājuma samazinājumam

Pakalpojumi samazināsies. Alternatīva ir veidot pakalpojumu teritoriālo koncentrēšanos, bet ne pārceļot tos uz pilsētām.

- Drošības aspekts lauku attīstībā. Ka tas projicējas uz pamatnozārēm – lauksaimniecību un mežsaimniecību, kā uz attīstību laukos kopumā. Kas būtu darāms, maināms?

Uzsver drošības aspektus, kas saistāmi ar civilo aizsardzību un veselības aprūpi. Būtu jāveicina patversmju būve. Izraēlas piemērs – katrā dzīvoklī droša patversme. Otrs virziens ir nodrošināt pirmo palīdzību.

Kopējie secinājumi

Laukos vērojama esošo tendenču saglabāšanās, Ieteiktie risinājumi ne vienmēr atrod atbalstu politiskajā vadībā un līdz ar to netiek pilnībā ieviesti kā instrumenti, rīcības. Pamatnozarē attīstībai laukos pašlaik vēl nav citas alternatīvas. Dzīvīgiem laukiem nepieciešama aktīvāka valsts iesaiste, īpaši mazattīstīto teritoriju grupā. Kā pārvaldības aspekts atbalstāms vietējās demokrātijas formas darbā ar vietējām kopienām.

Intervija ar dr Ligu Paulu - ar kopienu pētnieci / ekspertu.

23.09.2024, Zoom, Laiks 30 min.

No jautājumiem izrietošās tēmas un secinājumi

1. Nozares attīstība un politika

- **Pielāgotas politikas trūkums:** Lauksaimniecības politikā nav skaidri definēta lauku telpa, līdz ar to nav vienotas politikas dažādu nozaru (ne tikai lauksaimniecības) attīstībai. Laukiem tiek piešķirta funkcija "ražot," nevis nodrošināt daudzpusīgas aktivitātes.
- **Zaļās politikas uztvere:** Klimata pārmaiņu, zaļās ekonomikas un digitalizācijas prasības bieži tiek uztvertas kā mākslīgi uzspiestas.
- **Kopienu attīstības loma:** Vietējā identitāte un vietas veidošana ("place shaping") ir būtiska. Tā palīdz izveidot decentralizētas, uz kopienām balstītas attīstības stratēģijas.

2. Jaunienācēju pieņemšana un sociālā uzticēšanās

- Jaunienācēju iesaiste kopienās ir ierobežota, un viņi bieži vien neiesaistās lokālajās aktivitātēs, jo pastāv finansiālo attiecību dominēšana pār sadarbību vai savstarpēju palīdzību.
- Sociālā uzticēšanās ir vājinājusies: ideja par savstarpējo atbalstu tiek aizstāta ar vēlmi saglabāt neatkarību un izvairīties no saistībām.

3. Paaudžu maiņa un vērtību izmaiņas

- Paaudžu domāšanā notiek straujas pārmaiņas. Mūsdienās dominē individuālisms un attiecību finansiāls pamatojums.
- Domāšana vērtībās, kopīgā vīzijā ir palikusi pagātnē.

4. Ekonomiskie un finansiālie izaicinājumi

- **Finansējuma cikliskums:** Pašvaldības sadarbojas ar iedzīvotājiem, un šajā līmenī ir pozitīva pieredze, taču plašākā mērogā dzīve tiek organizēta atbilstoši politikas un finanšu periodiem, kas rada nepastāvību un atkarību no ārējiem resursiem.
- **Zemes un resursu vērtība:** Zemes vērtība un ārēju resursu pieejamība ir ierobežota. Kreditēšanas iespējas (mājokļiem un uzņēmējdarbībai) ir spēlējušas nozīmīgu lomu, bet pieejamība joprojām ir problemātiska.
- **Kooperācijas izaicinājumi:** Vietējos uzņēmumus un lauksaimniekus maz iedrošina sadarboties, jo dominē individuālisms un neuzticēšanās.
- **Ēnu ekonomika un neuzticēšanās:** Nodokļu slogs un zema uzticība valsts institūcijām veicina ēnu ekonomikas leģitimāciju.

5. Ilgtspējas jautājumi

- **Labās prakses popularizēšana:** Pastāv vajadzība izcelt veiksmīgus piemērus vietējo iniciatīvu un sadarbības īstenošanā (piemēram, Gaujas Nacionālā parka kā Bio reģiona pieredze..)
- Daudz-pušu (*multi-stakeholder*) tīklošanās / kooperēšanās – iedzīvotāji, apvienības, organizācijas, sociālās kustības, uzņēmēji, pašvaldība utt. Gaujas bioreģiona piemērā

6. Sadarbības trūkums starp iesaistītajām pusēm

- Laukos trūkst tieši **kopienų speciālisti**.
- Iesaistītās puses (*stakeholders*) netiekas regulāri, kas kavē koordinētu lēmumu pieņemšanu un kopīgu projektu realizāciju.
- Nav spiediena uz sadarbību, un iniciatīvas paliek individuālas vai nepietiekami strukturētas.

Secinājums: ekonomiskās attiecībās laukos šobrīd izteikti izpaužas individuālisms un finansiāli motivētas saiknes, kas mazina kolektīvo sadarbību un sociālo uzticēšanos. Nepieciešama jauna pieeja, kas balstīta uz kopīgās vērtībās balstītām stratēģijām, iesaistīto pušu regulāru mijiedarbību pašu kopienu kopīgajam labumam.

Lauku politikas ietekme pašvaldības līmenī – interviju kopsavilkums

Rēzeknes novada domes priekšsēdētājs pauž viedokli, ka valstī trūkst mērķtiecīgas lauku un reģionālās politikas (Rēzeknes novada priekšsēdētājs). Politiskajā līmenī tiek akcentēta sarūkšanas nenovēršamība un atbilstošas kompensējošas rīcības, kas saistāmas ar infrastruktūras (galvenokārt asfaltētu ceļu) nodrošinājumu, kas nosaka iedzīvotāju atgriešanos laukos, iespējamību, ka mājokļi netiek pamesti, veicinot gan saimniecisko darbību, gan dzīvesvietas funkciju. Otrs virziens ir darba vietu radīšana vietējiem cilvēkiem un blakus tam, valsts pasūtījumi, kas var veicināt jau esošo vietējo ražošanu – vietēji ražoti produkti vietējai izmantošanai. Tām obligāti nav jābūt laukos, bet ir jānodrošina kompensācija transporta izdevumiem, pretējā gadījumā cilvēki aizplūst uz pilsētām. Un trešais ir pakalpojumu koncentrēšana lauku centros, kas apkalpo apkārtnējo pagastu iedzīvotājus. Tas attiecas gan uz medicīnas nodrošinājumu (vietējo poliklīniku alternatīva – ģimenes ārstiem), gan dzīvokļu kredīti speciālistiem, skolu koncentrēšanās, aprīkošana un atbalsts un citi risinājumi. Saimnieciskās darbības organizācijai un struktūrai jādod priekšroka mazajiem vietējiem, veicinot kooperēšanos. Ir nozīmīga vietējā iniciatīva, kas pārvaldības līmenī notiek caur pagastu apvienībām (Rēzeknes novada piemērs). Domes priekšsēdētājs uzver abpusējās – pašvaldības un kopienas intereses, kā būtisku priekšnoteikumu un pagastu apvienību atbildību par darbu ar kopienām un to interesēm, kas balstīta finansējumā un darbojas daudzus gadus. Ir būtiska lauku iedzīvotāju vērtību sistēma un darbs no domes puses. Šis aspekts sakrīt ar LEADER darbību novērtēšanu, kas uzsver sociālā kapitāla un labas pārvaldības nozīmi.

Administratīvajā līmenī Preiļu novada domē plānotāji un pašvaldība darbojas kā ierēdņu mehānisma sastāvdaļa. Tā darba kvalitāte atkarīga no motivācijas, sava darba jēgas apzināšanās, profesionālās kompetences līmeņa, vērtību pozicionēšanas, kas Preiļos ir augsta. Virzītās idejas un projekti, lai gan bāzēti pašvaldības atbildībās, sakņojas pašā plānotāju personiskajās īpašībās, entuziasmā, atdevē, enerģijā, vietas izpratnē, savienojumā ar profesionālo kompetenci, tas ir tajā kompleksā, ko sauc par cilvēkkapitālu tā plašākajā izpratnē. Pašvaldība, lai arī nozīmīgs aģents nespēj kompensēt tos zaudējumus, kas saistāmi ar cilvēku sarūkšanas procesiem. Uzskata, ka galvenais resurss un attīstības faktors laukos ir cilvēki, un kopiena, tās aktivitāte. Pašvaldībā kā attīstības aģentam svarīgākā nozīme ir plānotājam. Atziņas, kas paustas sarunā saskan ar iepriekšējiem pētījumiem par lauku attīstības antropoloģijas tematiku (Dzenovska, Raubiško, Cimdiņa et. al.) Latvijā būtu pārvērtējams attāluma jēdziens Latgale tālu, tas nav patiesība. To palīdz mazināt labi ceļi, kas ir absolūta prioritāte lauku attīstībai, otra prioritāte ir internets un sakari.

Kopienas/VRG līmenī intervijās Riebiņos un Smiltēnē jāsecina, ka VRG orientēja vairāk uz normatīvu rīcību izpratni nevis LEADER būtību. Tas attiecas gan uz LEADER lomu, ietekmēm un lauku attīstību. Tajā pašā laikā saskata lauku cilvēku un kopienu lomu vietējās iniciatīvās. Tiek atzīmēts, ka trūkst iniciatīvas. Programmas ierobežojumi ietekmē projektu pieteicēju aktivitāti - atbalsta intensitāte ir samazināta (zemāks atbalsta %), ir ierobežojumi attiecībā uz atbalstāmajām prioritātēm, kas būtu vajadzīgas kopienai. No šī visa var secināt, ka VRG, lai arī dara vērtīgu administratīvu darbu, pildot administratīvas funkcijas un procedūras, ne vienmēr apzinās savu lauku teritoriju attīstības aģenta lomu.

Privātu iniciatīvu vai /un pašvaldības virzītu aktivitāšu/ piesaistes punktu/ saimnieciskās darbības koncentrēšanās vietas noteiktās vietās, veido pudurus ap aktīvām personām, veidojot turpmāk aktīvu sabiedrisko un saimniecisko vidi. Piemērs ir senās muižas kā kultūras un ekonomikas vietas laukos – Abgunste (Jelgavas novads) un Lūznava (Rēzeknes novads), projektu kopas ap ZS “Kotiņi” Rekovā (Balvu novads) utml.

L. Paula apkopojot uzsver, ka trūkst pielāgotas politikas laukiem. Lauksaimniecības politikā nav skaidri definēta lauku telpa, līdz ar to nav vienotas politikas dažādu nozaru (ne tikai lauksaimniecības) attīstībai. Laukiem tiek piešķirta funkcija "ražot," nevis nodrošināt daudzpusīgas aktivitātes. Klimata pārmaiņu, zaļās ekonomikas un digitalizācijas prasības bieži tiek uztvertas kā mākslīgi uzspiestas. Attīstībai nozīmīga ir vietējā identitāte un vietas veidošana ("place shaping"), kas netiek novērtēta. Tā palīdz izveidot decentralizētas, uz kopienām balstītas attīstības stratēģijas. Kā svarīgi lauku attīstību ietekmējoši faktori tiek minēti jaunienācēju iesaite kopienās, sociālā uzticēšanās, individuālisma un finansiālo vērtību dominance, kopējās vērtības un vīzijas, finanšu dzīves dominance un organizācijas cikliskums, atkarība no ārējiem resursiem, kreditēšanas iespējas (mājokļiem un uzņēmējdarbībai), kooperācija, uzticēšanās, tīklošanās, kopienu speciālistu trūkums. Nepieciešama jauna pieeja, kas balstīta uz kopīgās vērtībās balstītām stratēģijām, iesaistīto pušu regulāru mijiedarbību pašu kopienu kopīgajam labumam.

10. pielikums OECD pētījumu izpētes materiāls

Atsaucoties uz Eiropas Parlamenta (EP) 2022. gada 13. decembra rezolūciju par ilgtermiņa redzējumu attiecībā uz ES lauku apvidiem — virzība uz spēcīgākiem, labāk savienotiem, noturīgākiem un pārticīgākiem lauku apvidiem līdz 2040. gadam (2021/2254(INI)) (EP, 2022), kas veidota par Eiropas Komisijas ilgtermiņa redzējumu par ES lauku apvidiem līdz 2040. gadam (turpmāk, LTVRA – angliskā abreviatūra) (EK, 2021), būtiski norādīt, ka tajā aprakstītās četras redzējuma rīcības jomas – spēcīgāki, pārtikuši, savienoti un izturēspējīgi lauku apvidi, ar to īstenošanas pasākumiem saista Lauku pakts un ES Lauku rīcības plāns.

Savukārt, LTVRA 10 mērķu vidū (Eiropas Komisija, 2021) šī pētījuma kontekstā būtiski ir uzsvērt šādus principus lauku attīstības politikā, kur parādās **lauku** teritoriju **daudzveidības** salāgota plānošana un kurus var grupēt šādi:

- Saskanīga teritoriālās attīstības plānošana vietu potenciāla atraisīšanai;
- Daudzlīmeņu pārvaldība;
- Dinamisku un iekļaujošu kopienu veidošana un stiprināšana solidaritātes un taisnīguma panākšanai;
- Dabas resursu ilgtspējīga apsaimniekošana klimatneitralitātes panākšanai;
- Digitālu tehnoloģiju, viedu tehnoloģiju izmantošana, vienlaikus saglabājot pieejamus un efektīvus pakalpojumus.

Eiropas Komisijas ziņojumā par paveikto līdz šim brīdim (2024. gadam) (EK, 2024) redzams, ka īstenotās aktivitātes ir virzībā uz lauku redzējuma kopējiem mērķiem, kas atšķirībā no ierastās nozaru politikas fokusējas uz horizontāli saistītām darbībām. Stiprinot satvaru sadarbībai starp valstu, reģionālā un vietējā līmeņa pārvaldes iestādēm, pilsoniskās sabiedrības organizācijām, uzņēmumiem, akadēmisko aprindu pārstāvjiem un iedzīvotājiem, arī lauku attīstības politikā ir būtiski ņemt vērā daudzveidīgo iesaistīto pušu (*stakeholders*) lomu.

Arī OECD pētījumā par lauku labbūtību rosināts veidot tādu politiku, kas to veicinātu. Tādas politikas fokuss būtu uz ekonomiku, kas pielāgota zemam apdzīvotības blīvumam atkarībā no lauku teritoriju daudzveidības. Lai īstenotu šādu fokusu, politikas pieejā būtu jāintegrē dažādu nozaru politikas (OECD, 2020, p. 13).

Nozaru politikā lauku attīstības plānošanā un nozaru politikas īstenošanā, savukārt, līdz šim relatīvi liela loma bijusi mežsaimniecībai un lauksaimniecībai. Taču Latvijas kontekstā urbanizācijai, lauku depopulācijai un pakalpojumu centralizācijai esot saistītai ar zemju (lauksaimniecības, mežu, purvu utt.) īpašumtiesību konsolidāciju, kas potenciāli attiecas arī uz neapsaimniekotās zemes un īpaši lauksaimniecības neapsaimniekotās zemes (*farmland abandonment*) problēmu, lauku telpām ir riski kļūt vai turpinoši būt par resursu izguves vietu (*natural resource extraction*), kas nav pievilcīga vai pieejama dzīvei un apdzīvošanai, mazina esošo un sarūkošo kopienu darbību un turpinoši veicina “lejup-spirāles” lauku depopulācijas procesus. No šī izriet vairāki virzieni, kuros ir būtiskas atziņas mūsu projektam:

- Īpašumtiesību konsolidācija (*land consolidation*) – lai gan Latvijai tuvo piemēros (Lietuvas piemērs) un arī dažos citos piemēros Eiropā aktualizēts zemju īpašumtiesību fragmentācijas jautājums un konsolidācija vai konsolidācijas projekti kā risinājums tieši lauku attīstības kontekstā (Pašakarnis & Maliene, 2010; Sobolewska-Mikulska, 2018), tomēr tieši daudzveidība un neliela mēroga saimniekošanas formu efektivitāte arī labi atspoguļo dažādību Eiropas valstu vidū. Pēcpadomju valstīm (gan Slovākijai, Ungārijai, gan Latvijai un Lietuvai) bijušas raksturīgas tendences pēc pārejas uz tirgus ekonomiku arī plaša mēroga neapsaimniekotu lauksaimniecībā līdz tam izmantoto zemju veidošanās (*farmland abandonment*) (Guiomar et al., 2018).
- Neapsaimniekotās zemes vai zemju “pamešana” (*farmland abandonment, land abandonment*) – neapsaimniekotās zemes kā būtiska problēma mūsdienu Eiropas kontekstā analizēta dažādos veidos,

ietekmīgos rakstos pievēršot uzmanību būtiskākajiem faktoriem, kas to nosaka (Lasanta et al., 2017; Levers et al., 2018; Ustaoglu & Collier, 2018).

Jepsens un kolēģi salīdzinājuši dažādu Eiropas valstu un reģionu zemes izmantošanas vēsturi un niansēti raksturojuši atšķirības. Autori secina, ka zemes izmantošanu ietekmējuši drīzāk **ierastie darbības, saimniekošanas veidi**, tostarp arī **negaidīti attīstījušies**, nevis vienvirziena iepriekš noteiktas attīstības trajektorijas (Jepsen et al., 2015). Kuemmerle un citi autori analizējuši dažādas lauksaimniecības zemju un meža zemju izmantošanas tendences un Latvijas kontekstā redzams ganību samazināšanās apjomi, aramzemju palielināšanās apjomi, meža zemju pieaugums (iespējams uz apmežošanas, meža ieaudzēšanas lauksaimniecības zemēs, veidojot tā saucamos plantāciju mežus, rēķina) (Kuemmerle et al., 2016).

Eiropas kontekstā aramzemes teritorijas ir vienas no intensīvāk apsaimniekotajām aramzemēm globālā mērogā (Haberl et al., 2007; Kuemmerle et al., 2016; Mueller et al., 2012). Lai gan kopumā Eiropas savienības valstīs lauksaimniecībā dominē industriālā lauksaimniecība (Rivera et al., 2020), tomēr lauku attīstības kontekstā daudz uzmanības pievērsts arī maza mēroga lauksaimniecībai vai tā sauktajām mazajām saimniecībām (*small farms*), ņemot vērā to daudzveidību un lomu lauku attīstībā.

Maza mēroga lauksaimniecība un lauksaimnieku daudzveidība

Eiropas parlamenta rezolūcijā par LTVRA, atsaucoties uz statistikas datiem ES līmenī, redzamas strukturālas pārmaiņas pēc saimniecību mēroga (straujš tieši mazo saimniecību sarukums) un arī ES lauksaimnieku novecošana (Eiropas Parlaments, 2022, p. 38), kas rada jautājumus par to, kā šīs tendences izpaužas Latvijas situācijā.

Maza mēroga lauksaimniecība (*small-scale farming*) vai drīzāk mazās saimniecības (*small farms*) dažādos veidos ir tikušas pētītas – gan no saimniekošanas ekonomiskiem aspektiem (ieguldījumi, atdeve utt.), gan no to saimniekošanas modeļiem, pieejām un tipiem, gan arī no tirgošanas-patēriņa ķēžu aspektiem. No ekonomiskā viedokļa secināts, ka integrācija tirgū (saistība ar dažādiem tirgus spēlētājiem) ir būtisks sekmīguma rādītājs (Borychowski et al., 2020), taču subsīdiju ieguldījuma apjoms to atdevē (*return-on-investments*) tieši liela mēroga industriālām saimniecībām ne vienmēr ir optimāls, salīdzinājumā arī ar mazām saimniecībām (Kryszak et al., 2021). Pētnieki piedāvā dažādas saimniecību tipoloģijām. Piemēram, vienā no jaunākajiem pētījumiem mazās saimniecības iedalītas piecās grupās – zemnieku (*peasant*) un daļēja laika, kā arī komerciāli orientētas – daudzveidīga uzņēmējdarbība, specializēta uzņēmējdarbība, jaunie uzņēmumi (Guarín et al., 2020). Līdzīgi Polijas piemērā identificēti trīs saimniecību veidi – hobijzemnieki (*hobby*), divu nodarbošanās veidu (*two-occupation*) un profesionālie (*professional*) (Hornowski et al., 2020).

Maza mēroga mežsaimniecība un meža īpašnieku daudzveidība

Ziemeļvalstu-Baltijas valstu pieredze meža resursu izmantošanā, tajā skaitā arī Latvijas situācija. Kopumā uzsverta mežu atjaunošana daudzveidīgu sabiedrības vajadzību nodrošināšanā. Autori īpaši pievēršas tieši apmežošanas (*afforestation*) un mežu atjaunošanas (*reforestation*) praksēm. Autori norāda uz reģionam līdzīgām tendencēm – no intensīvas mežsaimniecības, kailciršu mežsaimniecības, līdz uzkrāšanas / saglabāšanas (*retention forestry*) mežsaimniecībai un klimatam adaptīvai mežsaimniecībai (*climate-adaptive forestry*) (Girdziušas et al., 2021).

Elands ar kolēģiem jau pirms 20 gadiem rakstīja par mainošos lauku vidi Eiropā un pētīja dzīves kvalitātes uztveri laukos un tieši mežu ietekmi uz to. Lai gan autori secina, ka vairums cilvēku laukos nesaista attīstību ar mežiem, ņemot vērā to negatīvo saistību ar darba iespējām, nodarbinātības sektoru, vai saiknes ar citiem cilvēkiem, tomēr vienlaikus norāda uz potenciāli atšķirīgām sociāli ekonomiskām situācijām, kultūru un vietējo mežsaimniecības vēsturi (Elands et al., 2004). Saimniecību un meža īpašnieku attieksmes pētījumā par lauku attīstību, saimniecību īpašnieki rēķinās ar strukturālām pārmaiņām, bet mežus skata nevis ekonomiskās attīstības kontekstā, bet kā būtisku zaļās infrastruktūras elementu vietējās dzīves kvalitātes nodrošināšanā (Elands & Praestholm, 2008). Un atkal, autori norāda uz daudzveidību starp Eiropas lauku teritorijām, kas būtu jāpēta.

Privāto meža īpašumu apsaimniekošanā ir būtisks jautājums par sociālajām vērtībām kā vērtībām, kas cilvēkiem radušās laika pavadīšanā mežā / saskarsmē ar mežu. Lai gan laikā (pirms 10 gadiem), kad sociālo vērtību tēma meža īpašnieku uztverē bija relatīvi maz pētīta, Zviedrijas gadījumā meža īpašnieki par mežu sociālajām vērtībām jūtās maz informēti un sagaidīja no valsts pārvaldes / publiskās administrācijas vairāk informācijas, zināšanu (Björstig & Kvastegård, 2016), tad laika gaitā ir pieaudzis šo - **meža sociālo vērtību** pētījumu virziens.

Lofmarka un citu autoru pētījumā par Zviedrijas mežu apsaimniekošanas politiku, kas ir līdzīga Latvijas situācijai, kurā meža īpašniekiem ir relatīvi liela brīvība, bet vienlaikus arī atbildība par atbilstošāko rīcību, redzams “brīvība ar atbildību” (*freedom with responsibility*) jēdziens (Löfmarck et al., 2017). Parādās arī jautājums par “meža funkcijām”, kur saskaras meža kā ražošanas resursa un meža kā rekreācijas jautājumi (Eggers et al., 2018). Līdzīgi kā Latvijā – daudz privāti piederoši meži ar lielu brīvību ko un kā darīt, kā apsaimniekot. Piedāvāti mežu rekreacionālās vērtības celšanas pasākumi blīvāk apdzīvotās teritorijās.

Pētījumā par situāciju Somijā iezīmēts problēmu loks par novecošanos, urbanizāciju un **maza mēroga neindustriāliem meža īpašniekiem** jeb NIPF (*non-industrial private forest (NIPF) owners*) (Häyrinen et al., 2015). Citi autori piedāvā NIPF tipoloģiju Zviedrijā un implikācijas ar meža apsaimniekošanu, politiku un vērtībām (*forest management, policy and values*) (Haugen et al., 2016). Heirinen ar pamatkomponenšu (PCA) metodi analizējusi motivāciju meža īpašuma apsaimniekošanā (*forest ownership motives*) privātiem meža īpašniekiem. Analīzē izkristalizējas 4 dažādas motivācijas (Häyrinen et al., 2015):

- Ekonomiskās drošības sajūta (drošība vecumdienām, neparedzētām situācijām utt.)
- Rekreācija un brīvais laiks (ogošana, sēņošana, laika pavadīšana un rekreācija)
- Ienākumu avots
- Estētika un dabas aizsardzība

Viktora Blanco (*Victor Blanco*) rakstā par meža īpašnieku tipoloģijām (Blanco et al., 2015) apkopotas plašas 9 meža īpašnieku grupas, kā autori norāda, ir saistīti ar 3 kopējām ievirzēm:

- ekonomiskais fokuss – cik tas ir vairāk izteikts vai mazāk izteikts;
- meža apsaimniekošanas prakšu intensitāte;
- kādas preces un pakalpojumus rada – privātu vai sabiedrisku labumu?

Viedā sarukšana

Līdz ar to, ņemot vērā, depopulācijas tendences lauku teritorijās, vērtīga pieeja, ko attīstīt, būtu viedās sarukšanas (angliski – *smart shrinking*) ideja, kas analizēta Igaunijas piemēra gadījumā OECD pētījumā (OECD, 2022a). Pētījumā piedāvāts politikas ietvars telpiski orientētai, koordinētai pieejai. Igaunijā (un arī Latvijā) var runāt par intensīvu meža un zemes resursu izmantošanu, kā arī jau iepriekš minētajām problēmām lauku teritorijās. Līdz ar to reģionu pielāgošanās ieteikta ilgtspējīga un vieda (*smart*) politika, risinot 6 dažādas būtiskākās problēmas mājokļu efektivitātes nodrošināšanā, reģionālās nevienlīdzības mazināšanā, izglītības kvalitātes uzlabošanā, reģionālās pārvaldības sadarbības uzlabošanā, normatīvā regulējuma un nodokļu politikas pielāgošanā nelabvēlīgām tendencēm. Diezgan daudz ilgtspējīgas un viedas (*smart*) politikas ierosinājumi ietver digitālu risinājumu pielietošanas komponenti, bet ņemot vērā līdzīgus digitalizācijas apjomus valsts un pašvaldību procesos arī Latvijā, to varētu īstenot, ja tiktu ņemti vērā sadarbības veicināšanas ieteikumi.

OECD pētījumā par inovāciju veicināšanu laukos aprakstīts produktivitātes kritums mūsdienīgu globalizētajā pasaulē ar tajā notiekošajiem īstermiņa un ilgtermiņa satricinājumiem (OECD, 2022b). Pētījumā norādīts, ka lauku teritoriju un to attīstības kontekstā tas ir īpaši nozīmīgi, jo, ņemot vērā inovāciju kā tādu retāku pielietošanu salīdzinājumā ar pilsētām, tas var palielināt lauku nevienlīdzību attiecībā pret pilsētām. Ar inovācijām šajā pētījumā tiek saprasta plaša mēroga jaunievedumi, ne tikai domājot par tehnoloģiskām inovācijām, bet arī par sociālām inovācijām un uzņēmējdarbību (īpaši jauno

paaudžu vidū). Atbilstoši noteiktām vietām veidota politika (*place-based policy*) ir būtiska (OECD, 2022b, p. 18), jo, piemēram, uzņēmējdarbības veicināšana attiecīgās vietās pati par sevi nerisina ar to saistītas nevienlīdzības veidošanos vai palielināšanos šajās vietās (ja tā izpaužas), kas, savukārt, mazina sociālo kohēziju un vietējo kopienu saiknes.

Pārmaiņas lauku telpā un saimniekošana laukos

OECD pētījumos par procesiem lauku telpās Latvijas mēroga ekvivalenti izvēlētajos gadījumos (Elejas pagasts, Launkalnes pagasts, Riebiņu pagasts) runa būtu par ciemu mēroga (*village*) apdzīvotajām vietām ar kontekstuāli būtiskiem novadu centriem – Smilteni, Preiļiem, kur būtu runa par mazpilsētām (*town*) vai pilsētām – Jelgava (OECD, 2024, p. 18). OECD pakalpojumu pieejamības pētījumā lauku teritorijās kā būtiski faktori minēti tuvums un sasniedzamība, pie tam izteikti teritoriālas sasniedzamības kontekstā (*proximity, accessibility un reachability*). Pētījumā secināts, ka pilsētās un ciemos, kuri ir tālāk no pilsētām, ir relatīvi vairāk pakalpojumu pieejami tajās/-os, ņemot vērā, ka apdzīvotas vietas pilsētu tuvumā faktiski kļūst par pilsētu piepilsētām. No citas puses, arī pilsētās, kuras darbojas kā reģionālie centri, pieejami vairāk pakalpojumu. Latvijas situācijā īpašā Rīgas pozīcija rada neatbildētus jautājumus par pakalpojumu pieejamību un to izmantošanu lauku reģionos. No citas puses, relatīvi augstie pakalpojumu digitalizācijas rādītāji Latvijā (skatīt, piemēram, European Commission, n.d.) ļauj īstenot samērā daudz valsts pārvaldes pakalpojumus digitāli bez nepieciešamības tos saņemt fiziski. Tāad veselības aprūpes un izglītības pakalpojumi (skat. arī OECD, 2021), kā arī transporta pieejamība un iedzīvotāju mobilitāte ir tās jomas, par kuru pakalpojumu pieejamību varam runāt šajā kontekstā.

Vērtīgs jēdziens šī pētījuma mērķu sasniegšanai būtu sociologa Marka Šaksmīta (*Mark Shucksmith*) labu lauku (*good countryside*) jēdziens (Shucksmith, 2018). To autors izmantojis, lai gan kļūdētu stereotipus par laukiem kā idealizētu bezbēdīgas dzīves “paradīzi”, bet vienlaikus ņemtu vērā pārmaiņu laukos tendences – urbanizācija, pakalpojumu centralizācija, infrastruktūras pieejamības problēmas utt. Šaksmīts piedāvā labu lauku jēdzienu, lai raksturotu 4 principus, kurus ņemt vērā virzībā labas, apmierinātas dzīves nodrošināšanā – salabošana, radniecība, tiesības, un burvīgums/izbaudīšana (*repair, relatedness, rights, reenchantment*). Raksturojot šos 4 principus:

- Ar “salabošanu” jeb “remontēšanu” (ja domājam četru “R” kategorijās) tiek domāts gan infrastruktūras nodrošinājums, gan arī pilsoniskās līdzdalības un iesaistes uzturēšana, ko uzskatot par pašsaprotamu resursu (neatjauninātu), pie pakalpojumu un infrastruktūras sarūkšanas var radīt nevienmērīgu attīstību.
- Ar “radniecību” tiek domāta atšķirīgā vai daudzveidības pieņemšana, kopīgu darbošanos un līdzdalību lauku attīstības vīziju noteikšanā, tādejādi stiprinot solidaritāti un savstarpējību.
- Ar “tiesībām” lauku kontekstā ir runa par pilsonības (*citizenship*) aspektiem to plašā nozīmē un par ne pašu par sevi saprotamu to vispārīgumu un universālumu, kādam tam vajadzētu būt; šeit problemātiski ir arī tiesības ar nosacījumiem un pārlietu lieli kontroles mehānismi to pārbaudei; galu galā – fokuss uz tiesību panākšanu un vienošanos par tām.
- Ar “burvīgumu” jeb izbaudīšanu tiek saprasts tas, kā dažādos veidos un dažādas sociālās grupas izbauda būšanu un dzīvošanu laukos un dzīvošanu kopā ar citiem.

Šaksmīta idejas tālāk tikušas izmantotas, pētot gan saimniekošanu laukos, gan tūrismu, galu galā, pievēršot uzmanību arī caurvijošam jautājumam par “lauku idilli” – tādiem vai citiem cilvēku veidotiem un apliecinātiem priekšstatiem par lauku kā vietu uztveri.

Lauku telpas tiek uztvertas (konstruētas) kā stabilas, iesakņotas un ar piesaisti vietai un saistītas ar lokālismu (Bell and Osti 2010; Milbourne and Kitchen 2014), vienlaikus dažādi autori konceptualizē un analizē post-produktīvo lauku telpu (*post-productivism*). Kīts Halfakrijs (*Keith Halfacree*) fokusējas uz šādu telpu (*post-productivism*) lielā mērā Anglijas lauku piemērā, kas ir specifiski atšķirīgs (Halfacree, 2007). Mamonova (2018) pārbauda hipotēzes par ģimeņu saimniekošanas izzušanu pēc-padomju telpā, aizstājot to ar liela mēroga (*large-scale*) industriālu lauksaimniecību. Savukārt, igauņu autore izvirza pieņēmumu, ka lauku kopienas nav ne stabilas, vietām piesaistītas vienības, bet fenomens, kas cieši saistīts ar cilvēku saiknēm ar savstarpēji saistītiem pilsētu / lauku aspektiem, it sevišķi mobilitātes ziņā

(Nugin & Kasemets, 2021). Šādi pieņēmumi varētu būt atbilstoši arī Latvijas kontekstam, kur novada centri – mazpilsētas varētu būt visa novada “centrīieces” asis, līdz ar to Nuginas un Kesemetas raksts ir būtisks mūsu projekta kontekstā.

Kopsavelkot Šaksmīta un Halfakrija Lielbritānijas-centriskumu, vērts pieminēt Skandināvijas gadījuma izpēti par meža īpašniekiem (Keskitalo et al., 2020), kur argumentēts, ka mežsaimniecībā joprojām aktuāli arī ražošanas aspekti laukos (*production countryside*). Raugoties dabas resursu plašā nozīmē, mūsdienās autori piedāvā neo-produktīvisma jēdzienu, lai raksturotu ne tikai dabas resursu pielietojumu ražošanā (*production*), bet arī vides un ilgtspējas dimensijas (Rannikko & Salmi, 2018). Saglabājoties dabas resursu produktīvajai dimensijai, tā tomēr mainās globalizētajā pasaulē. Kopienas vai reģioni, kas līdz šim bija atkarīgi ar noteiktu ar dabas resursiem saistītu nozari (piemēram, kokapstrāde, kokrūpniecība, lauksaimniecība, kūdras izguve utt.), vairs ir saistīti gan ar globālajiem izejvielu tirdzniecības tīkliem, gan arī dažāda līmeņa ieinteresēto pušu (*stakeholders*) interesēm.

OECD pētījumā par **ražošanu laukos** (OECD, 2023) Latvijas situācijas analīzē būtiski norādīt uz šādām tendencēm – nestabilitāte ražošanā nodarbināto attīstības perspektīvas tendencēs un depopulācija, kur darbaspēka trūkumu varētu risināt ar automatizēšanas palīdzību. Tomēr šajā pētījumā kā gadījuma izpētes tika izmantoti lauku ražošanas gadījumi Francijā, Itālijā, Slovēnijā un Vācijā.

Svarīgi arī pieminēt, ka lauku teritorijas ir gan vienlaikus tiešāk pakļautas klimata pārmaiņu radītajām sekām, gan arī vienlaikus arī rada relatīvi daudz izmešus, ņemot vērā ražošanas jomas tajās (OECD, 2023, p. 100-101).

Kā arī šajā pētījumā vērtīga metodoloģiska pieeja ir uz nākotni fokusēts skatījums (*future-focused lens*) par ražošanu laukos no politikas ekspertu darba grupu skatupunkta. Šajā skatījumā tika vērtētas lauku attīstību ietekmējošas piecas mega-tendences – globālā sasilšana un biodaudzveidības izzušana; depopulācija; digitalizācija; globalizācija; uzticēšanās kritums valsts pārvaldei (OECD, 2023, p. 123-162). Ja biodaudzveidības izzušanas un klimata krīzes kontekstā lūkojamies uz sliktākajiem scenārijiem (kas ir pietiekami reāli, ņemot vērā, piemēram, Stokholmas resilience centra pētījumus par planētas robežām) (OECD, 2023, p. 129), tad nāksies saskarties ar katastrofālām dabas katastrofām, karstuma viļņiem ar daudz cilvēku upuru un dārgu ražošanu, ņemot vērā bioloģiskās daudzveidības izzušanu masu mērogā. Dārga ražošana nozīmētu noteiktu ražošanas jomu slēgšanu, dārgām izejvielām un problēmām piegādes ķēdēs (OECD, 2023, p. 130-131). Sagaidāmie risinājumi klimata un biodaudzveidības izzušanas krīzei šķiet nepamatoti optimistiski un jābūtības formā (OECD, 2023, p. 152), bet iespējamie (*probable*) jau 2042. gada scenāriji izklausās atbilstoši pašreizējām tendencēm (OECD, 2023, p. 139; 158-161).

Attīstības faktori atstāj ietekmi uz lauku telpas attīstību, nosaka cilvēku dzīves kvalitāti un ilgtspējību. Visi faktori un komponenti ir savstarpēji saistīti. Nav vienota skatījuma uz faktoriem, kas dažādos literatūras avotos ir atšķirīgi, atkarībā no fokusējuma, uz ko ir vērstas attīstības uzsvārs. Tomēr, balstoties uz literatūru var izdalīt svarīgākos faktorus, kas nozīmīgi lauku attīstībai. Tie ir ekonomiskie, sociālie, infrastruktūras, vides, politiskie un institucionālie, tehnoloģiskie, kultūras un vēsturiskie, sabiedriskie/kopienu faktori.

Ekonomiskie faktori ietver:

- **Lauksaimniecība un primārās nozares:** Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības produktivitāte un attīstība ir būtiski ekonomiskie faktori; **Tirgus pieejamību:** Lauku telpas attīstība lielā mērā atkarīga no pieejamības vietējiem un globālajiem tirgiem;
- **Investīcijas:** Publisko un privāto investīciju apjoms infrastruktūrā, tehnoloģijās un izglītībā veicina ekonomisko izaugsmi;
- **Darba iespējas:** Vietējās darba iespējas un ienākumu līmenis ietekmē iedzīvotāju labklājību un migrāciju.

Sociālie faktori ietver

- **Izglītību:** Pieejamība un kvalitāte izglītībai lauku telpā ir izšķiroša jauniešu un kopienas attīstībai;
- **Veselības aprūpi:** Veselības aprūpes pieejamība un kvalitāte ir būtiska dzīves kvalitātei;
- **Demogrāfiskās izmaiņas:** Iedzīvotāju skaita samazināšanās vai pieaugums, kā arī migrācijas tendences ietekmē lauku telpas struktūru;
- **Kultūra un tradīcijas:** Vietējās tradīcijas, kultūra un kopienas saliedētība veicina sabiedrības vienotību un identitāti.

Infrastrukturā faktori ietver

- **Transportu un komunikācijas:** Ceļu tīkls, sabiedriskais transports, internets un citi sakari ietekmē pieejamību un saikni ar ārējo pasauli;
- **Enerģiju un ūdens apgādi:** Infrastruktūra enerģijas un ūdens apgādei ir būtiska ikdienas dzīvei un uzņēmējdarbībai.

Vides faktori ietver

- **Dabas resursus:** Pieejamība un ilgtspējīga izmantošana dabas resursiem, piemēram, ūdens, augsne un meži;
- **Klimata pārmaiņas:** Klimata pārmaiņu ietekme uz lauksaimniecību, dabas katastrofas un vides kvalitāte;
- **Vides aizsardzību:** Vides aizsardzības pasākumi un politika, kas vērsta uz dabas resursu saglabāšanu un ilgtspējīgu izmantošanu.

Politiskie un institucionālie faktori ietver

- **Politikas un regulējumus:** Valsts un vietējās politikas, kas veicina vai ierobežo lauku telpas attīstību;
- **ES fondus un programmas:** Eiropas Savienības struktūrfondu un citu starptautisko programmu atbalsts;
- **Pašvaldības vadību:** Vietējo pašvaldību loma un vadība attīstības plānošanā un īstenošanā.

Tehnoloģiskie faktori ietver

- **Tehnoloģiju pieejamību:** Modernu tehnoloģiju un inovāciju pieejamība un izmantošana lauksaimniecībā, uzņēmējdarbībā un izglītībā;
- **Digitālo infrastruktūru:** Interneta un digitālo tehnoloģiju pieejamība, kas veicina izglītību, uzņēmējdarbību un pakalpojumu pieejamību.

Kultūras un vēsturiskie faktori ietver

- **Kultūras mantojumu:** Vietējais kultūras un vēsturiskais mantojums, kas veido identitāti un tūrisma potenciālu;

- **Tradicionālos amatus un prasmes:** Tradicionālo amatu un prasmju saglabāšana un nodošana nākamajām paaudzēm.

Sabiedriskie faktori ietver

- **Kopienas iesaisti:** Vietējo iedzīvotāju iesaiste attīstības procesos, sabiedriskās organizācijas un iniciatīvas;
- **Sadarbību un partnerības:** Sadarbība starp vietējām pašvaldībām, uzņēmumiem, izglītības iestādēm un NVO.

Daļa no tiem darbojas makrolīmenī un mazāk mikro. Šajā gadījumā mēs izvēlamies faktorus, kas ir nozīmīgi mikrolīmenī. Īpaši mikrolīmenī (kopiena, personu līmenis) ir nozīmīgi sabiedriskie un kultūras faktori, darba iespējas, sociālie faktori (pakalpojumi un kultūrvide), transports un komunikācijas, finansējuma iespējas. Literatūrā tiek uzsvērti sabiedriskie faktori, kas ar vien vairāk nosaka atsevišķu vietu attīstību (sociālais kapitāls).

Attīstības resursi ir līdzvērtīgs skatījums attīstības faktoriem. Resursi nodrošina potenciālas iespējas attīstībai. Tas gan negarantē, ka resursi tiek izmantoti, bet tā ir iespēja. Literatūrā ir daudzveidīgi resursu iedalījumi, nav vienota pieeja. Tradicionāli attīstības resursus var skatīt līdzīgā iedalījumā kā attīstības faktorus:

Fiziskās vides resursi

Dabas ainavas: Lauki, meži, ūdens objekti; Cilvēku veidotās struktūras: Ciemati, saimniecības, infrastruktūra (ceļi, tilti).

Sociālās struktūras resursi

Kopienas: Vietējo iedzīvotāju tīkls, kopienas organizācijas.

Sociālā dinamika: Iedzīvotāju migrācija, demogrāfiskās izmaiņas;

Ekonomiskās struktūras resursi

Primārā nozare: Lauksaimniecība, mežsaimniecība, zivsaimniecība;

Citi sektori: Tūrisms, vietējie uzņēmumi.

Kultūras un vēsturiskās struktūras resursi

Kultūras mantojums: Tradīcijas, vietējā kultūra;

Vēsturiskās vietas: Pieminekļi, vecās ēkas.

Infrastruktūras resursi

Transporta tīkls: Ceļi, sabiedriskais transports;

Komunikācijas tīkls: Internets, telekomunikācijas.

Politiskās un administratīvās struktūras resursi

Pašvaldības: Vietējā pārvalde, politiskās institūcijas;

Politikas: Vietējās un nacionālās attīstības politikas un programmas.

Nemez, G. runā par lauku vērtībām lokālā līmenī, kas var būt sinonīms resursiem. Autors klasificē lauku vērtības trīs galvenajās kategorijās:

- ekoloģiskās vērtības (tīra vide, bioloģiskā daudzveidība, iespēja ražot tīru un veselīgu pārtiku, labi ražošanas apstākļi, specifiski lauksaimniecības produkti, atklāta telpa, dabas un kultūras ainavas)
- kultūras vērtības (lauku kultūra, folklorā un apbūvētā vide, vietējā virtuve, māksla un amatniecība, vietējai specifiski produkti un ražošanas metodes, mazākumtautību valodas, tradicionālie dzīvesveidi)
- kopienas vērtības (sociālie tīkli, radniecības attiecības, savstarpēja uzticēšanās un sapratne, īpaši komunikācijas veidi).

(Terešina et al., 2020), min simboliskos (vietējā identitāte, teritorijas tēls, attīstības stratēģijās ietvertās publiskās vērtības), tīklu (starppersonu uzticības līmenis, institucionālās uzticības līmenis, starppersonu un institucionālo saišu blīvums), vadības (Līderība (formālā un neformālā), lēmumu pieņēmēju profesionālās kompetences, pašvaldību institūcijas, iedzīvotāju pašorganizēšanās institūcijas), informācijas un komunikācijas (vietējie drukātie un elektroniskie plašsaziņas līdzekļi, kopienas digitālie resursi, interaktīvas saskarnes mijiedarbībai starp kopienas locekļiem un attīstības politikas aģentiem), inovāciju (tehnoloģiskās, mārketinga, "zaļās" un organizatoriskās inovācijas, mehānismi to ražošanai un izplatīšanai lauku attīstības politikas kontekstā) resursi.

Palielinoties alternatīvām lauku funkcijām, kas nebalstās primārajā sektorā, pieaug citu resursu nozīmība lauku attīstībā. Tiek uzsvērti šādi attīstības resursi: ainavas (visplašākajā šī jēdziena izpratnē), netveramie resursi (nemateriālie resursi), kultūras (tajā skaitā nemateriālās) resursi, ..., teritoriālā pievilcība (ekonomiskā pievilcība, savienojamība, apmeklētāju pievilcība, dabiskā vide, iedzīvotāju labklājība, zemes izmantošana un mājokļi), kā apkopojošs resurss attīstībai. Izaicinājums, ka šie resursi prasa jaunas pieejas, inovācijas, zināšanas, to izmantošanai un bieži ilgstošs mērķtiecīgs darbs, lai šos resursus izmantotu un attīstītu. Tas ir šajā izpratnē resursi ir ar izmaiņu tendenci. Ir jārestartē vecie tradicionālie resursi, jāpiemēro jaunajiem apstākļiem. Jauni resursi ir saistīti ar inovācijām, digitalizāciju, aprites ekonomiku, jaunajiem enerģijas avotiem, uz ko var skatīties kā uz iespēju.

11.pielikums. Atziņas no līdzšinējiem pētījumiem par lauku telpu

AREI pētījumi par ietekmi uz lauku attīstību

AREI pēdējos gados ir bijuši izstrādāti vairāki pētījumi, kas skar lauku attīstības jautājumus. Pētījums **“LAP 2014 - 2020 novērtēšana paplašinātajam Ikgadējam īstenošanas ziņojumam”** orientējas uz LAP programmas mērķu un pasākumu novērtējumu, kā arī transversālām jomām un nav tieši mērķēts uz lauku attīstības jautājumiem. Pētījumā/novērtējumā konstatēts, ka EIP kvalitāte nav pietiekama, jauno ienākšana lauksaimniecībā ir nepietiekoša pret kopējo skaitu, būtu jāpievērš uzmanība pievienotās vērtības ķēžu sekmēšanai u.c. pasākumiem, kas veicina primāro ražotāju pievienotās vērtības celšanu, kas pašlaik ir zema/ierobežota. Atbalstot pārstrādi, ir sekmēta nodarbinātība, mežsaimniecības kooperatīvi. Risku vadībā – apdrošināšana ir dārga, jo maz iesaistās. Risku atbalstam maz tiek ieguldīts diversificētajās saimniecībās. Tiek atzīmēts programmas zemais ieguldījums energoefektivitātē. Programma nelielā apjomā ir sekmējusi siltumnīcefekta gāzu un amonjaka emisijas samazināšanu lauksaimniecībā. Programma dod ieguldījumu darba vietu radīšanā un saglabāšanā, tomēr nozīmīgi būtu ieguldīt ar lauksaimniecību nesaistītās nozarēs. Pētījums iesaka prioritāri atbalstīt sarūkošas teritorijas. LEADER kontekstā Programma dod ieguldījumu lauku teritoriju apdzīvotības saglabāšanā, dzīves līmeņa paaugstināšanā un nodarbinātības palielināšanā. Tomēr, LEADER/SVVA pasākuma īstenošanā ir pieaugusi lejupejošās pieejas nozīme, samazinot vietējās iniciatīvas. LEADER/SVVA maz uzmanības tiek pievērsts nabadzības mazināšanai un sociālās iekļaušanas jautājumiem. VRG ir nepieciešamība pēc darbinieku kapacitātes veicināšanas pasākumiem. LEADER/SVVA devuma apzināšanai veikto VRG un iedzīvotāju aptauju rezultātu apkopojums liecina par šīs pieejas īstenošanas kvalitatīvo pusi, kas pēc būtības ir pats svarīgākais vietējās attīstības virzītājspēks. Ietekme uz apdzīvotību ir novērtēta kā nozīmīga, tai skaitā līdzvērtīgs vērtējums visos jautājuma aspektos - darba vietas mazajiem ražotājiem, algotas darba vietas, pakalpojumi, sociālā vide, fiziskā vide. VRG pārstāvji LEADER ietekmi uz inovāciju rašanos ir novērtējuši kā vidēji zemu. Tieši inovācijas ir viens no pamatprincipiem, kas kopā ar augšupejošas attīstības principu atbalstītu vietējo vajadzību respektēšanu, un tā ir LEADER/SVVA būtība. Maz uzmanības tiek pievērsts darbam ar vietējo sabiedrību – kopienām, jo tam nav speciāli noteiktas aktivitātes, bet VRG bieži nav prasmju šādām darbībām, uz ko norāda VRG izteiktās apmācību nepieciešamības. LEADER aktivitātes ir bijušas efektīvas, par to liecina atbalstīto saimniecību neto apgrozījuma kāpums atbilstoši pārskatu datiem, kas vairāk nekā 1,5 reizes pārsniedz projektu attiecināmās izmaksas. LAP 2014-2020 ietekme ir pretēja darbavietu samazinājuma tendencei laukos, un rada papildu darba iespējas, lai arī nespēj pilnā mērā kompensēt nodarbināto skaita samazinājumu. Ieguldījumi pētniecībā un attīstībā programmā un inovatīvo projektu skaits ir zems. Pieejamie dati neļauj spriest par Programmas pasākumu ietekmi tieši uz nabadzības riskam vai sociālajai atstumtībai pakļauto iedzīvotāju daļu.

Pētījumā **“LEADER/SVVA analīze”** veikta iepriekšējā perioda (LAP 2014-2020) LEADER analīze. Pētījumā konstatēts, ka veidojot intervences loģiku, SVVA stratēģijās vairāk koncentrējas uz publiskā finansējuma nosacījumiem un mazāk uz specifiskajām attiecīgās teritorijas vajadzībām. Secināts, ka nozīmīgu pozitīvu ietekmi atbalsts sniedz vietējās infrastruktūras attīstībā, salīdzinoši nozīmīgu – arī uzņēmējdarbības sekmēšanā, tomēr mazāka ietekme ir sociālās iekļaušanas veicināšanā, t.sk. sociāli maznodrošināto personu iesaistē, kas lielā mērā saistīts ar realizēto pasākumu raksturu. Ieviestie projekti ir veicinājuši nozīmīgu neto apgrozījuma kāpumu atbalstītajos uzņēmumos. Nepieciešamas VRG pārstāvju praktiskās apmācības gan stratēģiju sagatavošanā, gan to ieviešanā, kā arī, atbilstoši vietējo kopienu pārstāvju ieteikumiem, ir lietderīgi izvērtēt iespējas paplašināt atbalstāmo darbību loku atbilstoši lauku iedzīvotāju vajadzībām un iesaistot arī citas ministrijas lauku teritorijas iedzīvotāju vajadzību apmierināšanā. Orientācija uz ELFLA un EJZF (piekrastes VRG) fondu finansējumu sašaurina pašu mērķi – Lauku teritoriju attīstību. Vajadzības, kas balstās uz šādu pieeju, ir saskaņā ar vietējām vajadzībām, tomēr ir nepietiekošas, lai risinātu vietējās attīstības jautājumus kompleksi.

Pētījums **“Lauku attīstības programmas 2014-2020 ietekme uz inovācijām”** orientējas uz LAP un LEADER pasākuma vērtējumu. Inovācijas pārsvarā ir vai nu saglabājošas vai nelielas. LAP arī LEADER pasākumā inovācijas nav definētas kā mērķis un darbojas kā horizontāla joma. Kopumā LAP

inovācijām nav pievērsta pietiekoša uzmanība. Pastāv atšķirīga izpratne par inovācijām LEADER pasākumā, kas aprūstina inovāciju veicināšanu. Atšķirības inovāciju definīcijā, vērtēšanas kritēriju izvēlē un vērtēšanas pieejā aprūstina LEADER inovāciju iespējamās difūzijas novērtēšanu ārpus lokālā līmeņa; LEADER inovācijas ir lokālas, ar lielu sociālu ietekmi (sociālās inovācijas) un kopumā zemu inovāciju līmeni (nelielas, saglabājošas), kas orientētas uz inovāciju pārņemšanu.

Pētījums “ **ES fondu devums laukiem**” izvērtē ES fondu ieguldījumu lauku telpā 4 jomās: demogrāfija, savietojamība, pakalpojumu pieejamība un ekonomiskā izaugsme. Pētījums secina, ka neskatoties uz ievērojamiem ES fondu ieguldījumiem, tas nav izmainījis valsts kopējo iedzīvotāju skaita sarukšanas tendenci. Iedzīvotāju skaita stabilizācija un atjaunošana būtu izvirzāma par pamatmērķi lauku telpas attīstībai, ja vēlamies saglabāt apdzīvotību novados. Savukārt korelāciju analīze rāda, ka iedzīvotāju skaita un to atjaunošanās rādītājiem ir cieša saistība ar uzņēmējdarbības attīstību un iespējām nopelnīt. Apdzīvotība cieši saistāma ar infrastruktūras uzturēšanas izdevumiem un pieejamajiem pakalpojumiem, kā arī uzņēmējdarbību (nav infrastruktūras, nav cilvēku, nav uzņēmēju, nav attīstības). Savienojamība lauku apvidos un pilsētās /piepilsētās atšķiras vairākos rādītājos gan fiziski, gan virtuāli/digitāli. Visvājāk nodrošinātas teritorijas, kas atrodas laukos, tālu no centriem, ir maz apdzīvotas. Saistībā ar savienojamību pastāv atšķirības starp Rīgas plānošanas reģionu un attālajām teritorijām, īpaši Latgali. Kopumā skaidri saskatāma cieša saikne starp iedzīvotājiem un pakalpojumiem, turklāt svarīga ir iedzīvotāju struktūra un maksāspēja. Tādēļ pakalpojumi koncentrējas Pierīgā, bet pārējos reģionos to pieejamība ir ievērojami zemāka. Rādītāji, kuri raksturo ienākumus un nabadzības līmeni, pārskata periodā visā Latvijas teritorijā ir būtiski uzlabojušies. Tomēr joprojām pastāv krasas teritoriālās atšķirības, īpaši atkarībā no attāluma līdz Rīgai. Liela nozīme ekonomiskās aktivitātes uzturēšanai lauku novados ir zemnieku saimniecībām, jo to izveidojuma tendences ir pretējas citiem uzņēmumiem. ES fondu atbalsta dominance nosaka teritoriālās atšķirības, kur notiek izteikta vairāku jomu teritoriālā koncentrēšanās. ES fondi reģionālā līmenī absolūtajos skaitļos koncentrējas Pierīgā, kas saistāms ar saimnieciskās darbības koncentrāciju, relatīvos skaitļos visvairāk – Latgalē. Ņemot vērā gan CSP datus, gan veiktos aprēķinus, vērojama tendence, ka uzņēmējdarbība attīstās pamatā Pierīgas novados kur attiecīgi koncentrējas gan iedzīvotāji, gan darbaspēks. No Rīgas attālākajās teritorijās vairāk ir uzņēmēji, kas nodarbojas ar lauksaimniecību un mežsaimniecību un nodrošina ar darbu ģimenes un apkārtnes iedzīvotājus. Modernajā lauksaimniecībā un mežsaimniecībā pieaug pieprasījums pēc darbaspēks ar atbilstošu izglītību un zināšanām, tādēļ izglītībai un mūžizglītībai pieaug nozīme. Tāpat kā inovatīviem risinājumiem, ņemot vērā digitalizācijas attīstību un uzsvāru uz labi atmaksātām darba vietām, nepieciešami izglītoti un zinoši cilvēki.

Pētījumā konstatēts, ka pastāv būtiskas teritoriālās un sociālās atšķirības - 2/3 Latvijas iedzīvotāju nevar atļauties segt neparedzētus izdevumus. Nabadzības riskam visvairāk pakļautās grupas ir iedzīvotāji virs 65 gadiem, personas ar invaliditāti, bezdarbnieki, ģimenes, kurās bērnus audzina viens vecāks, īpaši ilgstoši bezdarbnieki, iedzīvotāji ar zemu izglītības līmeni un bezpajumtnieki. Reģionālas nozīmes attīstības centros īstenotie projekti apjoma ziņā ir bijuši ievērojami mazāki nekā nacionālas nozīmes attīstības centros īstenotie. Īstenotajiem pilsētvides projektiem nav multiplikatīva efekta un nav uzlabojusies nodarbinātības, ekonomiskā vai sociālā situācija. Lai gan kopējās lauksaimniecības politikas īstenošana ir apturējusi lauksaimniecības nozares panīkumu un veicinājusi tās īpatsvara pieaugumu tautsaimniecībā, tomēr laukos aizvien nav sasniegts nedz darba ražīguma, nedz efektivitātes un produktivitātes potenciāls un zems darba ražīgums, zemākas algas un augstāks bezdarba līmenis lauku apvidos daļēji izskaidro nabadzību lauku reģionos un iedzīvotāju migrāciju uz pilsētām. Lielāko daļu no novados izmantotajiem ES fondiem veido struktūrfondi. ES fondu ietekme vērojama vairākos rādītājos, kas gan pastiprina jau esošas tendences (piemēram, vecumstruktūras rādītāji, IIN), gan kompensē dažādu jomu samazinājuma rādītājus (piemēram, iedzīvotāju skaita, UIN samazinājumu). Visnozīmīgākas fondu ietekmes ir uz ekonomiskajiem rādītājiem – IIN, UIN starpība, komercsabiedrību atbalsts. Pētījums secina, ka nevar viennozīmīgi spriest par ES fondu ieguldījuma kvantitatīvajiem rādītājiem, kā arī izvirzīt viennozīmīgus apgalvojumus par to ietekmes nozīmīgumu. ES fondi nav pietiekami sekmējuši lauku teritoriju sociālās un ekonomiskās izlīdzināšanas mērķus. Salīdzinot LAP un citu ES fondu atbalstu, jāsecina, ka pastāv atšķirības starp pašvaldībām, kur ir pamatā ES struktūrfondu atbalsts, kas koncentrējas vairāk lielajās pašvaldībās un Pierīgā, un lauku fondi (EJZF,

ELFLA) atbalsts, kas koncentrējas vairāk lauku un mazajās pašvaldībās. LAP ir specifiski vērsts galvenokārt uz lauksaimniecības nozari, kurā dominē ģimenes uzņēmumi un neliels algoto darbinieku īpatsvars. Tāpēc LAP nav bijusi nozīmīga ietekme uz algoto darbinieku ienākumiem, kā arī nodarbinātības rādītājiem un bezdarba mazināšanu. Nav iespējams secināt, ka LAP atbalstam būtu pozitīva ietekme uz samaksāto iedzīvotāju ienākuma nodokli (IIN), uz pašvaldību budžeta ieņēmumiem. LAP ieguldījums nelauksaimnieciskās uzņēmējdarbības sekmēšanā un labi apmaksātu darbavietu radīšanā vērtējams kā nepietiekams.

Pētījums **“Tiešo maksājumu ietekme uz lauksaimniecības un lauku telpas attīstību: sākotnējais novērtējums”** konstatē, ka Latvijas situācija raksturojas ar maksājumu koncentrāciju lielajās un ļoti lielajās saimniecībās. Atšķirībā no ES valstu vidējiem rādītājiem, kur visaugstākais TM īpatsvars ienākumos ir mazajās saimniecībās, bet pieaugot saimniecību lielumam, tas būtiski samazinās, Latvijā TM daļa ienākumos ir augsta gan vidējām gan lielajām saimniecībām, un samazinās tikai ļoti lielajām (virs 500 000 EUR SI). Turklāt, pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam, palielinās arī to saņemto TM apjoms uz LIZ hektāru. Šī tendence pārskata perioda laikā ir pastiprinājusies, un TM apjoms laikā no 2015. līdz 2021. gadam ir straujāk audzis lielajās saimniecībās nekā mazajās.

No izvēlētajiem rādītājiem - nodarbināto personu skaita īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā; darbavietu skaita īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā; produkcijas vērtība uz vienu nodarbināto; pievienotā vērtība uz vienu nodarbināto, pētījums secina, ka saņemtajiem TM nav pozitīvas ietekmes uz izvēlētajiem teritorijas raksturojošajiem sociāli-ekonomiskajiem rādītājiem. Korelācijas neliecina par cēloņseku sakarībām.

AREI pētījumā **“Mazo un vidējo saimniecību attīstības iespējas un ieteicamie risinājumi LAP kontekstā”** uzsvērtā mazo saimniecību loma lauku attīstībā. Veidojot lauku politiku nākošajam plānošanas periodam MVS ir skatāmas vairākos kontekstos. Pirmkārt – MVS jāvērtē plašāk - kā lauku attīstības sastāvdaļa. Tas izriet no Lauksaimniecības multifunkcionalitātes un tās nozīmes kopienu attīstībā un īpaši – vietas un vietējo cilvēku dzīves kvalitātes nodrošināšanā. Otrkārt MVS ir veido ilgtspējīgu uz vietējām vajadzībām un specifiku balstītu saimniekošanu, kam ir ne tikai ekonomisks, bet sociāls raksturs, kas nav pietiekoši novērtēts un ņemts vērā politikā. Treškārt, MVS jāparedz lielāka loma dabas vides, raksturīgās ainavas un ekoloģiskā līdzsvara nodrošināšanas kontekstos. Ceturtkārt, ir jāpārskata MVS dalījumu papildinot ekonomisko klasifikāciju pēc SI vai apgrozījuma. Politikā un atbalsta instrumentos respektējamas saimniecību atšķirīgās funkcijas, lielums, ekonomiskā, vides un sociālā loma.

Latvijā neatkarības gados ir izveidojies pastāvīgs, strukturāls bezdarbs laukos. Īpaši tas attiecas uz perifērām teritorijām. Darba vietu trūkums un cilvēku iespējas pārcelties uz citu reģionu ietekmē ģimeņu sociālo drošību. Esošā politika nav radījusi pietiekošus apstākļus, lai nodrošinātu šī “nosacīti liekā darbaspēka” integrēšanu valsts ekonomikā. Daudzi no tiem ir zemes īpašnieki, kas nevar pretendēt uz trūcīgā statusu. Tajā pašā laikā, ir iespēja izaudzēt pārtiku savā īpašumā, kas ir neatkarības un pašnodrošināšanas balsts. Daļa no MS savu nākotni nemaz nesaista sevi ar tirgus ražošanu – viņiem to nemaz nevajag, jo nevēlas uzņemties kredītsaistības. Saskaņā ar LVAEI aptauju kopumā ar tirgu nesaista savu nākotni 1/10 MVS, bet ņemot vērā citas atbildes – līdz 1/6 (Latvijas mazo..., 2013). Pētījumā uzsvērtā NVS loma atsevišķās lauksaimniecības nozarēs. Nelielās saimniecības veido graudiem 1/10, rapsim - 1/20 no sējumu platības (līdz 20 ha), kartupeļiem – 4/5 (līdz 1 ha), slaucamo govju skaits 1/3 (līdz 20 govīm), un 1/6 (līdz 5 govīm), 1/3 liellopu (līdz 30 liellopiem), 1/15 (līdz 5 liellopiem), 1/6 aitu (līdz 20 aitas) (Lauksaimniecības attīstības..., 2016). Jāņem vērā, ka daļa no šīs produkcijas ir pašpatēriņam. No otras puses, attīstības iespējas mazajām saimniecībām nākotnē varētu būt – kartupeļi, dārzeņi, augļu koki, sakņaugi, liellopi gaļai un pienam, kazas, aitas var būt MVS attīstāmi virzieni.

Latvijā pētījumu ieteikumi MS ir vērsti uz spēju vairāk pelnīt, kas rezultējas lauksaimnieciskās darbības intensifikācijā vai darbības dažādošanā ar lauksaimniecību nesaistītā virzienā vai alternatīvā - darbības pārtraukšanā (Latvijas mazo..., 2013). Piedāvātie risinājumi ir tirgus paradīgas orientēti, un neatspoguļo saimniecību daudzveidību. Pašpatēriņa saimniecības iekļaujas saimniekošanas dažādības konceptā, kas pašlaik ir margināla attiecībā uz politikas atbalsta mehānismiem.

MVS var mīkstināt demogrāfiskās sekas laukos, tai skaitā ekonomiskās. MS ir vietas orientētas, t.i. tajās gūtie ienākumi lielākā mērā paliek vietējā kopienā, nekā lielo saimniecību ienākumi. Latvijas lauki ir saglabājuši daudzas arhaiskas saimniekošanas pazīmes, kas ir izzudušas R Eiropā un, kas izpaužas tieši

MVS. Harmonijā veidota racionalitāte, uz vietējām zināšanām balstītas inovācijas, vietas kultūras mantotie konteksti, attieksme pret darbu, pašpietiekamība kā apzināta stratēģija, iesakņotība, dzīvojama dzīve (Cimdiņa & Raubiško, 2012; Dzenovska, 2012) ir krasā pretrunā ar tirgus ekonomiku un veido citu - uz tirgus attiecībām nebalstītu saimniekošanas modeli, kas prasa atšķirīgu attieksmi no politikas veidotājiem.

Pētījumā “**Lielo saimniecību ieguldījums lauksaimniecības attīstībā, ņemot vērā LAP atbalsta ietekmi**” secināts, ka Lielo saimniecību konkurētspēja ir palielinājusies, tomēr līdzšinējā atbalsta ietekme uz saimniecību ekonomiskās efektivitātes un ienākumu palielināšanos ir vērtējama kā nepietiekama. Lielo saimniecību atbalsta ietekme uz visa lauksaimniecības sektora konkurētspējas paaugstināšanu ir bijusi ierobežota, ņemot vērā šajās saimniecībās nodarbināto nelielo īpatsvaru lauksaimniecībā nodarbināto kopskaitā. Tādēļ visa sektora konkurētspējas paaugstināšanā lielāka nozīme ir mazajām un vidējām saimniecībām. Salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm Latvijai ir raksturīga izteikta ražošanas koncentrācija nelielā skaitā lielo saimniecību grupā. Ražošanas koncentrāciju sekmējis publiskais atbalsts, ņemot vērā, ka vislielākajām saimniecībām (ar SI virs 500 000 EUR) sniegtais ieguldījumu atbalsts Latvijā ir bijis ievērojami augstāks nekā citās ES dalībvalstīs. Lielās saimniecības abos LAP periodos ir saņēmušas vidēji ap 70% no kopējā publiskā finansējuma projektiem lauku saimniecībās, kas pārsniedz šo saimniecību daļu saražotajos apjomos visā šajā periodā. Atbalsts nav būtiski paaugstinājis lielo saimniecību zemo ekonomisko efektivitāti salīdzinot ar ES valstu vidējo līmeni, arī salīdzinot ar Igauniju un Lietuvu. Joprojām resursu (enerģija, mēslojums, lopbarība) izmaksas uz produkcijas vienību ir būtiski augstākas nekā vidēji ES valstīs. Bruto pievienotā vērtība no lauksaimniecības (bez subsīdijām) praktiski vispār nav palielinājusies, jo atbilstoši produkcijas izlaides vērtībai ir pieaugušas arī ražošanas izmaksas. Lielo saimniecību atbalsta ietekme uz nodarbinātību laukos ir neviennozīmīga. Kaut arī lielo saimniecību grupā palielinās nodarbināto kopskaits, nodarbinātības palielinājumu tiek nodrošināts ar jaunu saimniecību ienākšanu šajā grupā, taču vidēji katrā saimniecībā nodarbinātība samazinās. Tas ietekmē mazo saimniecību skaita samazināšanos.

ES pētījumi par LAP ietekmi uz lauku attīstību

Ir vairāki ārvalstu pētījumi par LAP un tiešmaksājumu ietekmi uz lauku attīstību. **Eiropas ekonomikas un sociālo lietu komitejas pētījums par KLP ietekmi uz lauku apvidu teritoriālo attīstību** iesaka, ka nodarbinātība būtu jāsekmē saistot II un I pīlāru, kā risinājumu piedāvājot agroekoloģiskās shēmas. EK pētījumā “**KLP ietekmes uz paaudžu nomaīņu, vietējo attīstību un darbavietām lauku apvidos**” konstatē, ka KLP pasākumiem ir pozitīva ietekme uz jauno lauksaimnieku skaitu, uzņēmumu darbību un vietējo nodarbinātību, tomēr ir piesardzīgs vērtējumā par I pīlāra ieguldījumu, saistot dzīves kvalitāti laukos ar plašākiem sociālekonomiskajiem apstākļiem un valstu atšķirīgo politiku. Tiek pierādīta I pīlāra pasākumu pozitīva ietekme uz darbavietām, izaugsmi un mājāsaimniecību ienākumiem lauksaimniecības nozarē, nodarbinātību, jaunienācēju skaitu, tajā pašā laikā TM kavē ātrāku pensionēšanos, palielina zemes cenu, samazinot zemes pieejamību jaunajiem lauksaimniekiem.

Pētījums par **KLP ietekmi uz lauku teritoriju attīstības sociāli ekonomiskajiem faktoriem** izceļ nozīmīgākās ietekmes, kas vērstas uz iedzīvotāju skaita samazināšanos, amortizāciju krīzes laikā, ienākumiem, nodarbinātību, investīcijām un paaudžu nomaīņu.

Šajos pētījumos ir konstatēts, ka I pīlāra maksājumiem ir bijusi pozitīva ietekme uz ekonomisko atšķirību samazināšanu, tajā skaitā lauku saimniecību ienākumu atbalstīšana krīzes laikā, pozitīva ietekme uz saimniecību nabadzības samazināšanu, depopulācijas un lauku/lauksaimniecības zemes pamešanas samazināšanu, dabas un kultūras mantojuma saglabāšana un paaudžu nomaīņas atbalstīšana lauksaimniecībā. Jomas, kurās tiek novērota mazāka ietekme, ir šādas: dzimumu atšķirību samazināšana, spēju veidošana, vietējās infrastruktūras un pakalpojumu pieejamības uzlabošana, kā arī pētniecība un inovācija. Citi sociāli ekonomiskie aspekti ar negatīvām atbildēm ir - atpalcības sajūtas mazināšana lauku apvidos un nodarbinātības saglabāšana lauksaimniecības uzņēmējdarbībā.

Daudzos gadījumos visvairāk marginalizētās lauksaimnieku grupas (mazie lauksaimnieki ar nelielām LIZ platībām) izstājas no I pīlāra atbalsta, un tās nevar sasniegt nekādi atbalsta mehānismi. KLP finansējums ir dāsnāks un vieglāk pieejams lielākām saimniecībām ar augstu prasmju un kapitāla līmeni,

kas var saasināt sociālo atstumtību dažos reģionos. Pētījums parāda, ka nav pierādījumu tam, ka I pīlāra īstenošanas mehānismi tieši sasniegtu plašāku lauku sabiedrību un TM ietekme uz lauku iedzīvotājiem ārpus lauksaimniecības sektora un lauksaimniecības vērtību ķēdes ir netieša, piemēram, palielinot vietējo pirktpēju, nodarbinātību un no tā izrietošos vietējos nodokļu ieņēmumus.

Pastāv atšķirības TM ietekmei uz dažādām teritorijām. KLP atbalsta sabalansētu teritoriālo attīstību un nodrošina augstu ES pievienoto vērtību, koncentrējot nozīmīgu resursu daļu attāliem un ļoti margināliem lauku apvidiem, tomēr šis finansējums pats par sevi nav pietiekams. Piepilsētu teritorijās KLP finansējums palīdz uzturēt vairāk lauksaimniecības un ekoloģisko zemes apsaimniekošanu, nekā tas, visticamāk, tiktu darīts bez KLP finansējuma, tādējādi radot sociālos un dzīves kvalitātes ieguvumus sabalansētai teritoriālajai attīstībai. Lauku apvidos ārpus tiešas pilsētu ietekmes pierādījumi par ES pievienoto vērtību KLP finansējumam nav tik skaidri, veicinot nodarbinātību un kapitālieguldījumus lauksaimniecībā, tomēr tas ne vienmēr ir pozitīvs vispārējiem sociālajiem un ekonomiskajiem rezultātiem. Latvijas gadījumā ir Piepilsētas reģions (Pierīga) un lauku perifērija (pārējā Latvija).

Ziņojumā “**KLP ietekme uz lauku teritorijām**” ir apkopotas KLP tiešās un netiešās ietekmes. Tiešās ietekmes saistāmas ar ietekmi uz depopulāciju, pamešanu, ienākumiem un nabadzības samazināšanu, ekonomisko atšķirību mazināšanu, paaudžu nomaīņu, dabas mantojumu.

Pasaules bankas pētījums par **KLP atbalstu darbavietām un ienākumiem** orientējas uz KLP nabadzības mazināšanas kontekstā. Tas iesaka nepabeigtas strukturālās transformācijas reģioniem jaunajās dalībvalstīs turpināt pāreju no saistītajiem maksājumiem uz atdalītajiem maksājumiem, vienlaikus novirzot tos uz salīdzinoši nabadzīgākām lauksaimniecības teritorijām.

Pētījums par **ES nākotnes lauku saimniecību modeli** orientējas uz KLP ietekmi uz lauku saimniecību lielumu to sociālekonomiskajām un teritoriālajām sekām (Schuh et al. (2022)). Tieši saimniecību struktūra ir būtiska nozares izturētspējai. Pētījumā uzsvērts, ka KLP kopumā nav vērsta uz lauku sociāli ekonomiskām izmaiņām un arī maz ietekmē saimniecību struktūru. Latvijas gadījumā ievērojama ietekme ir saistāma ar atsaistītajiem TM, kas nozīmē, ka I pīlāra maksājumi lielā mērā ietekmē saimniecību strukturālās izmaiņas. Tajā pašā laikā Latvijā lielāka nozīme ir makroekonomiskiem ārējiem faktoriem, starp kuriem galvenā ietekme ir cenām. Nākotnē Latvijas lauku saimniecību izturētspēja 2040. gadā tiek vērtēta kā zema. ES saglabāsies teritoriālās un temporālās atšķirības. Latvijā, turpināsies saimniecību homogenizācija, migrācija uz pilsētām, palielināsies lauksaimniecības zemju platības, saglabāsies polarizācijas efekti, tiks saglabātas naturālās saimniecības, tiks zaudētas tradicionālās zināšanas un notiks saimniekošanas industrializācija. Ieteikumi saistīti ar strukturālo mērķu un pasākumu nepieciešamību, atbalstu produktu pievienotās vērtības radīšanai, zināšanu un konsultāciju pakalpojumiem, šķēršļu novēršanu ienākšanai tirgū, pārorientāciju uz lauku attīstības pasākumiem, ilgtspējīgu saimniecību atbalstu, saimniecību piekļuvi tirgiem – īpaši mazām un vidējām saimniecībām, kooperatīviem.

Kopumā pētījumos pielietotās metodes, piemēram, gadījumu izpēte, regresijas analīze, klasteru analīze, korelācijas, intervijas un aptaujas ne vienmēr sniedz viennozīmīgas atbildes uz TM ietekmi uz sociāli ekonomiskajiem rādītājiem un lauku attīstību kopumā. To nosaka gan pielietotās metodes ierobežojumi, gan atšķirīgās situācijas noteiktās teritorijās, kas ne vienmēr ir novērtējamas plašā pētījumā. Tomēr, pētījumi iezīmē to lauku, uz ko TM attiecas un kur ir potenciāla ietekme. Paliek atklāts jautājums, cik konstatētā ietekme ir ilgtspējīga, vai vispārinātie secinājumi attiecināmi uz visu Latvijas teritoriju, vai pastāv cēloņsakarība starp konstatētajām ietekmēm, vai arī to nosaka vairāk dažādu neanalizētu faktoru summa.

Pētījumos pierādītās ietekmes uz lauku attīstību ļauj fokusēt turpmākus izpētes jautājumus īpaši attiecinot tos uz depopulāciju, pamešanu, ienākumiem un nabadzības samazināšanu, ekonomisko atšķirību mazināšanu, paaudžu nomaīņu un dabas mantojumu.

Analizējot I pīlāra ietekmes, būtiski ir paturēt prātā arī II pīlāra ietekmes, kas darbojas savstarpējā saiknē, ja runā par ietekmi uz lauku attīstību, tādēļ pētījumi skata abus pīlārus un analizē instrumentu saskaņotību.

Novērtējuma atbalsta pētījums par **LEADER ieviešanas izmaksām un ieguvumiem** analizējis LEADER pasākuma Pievienoto vērtību no izmaksu viedokļa, PV 3 elementiem. Analīze rāda, ka LEADER darbojas labi salīdzinājumā ar M6, M7 un M16 un sliktāk, salīdzinot ar M4. Runājot par

specifiskajām LEADER izmaksām VRG līmenī, administratīvās izmaksas (t.i., darbības izmaksas, ko finansē no M19.4) veido lielāko daļu šādu izmaksu. Tomēr ir svarīgi uzsvērt, ka tās tiek izmantotas, lai tieši atbalstītu vietējo dalībnieku līdzdalību un tīklu veidošanu. Šajā ziņā šādas izmaksas var uzskatīt par resursu ieguldījumu, lai radītu pievienoto vērtību uzlabota sociālā kapitāla, tīklu veidošanas un pilsoniskās iesaistīšanās ziņā.

Pārvaldības kontekstā uzsvērts, ka administratīvais slogs būtu mazināms. Pozitīvi tiek vērtēta VRG kompetence. Izveidotie pārvaldības procesi kopumā spēj nodrošināt līdzdalību. Tomēr no apskatītajiem gadījumu pētījumiem izriet, ka jaunieši nav pārstāvēti, tikai aptuveni 1/3 ir sievietes, un gandrīz 70% valdes locekļu pieder vecuma grupai no 41 līdz 60 gadiem. Tas nozīmē, ka dažos gadījumos iesaistīto organizāciju kultūra var dominēt vietējās rīcības grupas spējās aktivizēt līdzdalību. Ir novērojumi par atsevišķu grupu iespējamo dominēšanu, piemēram, lauksaimniecības organizāciju dominēšana noteiktajā modelī. Dažos gadījumu pētījumos ir minēts arī publiskā sektora, īpaši pašvaldību, dominēšana. Komunikācija un dažāda veida darba grupu un tīklu izveide ir ļoti pozitīvi piemēri tam, kā vietējās rīcības grupas palīdz samazināt šķēršļus līdzdalībai un radīt zināšanas par vietējiem dalībniekiem un starp tiem, kas pārsniedz to, kas ir iespējams, izmantojot valstiski pārvaldītas shēmas, kas ir ārkārtīgi svarīgi faktori. Klātienē tikšanās, iesaiste stratēģiju izstrādē tiek novērtēti ka nozīmīgi PV elementi. Salīdzinot sociālā kapitāla strukturālo un normatīvo dimensiju vērtības ar salīdzināmu projektu (t.i., sociālo inovāciju projektu) hipotētiskajiem scenārijiem un vispārējas uzticības līmeni dalībvalstīs, kurās darbojas vietējās rīcības grupas, atlasītās VRG uzrāda labākus rezultātus visos apstākļos. LEADER īstenošana uzlaboja saikni ar dalībniekiem ārpus VRG (citām vietējām rīcības grupām, iedzīvotājiem, tūrisma dalībniekiem, biznesa dalībniekiem, sociālajiem dalībniekiem), kam ir nozīme lauku ekonomikas attīstībai. Uzlabotu rezultātu pierādījumiem atzīmēts, ka VRG lielāko tiesu ir pozitīvi vērtējama attiecībā uz stratēģiju un teritoriju vajadzību īstenošanu. Tajā pašā laikā atzīmēts, ka jāstrādā pie projektu inovācijām un sadarbības starp iesniedzējiem. Efektivitāti nodrošina labākas vietējo apstākļu zināšanas. Projektu ilgtspēja ir ļoti augsta, bet jauniešu un sieviešu iesaiste ir zema. Nav nosakāma darbavietu veidošanas nozīme, jo trūkst datu. Pozitīva ietekme ir VRG veicināšanas aktivitātēm, zināšanām, kas iegūtas komunikācijā. LEADER efektīvi stimulē tautsaimniecības sektoru vietējās teritorijās, veidojot jaunus uzņēmumus, tūrisma infrastruktūru, palielinot saimniecību skaitu ar daudzveidīgām aktivitātēm un sniedz iespēju atbalstīt projektus un dalībniekus, kurus citādi būtu daudz grūtāk uzsākt.

Pētījums konstatē, ka projektiem, kas saistīti ar pakalpojumu uzlabošanu iedzīvotājiem, panākumi ir saistīti ar VRG spēju palielināt sadarbību starp pašvaldībām vai izveidot tīklus starp dažādiem vietējiem dalībniekiem (publiskajiem un privātajiem), kā rezultātā tiek labāk identificētas vajadzības un efektīvāk integrēti resursi. Kopumā VRG labākie sasniegumi teritoriālo aktīvu valorizācijā un ieguldījumā sociāli ekonomiskajā dinamikā ir saistīti ar darbības un animācijas izmaksu daļu VRG kopējā budžetā. Kopumā secināts, ka LEADER mazais mērogs, kas darbojas vietējā līmenī lauku apvidos, nozīmē, ka tā ieguldījums makroekonomiskajā attīstībā, piemēram, novēršot iedzīvotāju skaita samazināšanos, parasti pārsniedz tās ietekmes iespējas, jo makroekonomisko attīstību ietekmē daudzi citi faktori un darbības valsts un reģionālā līmenī.

Pētījumā par **LEADER ietekmi uz līdzsvarotu reģionālo attīstību** secināts, ka LEADER 2014.–2020. gada plānošanas periodā ir pierādījis savu nozīmi, efektivitāti un pievienoto vērtību integrētai un ilgtspējīgai lauku attīstībai vietējā līmenī visā Eiropā. Iztērējot tikai ļoti nelielu daļu no kopējiem ELFLA līdzekļiem – aptuveni septiņus procentus jeb 7 miljardus eiro (EUR 20 uz vienu iedzīvotāju) attiecīgajā periodā, lai izveidotu 2784 LEADER vietējās rīcības grupas visās dalībvalstīs un reģionos, LEADER ir spējis izstrādāt sarežģītus un vietējai lietošanai pielāgotus risinājumus. Mērķtiecīgi, labi izstrādāti projekti un pasākumi bija būtiski, lai palielinātu ietekmi, kas savukārt bija atkarīga no labi informētām un iekļaujošām vietējās attīstības stratēģijām un īstenošanas pasākumiem, ko atbalstīja pārredzamas un spēcīgas pozitīvas attiecības starp VRG un to vadošajām iestādēm un maksājumu aģentūrām. Tika atzīmētas galvenās nepilnības, kas saistītas ar regulējumu no VI, tai skaitā, vietējo problēmu un kontekstu izpratne, prasmju, zināšanu un informēšanas spēju trūkums VRG, nespēja nodrošināt augstas kvalitātes stratēģijas, spēcīgas partnerības, palielinātais administratīvais slogs un ierobežotie līdzekļi,

nepietiekams dialogs un struktūras regulārai un atklātai komunikācijai starp iesaistītajiem dalībniekiem LAP teritorijā.

Pētījuma pierādījumi liecina, ka LEADER pieeja daudzējādā ziņā ir bijusi nozīmīga ilgtspējīgai un līdzsvarotai teritoriālajai attīstībai VRG teritorijās. Šķiet, ka ekonomiskajām vajadzībām (nodarbinātība, uzņēmējdarbības izaugsme un attīstība) bija visaugstākā prioritāte, un tās bija vērstas uz visām vietējām rīcības grupām; vairumā gadījumu tika identificētas un mērķtiecīgas sociālās vajadzības (īpaši sociālā kapitāla palielināšana), savukārt vides vajadzībām prioritāte tika piešķirta retāk.

Pētījuma pierādījumi pārliecinoši liecina, ka LEADER bija efektīvs. 2014.–2020. gada periodā LEADER galvenā uzmanība un ietekme bija darba vietu radīšana un uzturēšana, produktu vietējā pievienotā vērtība un uzņēmuma modernizācija. Plaši tika ziņots un apzināta arī vietējās pārvaldības spēju un zināšanu uzlabošana LEADER darbību ietvaros. LEADER pirmajos finansēšanas gados bija liela uzmanība pievērsta vietējai attīstībai, un mazāka daļa tika veltīta citām prioritātēm. Gadījumu izpētē konstatētais projektu veidu un finansējuma klāsts bija nozīmīgs, tostarp ieguldījumi privātajos uzņēmumos, infrastruktūrā un atbalsta pakalpojumos, kā arī tīklos, pasākumos vai apmaiņā, kas pulcēja dažādus dalībniekus un rosināja jaunas projektu idejas un partnerības. Tiek konstatēta saskaņotība un papildināmība ar citiem LAP pasākumiem.

Aptaujas un gadījumu izpētes rezultāti atklāj, ka LEADER pieeja un tās īstenošana sniedz pievienoto vērtību trīs galvenajos aspektos. Tie ir: uzlabota vietējā pārvaldība, veikspējas palielināšana un labāk izstrādāti, daudzveidīgas ietekmes projekti.

Pētījumā par **ES finansējumu lauku attīstībai** novērtēta KLP 2014.–2022. gadam nozīme, risinot vajadzības un darbības, kas izklāstītas ES ilgtermiņa redzējumā par lauku apvidiem (LTVRA) Eiropā. Šo lomu ņem vērā dalībvalstu stratēģisko sistēmu, plānu vai citu lauku apvidu politiku kontekstā. Pētījumā arī novērtēta KLP īpašā loma līdzās citiem ES fondiem, kas paredzēti lauku apvidiem (2014.–2020.), galvenokārt ERAF/KF, ESF un EJZF, kā arī nacionālie fondi. Pētījumā aplūkoti septiņi novērtējuma pētījuma jautājumi, kas aptver trīs kritērijus: efektivitāti, atbilstību un saskaņotību, lielāko uzsvāru liekot uz atbilstības un saskaņotības analīzi. Tajā konstatēts, ka, lai gan LTVRA sedz ļoti dažādas vajadzības, tās ir labi mērķētas KLP, bieži vien izmantojot augšupēju pieeju un maza mēroga projektus, kas atspoguļo reģionālās un vietējās problēmas un iespējas. Tomēr vajadzību noteikšana ārpus lauksaimniecībai ir atkarīga no salīdzinoši neliela skaita pasākumu ar diezgan ierobežotu finansējuma piešķirumu. Finansējot lauku apvidus, KLP ELFLA un citi ESIF demonstrē spēcīgu papildināmību, jo īpaši attiecībā uz ieguldījumiem infrastruktūrā (ERAF) un atbalstu sociālajai integrācijai (ESF), kur šie līdzekļi tiek izmantoti. Tomēr ES fondu izmantošanā starp dalībvalstīm ir lielas atšķirības. Valsts politika lauku apvidiem, ja tā ir vērienīga un holistiska, šajā kontekstā var uzlabot saskaņotību starp ES līdzekļiem; tā kā KLP finansējuma nozīme ir acīmredzama pat tad, ja nav valsts lauku stratēģijas vai stingras saistības attiecībā uz lauku apvidiem. Pētījumā ir ierosināts vairāk uzsvāru likt uz KLP finansējumu ne tikai lauku saimniecībās, bet arī veicināt ERAF un ESF ieguldījumus lauku vajadzību apmierināšanā un procedūru uzlabošanu, lai nākotnē nodrošinātu lielāku sinerģiju un integrētas pieejas starp ES fondiem. Tiek vērtēts KLP ieguldījums Eiropas lauku ilgtermiņa vīzijas virzienos (LTVRA). Tiek atzīts, ka LTVRA visaptverošā tematiskā daudzveidība pārsniedz KLP neseno darbības jomu kopš 2014. gada. Vajadzības, kas noteiktas “noturīgos” lauku apvidos, kas saistīti ar agrovides jautājumiem, un “plaukstošo” lauku apvidos, īpaši saistībā ar lauksaimniecību un lauksaimniecības pārtikas nozarēm, ir KLP finansējuma mērķis. Tomēr, lai gan KLP 2014–2022 un KLP 2023–2027 periodos lauku attīstībai ārpus lauksaimniecības tika atvēlēts ierobežotāks finansējuma apjoms, KLP finansējums ir mērķēts uz plašāku vajadzību un iespēju loku, tostarp vajadzībām, kas noteiktas sadaļā “spēcīgāki” lauku apvidi. Atbalsts KLP tēmā “savienotie lauku apvidi” ir bijis salīdzinoši zems, ar mazāku attiecīgo pasākumu īstenošanu (piemēram, M07.3). Ierobežots pasākumu skaits (galvenokārt M07, M16, M19) ir vērstas uz daudzām dažādām vajadzībām. Jo īpaši LEADER ir izrādījies nozīmīgs pasākums lauku vajadzību apmierināšanai, kas pārsniedz lauksaimniecību. Lai gan šo pasākumu maza mēroga un augšupēja īstenošana principā var efektīvi mērķēt uz vajadzībām, šāda ierobežotā finansējuma izklaidēšana saistībā ar daudzām vajadzībām var neatbilst individuālajām vajadzībām.

Atbilstoši KLP finansējuma nodrošināšanai lauku apvidos ir nepieciešams atbilstošs vajadzību novērtējums lauku apvidos. Pētījumā konstatēts, ka KLP 2014.–2022. gada īstenošanai kopumā bija augsta atbilstības pakāpe saistībā ar lauku vajadzībām. Tomēr vietējā līmenī pašvaldību dalībnieki trūcīgākajos lauku reģionos var nevarēt piekļūt KLP finansējumam tādā pašā veidā kā dalībnieki attīstītākajos lauku reģionos ierobežotākas administratīvās kapacitātes dēļ. Lai nodrošinātu, ka trūcīgākie lauku apvidi var piekļūt KLP finansējumam, projekta komanda iesaka izmantot īpašus instrumentus vai iezīmēšanu (piem. teritoriāli mērķfinansējums, konkrēti uzaicinājumi utt.) finansējuma saņemšanai šajās jomās. Dažos lauku apvidos ir sarežģītas vajadzības, kuras var efektīvi risināt, izmantojot KLP un ES finansējumu, taču tām ir nepieciešama integrācija un iekļaušana valsts un reģionālajā politikā, kā arī pietiekama politiskā griba, lai panāktu pārmaiņas. Tas ietver vajadzības, kas ir saistītas ar strukturāliem jautājumiem, piemēram, sociālo iekļaušanu, nabadzību laukos, kā arī dzimumu līdztiesību vai ievērojamu demogrāfisko nelīdzsvarotību. Tāpēc ir ieteicams uzlabot integrāciju ar valsts vai reģionālajām atbalsta shēmām un tiesību aktiem, jo tas palielina KLP atbalsta atbilstību un iespējamo efektivitāti sarežģītākām vajadzībām. Tomēr dalībvalstīs, kurās ir lielāks pārejas vai mazāk attīstīto reģionu īpatsvars, kur investīciju vajadzību apmierināšanai ir pieejams lielāks finansējums no ERAF un KF, šiem līdzekļiem lauku attīstības atbalstīšanā ir lielāka nozīme nekā citur. Pētījumā ir identificēti 223 ierobežoti un attāli lauku reģioni NUTS3 līmenī, kas veido aptuveni 54 % no visiem lauku reģioniem un aptuveni 10 % no visiem ES iedzīvotājiem. Lauku attīstība ārpus lauksaimniecības atbalsta ir augstāka attālos un ierobežotos lauku reģionos salīdzinājumā ar citiem lauku reģioniem bez ierobežojumiem. Tādējādi projekta komanda iesaka lielāku uzmanību pievērst attālu un ierobežotu lauku reģionu finansējuma vajadzībām no ELFLA, ne tikai lauksaimniecības pasākumiem un kohēzijas politikas atbalstam, kā arī EMFAF.

Šajā pētījumā ir pārskatīts jēdziens “holistiskās stratēģijas” lauku apvidiem, Tiek ieteikts to balstīt uz šādiem kopējiem nosacījumiem: a) konkrētu mērķu kopums un vīzija lauku apvidiem, kas noteikti valsts oficiālā dokumentā vai reģionālā līmenī; b) precizēta lauku apvidu definīcija, vairāk ņemot vērā lauku iekšējās atšķirības un ar to saistītās dažādās vajadzības; c) dažādi instrumenti, kas paredzēti lauku apvidu projektiem un intervencēm plašā teritoriālā līmenī, nevis tikai uz lauksaimniecību; un d) īpaši līdzekļi, kas piešķirti lauku apvidiem vai īpašām lauku apvidu tipoloģijām un ko var nodrošināt, izmantojot īpašus uzaicinājumus vai kritēriju piemērošanu, kas dod priekšroku šiem apgabalu veidiem.

Pētījumā kā **KLP stratēģiskie plāni veicina ES lauku reģionu ilgtermiņa redzējuma mērķu sasniegšanu** analizē jaunā perioda izstrādātos KLP stratēģiskos plānus attiecībā pret ES ilgtermiņa redzējumā par lauku apvidiem (LTVRA) 4 lauku redzējuma blokiem. Tas parāda, ko var sagaidīt no jaunā perioda. Pētījums secina: Galvenokārt koncentrējoties uz lauksaimniecības nozari, KLP veicina arī lauku apvidu attīstību. Reformētās KLP 8. mērķis (nodarbinātības, izaugsmes, sociālās iekļaušanas un vietējās attīstības veicināšana lauku apvidos) īpaši orientēts uz šo ieguldījumu. Lai gan neapšaubāmi gandrīz visiem KLP ieguldījumiem ir ietekme un tādējādi potenciāls gūt labumu lauku apvidiem, dalībvalstīm bija iespēja savos valsts stratēģiskajos dokumentos tieši noteikt lauku attīstību. Šis novērtējums sniedz pārskatu par šiem mērķtiecīgajiem centieniem, aprakstot KLP ieguldījumu, kas strukturēts ap četriem lauku redzējuma darbību blokiem.

Aptuveni 8 % (EUR 24,6 miljardi) no kopējā publiskā finansējuma piešķiruma EUR 307 miljardu apmērā KLP laikposmam no 2023. līdz 2027. gadam ir skaidri saistīti un tiešā veidā veicina lauku attīstību. 84% no sadarbības atbalsta un puse no investīciju atbalsta, visticamāk, dos tiešu ieguldījumu. Daudz vairāk pasākumu un tādējādi lielāka kopējā KLP budžeta daļa dos netiešu labumu lauku apvidiem. Lauku apvidiem, pamatojoties uz dalībvalstu izdarītajām izvēlēm valsts stratēģiskajos dokumentos, LEADER (sadarbības atbalsts) ietvaros plānotās darbības šķiet vispiemērotākās.

Pētījums analizē kā izstrādātie Valstu KLP stratēģiskie plāni orientējas uz LTVRA darbību blokiem - Spēcīgāki lauku apvidi, Savienoti lauku apvidi, Izturīgi lauku apvidi, Pārticīgi lauku apvidi. Pētījums secina, ka KLP SP dos ieguldījumu visos šajos blokos, parādot to ar piemēriem.

Publikācijas par ietekmi uz lauku attīstību

Publikācijās KLP ietekme uz lauku attīstību ir vērtēta maz (**Lillemets et al. 2022.**) ES KLP **sociālekonomiskās ietekmes publikāciju analizē** tika atrastas tikai 59 publikācijas, kurās novērtēta KLP sociālekonomiskā ietekme. Galvenie secinājumi ir šādi: pārskatītie pētījumi ir atklājuši, ka KLP nav būtiskas ietekmes uz lauku attīstību kā abstraktu jēdzienu un lauku iedzīvotājiem; pozitīva, bet nenozīmīga ietekme uz ekonomisko iznākumu, paaudžu maiņu lauksaimniecībā un dzimumu līdztiesību; pozitīva ietekme uz nodarbinātību; un ierobežoti vai nepārliecinoši pierādījumi par ietekmi uz ekonomikas dažādošanu, reģionālo kohēziju un pilsonisko līdzdalību.

Pirmās publikācijas no tām tika publicētas 2005. gadā. Iespējams, tas ir saistīts ar faktu, ka sociālekonomiskie jautājumi kļuvuši par nozīmīgu KLP sastāvdaļu līdz Programmas 2000 reformai. Lielākajā daļā pārbaudīto pētījumu izmantoto datu diapazons laikā aptvēra vairākus gadus un bieži vien sakrita ar KLP plānošanas periodiem. Tas norāda, ka pētījumi par KLP sociālekonomisko ietekmi bieži vien koncentrējas uz konkrētiem politikas īstenošanas periodiem. Tomēr nebija pierādījumu, ka izmaiņas politikā būtu ietekmējušas tēmu izvēli. Literatūrā par noturīgām var uzskatīt tikai divas tēmas, nodarbinātību un ekonomisko iznākumu, un nodarbinātība ir vienīgā tēma, kas ir bijusi nepārtraukti aktuāla kopš 2005. gada. Gan konkrēti 2. pīlāra pasākumi, gan dažādi citi KLP instrumenti ir izmantoti kā atkarīgi mainīgie lielumi politikas sociālekonomiskās ietekmes novērtējumi. Izpētāmie instrumenti bieži ir saistīti ar tēmām, piem. Jauno lauksaimnieku pasākumu visbiežāk izmanto, lai novērtētu tā ietekmi uz paaudžu maiņu. Tomēr īpašu pasākumu pētījumi ir retāk sastopami, un lielākā daļa pētījumu ir pētījuši instrumentu kombinācijas ietekmi. Lielākajā daļā pētījumu ir izmantota aprakstoša statistika, taču izplatīta ir arī aprēķināma vispārējā līdzsvara un ievades-izejas modelēšana, kā arī atšķirības un kvalitatīvās metodes. Tikai daži no iekļautajiem pētījumiem ir aplūkots vairāk nekā viens reģions, un apskatītie novērtējumi parasti ir vērsti uz vienu valsti vai tās daļu. Tādējādi ES reģionālo atšķirību dēļ šo pētījumu rezultāti parasti nav vispārināmi atsevišķi. Pierādījumi par KLP sociālekonomisko ietekmi atšķiras ne tikai atkarībā no reģionālā konteksta, bet arī atkarībā no tēmām. Lauku attīstībai un iedzīvotājiem būtiska ietekme nav pierādīta. Konstatētā pozitīvā ietekme uz ekonomisko rezultātu, paaudžu maiņu un dzimumu līdztiesību kopumā ir bijusi niecīga. Daudzos pētījumos par KLP dažādo ietekmi uz nodarbinātību bieži vien ir nonākuši pretrunīgi secinājumi, taču ir pierādīts, ka KLP galvenokārt pozitīvi ietekmē nodarbinātību. Attiecībā uz ekonomikas dažādošanu, reģionālo kohēziju un pilsonisko līdzdalību ir ierobežoti vai nepārliecinoši pierādījumi par KLP ietekmi. Vispārīgi runājot, KLP ievērojamā sociālekonomiskā ietekme parasti ir bijusi acīmredzama tikai tad, ja to novērtē, izmantojot vienkāršu aprakstošu statistiku. Kontrafaktu metodes reti liecina par skaidru ietekmi. Tāpat KLP ietekmi var skaidri parādīt tikai ļoti tiešās attiecībās, piemēram, atbalstīto projektu rezultātā radītās darbvietās. Attiecībā uz vispārīgākām un netiešākām attiecībām, piemēram, reģionālo nodarbinātību, ir izrādīties, ka KLP sociālekonomisko ietekmi ir grūtāk noteikt. Kā liecina šis mēģinājums apkopot dažādu valstu un to reģionu pētījumus, šķiet, ka KLP instrumentu ietekmi un efektivitāti ietekmē vietējie sociālie un ekonomiskie apstākļi. Šķiet, ka tas ir atzīts arī pašreizējā reformu procesā, kurā daļa no KLP atbalsta piešķiršanas tiek deleģēta dalībvalstīm, kā rezultātā vairāk tiek ņemti vērā vietējie apstākļi (Erjavec and Erjavec, 2021). Tā kā KLP ietekme ir ļoti atkarīga no konteksta, turpmākie pētījumi tiek ieteikti, lai izvairītos no dažām iepriekšējām tendencēm, piemēram, koncentrēties tikai uz vienu reģionu vai nešķirot dažādus KLP instrumentus. Aprakstošā statistika bieži tiek uzskatīta par naivu pieeju ietekmes novērtējumam, un tāpēc no tās būtu jāizvairās izmantot metodes, kas ņem vērā arī hipotētisku situāciju. Dažām būtiskām tēmām, piemēram, iedzīvotāju skaita tendencēm un citiem lauku attīstības sociāli demogrāfiskajiem rādītājiem, ir pievērsta ierobežota uzmanība attiecībā uz KLP ietekmi, un šādas jomas gūtu labumu no turpmākas izpētes.

KLP SP analizē (Comparative..., 2023) ir konstatēts, ka Dalībvalstu mērķi ir vērsti uz būtiskām vajadzībām ārpus KLP. Tas bieži attiecas uz ieguldījumu vajadzībām laukos (platjoslas un infrastruktūras jomā), uz kurām attiecas Noturības un atjaunošanas mehānisms, kā arī mežsaimniecībā, riska pārvaldībā un lauksaimniecības zināšanu un jauninājumu sistēmā, izmantojot valsts politiku. Minētais rada jautājumu, kā tas tiek integrēts valstu politikās.

Pētījumā par perifēro lauku atšķirībām (Perpina Castillo et al., 2024) konstatēts, ka Pastāv būtiskas atšķirības starp dažādām lauku teritorijām. 54% attālo lauku apvidu saskaras ar nelabvēlīgu situāciju pakalpojumu sniegšanas, digitālās un transporta savienojamības, ekonomisko rādītāju (IKP un

mājsaimniecību ienākumi) un demogrāfijas (iedzīvotāju skaita samazināšanās un novecošanās) jomā. Līdzsvarojot šīs sociālekonomiskās problēmas, dabas kapitāls attālos lauku apvidos šķiet galvenā iespēja, kas veicina bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu un ekosistēmu pakalpojumu sniegšanu. Tomēr šķiet, ka atrašanās attālā vietā lauku pašvaldībās vienmērīgi ietekmē iekļautos domēnus. Aptuveni 2% no kopējām ES attāļajām pašvaldībām sociāli ekonomiski veicās labi (norādītas A grupā), vienlaikus saglabājot savu dabas kapitālu. Vēl viens interesants gadījums tika atklāts attālās pilsētās un priekšpilsētās. Dažiem rādītājiem (piemēram, augsts tūrisms un zems lauksaimniecības īpatsvars) tie uzvedās līdzīgi kā urbanizētākām klasēm, bet dabas vērtību un demogrāfiskās trajektorijas ziņā tie bija līdzīgi attāliem lauku apvidiem. Gluži pretēji, atrašanās tuvu pilsētai pēc analizētajiem rādītājiem, šķiet, pozitīvi ietekmē lauku apvidus. Pētījums parāda, ka lauku apvidos tuvu pilsētai ir ievērojami augstāka transporta tīkla efektivitāte un pieeja skolām, lielāks platjoslas ātrums, lielāki mājsaimniecību ienākumi un lielāks lauksaimniecības potenciāls nekā attālos. Demogrāfiskie rezultāti pastiprināja nepieciešamību sagatavot attālos lauku apvidus pašreizējo demogrāfisko pārmaiņu ietekmei. Gluži pretēji, attālās pašvaldības uzrādīja labākus rezultātus tūrisma aktivitātēs, mežu apgabalos un dabiskās ekosistēmu daudzveidības ziņā nekā lauku apvidos tuvu pilsētai. Ņemot vērā šos konstatējumus, politikas atbalsta instrumentos būtu jāņem vērā attāluma dimensija, lai izvairītos no neaizsargātu vietu atstāšanas. Būs svarīgi pieņemt īpaši pielāgotus politikas pasākumus, kas palīdzētu risināt attālo lauku apvidu problēmas atbilstoši to īpašajām iezīmēm saistībā ar sociālekonomiskajiem, vides un ģeogrāfiskajiem apstākļiem. Ir jāpārtrauc pieņēmums, ka visi lauku apvidi ir vienlīdzīgi, un jāatzīst lauku kopienu daudzveidība un sarežģītība, lai labāk izmantotu gaidāmās iespējas.

Dumangane et al. pētījumā **par KLP ietekmi** ir aprakstīts NUTS3 reģionu lauku apvidus divējādi. Daudzdimensionāls, kurā ņemtas vērā vairākas reģionu ekonomikas dimensijas un teritoriālās īpatnības, kā arī uz lauksaimniecības sektoru balstīta. KLP kombināciju diskrētais attēlojums un lauku apvidu klasifikācija ir noderīgas, lai novērtētu KLP cēloņsakarību. Šīs aplēses atspoguļo reģionālo atšķirību ietekmi KLP īstenošanas izvēlē un nošķir to ietekmi no politikas ietekmes. Šis uzstādījums ļauj novērtēt dažādu KLP kombināciju ietekmi uz reģionālo ekonomisko sniegumu un tās lauksaimniecības nozari un, galvenais, noteikt cēloņsakarību starp tām. Aplēses sniedz kvantitatīvu KLP politikas efektivitāti attiecībā uz reģionālo nodarbinātību un bruto pievienoto vērtību gan vispārējai ekonomikai, gan lauksaimniecības nozarei un saistītajiem pasākumiem, piemēram, zemei un darba ražīgumam. Šīs divas perspektīvas ir interesantas, jo rezultāti liecina, ka KLP 2. pīlāra ietvaros veicinātā lauku attīstības politika kopējos ekonomikas rezultātos ir efektīvāka nekā “tradicionālais” KLP atbalsts tiešo maksājumu veidā. Turklāt šai ietekmei mēdz būt pastāvīgs raksturs, kas atbilst šo intervences pasākumu strukturālajai ietekmei uz reģionālo ekonomiku. No otras puses, KLP kombinācijas, kuru pamatā ir tirgus pasākumi un tiešie maksājumi, parasti sniedz labākus rezultātus attiecībā uz lauksaimniecības nozares rezultātiem, uzsverot KLP lomu lauksaimnieku darbības atbalstīšanā. Vissvarīgākais ir tas, ka abos gadījumos KLP kā ES lauksaimniecības nozari atbalstošas politikas sociālekonomisko nozīmi izceļ tās loma lauksaimniecības darba vietu saglabāšanā. Aplēses liecina par cēloņsakarību starp visu veidu KLP politiku un nodarbinātības samazināšanos lauksaimniecības nozarē.

Tiek lietota daudzdimensionālā analīze. Daudzdimensionālā pieeja ir balstīta uz vairākiem rādītājiem, kas klasificēti 6 jomās, proti, vietējā ekonomika, lauksaimniecības sektors, demogrāfija, inovācijas, zemes izmantošana un ainava, attālums. Katrā dimensijā izmanto rādītāju kopumu.

EK ziņojumā par Ekonomiskās darbības un sociālā progresā mērīšanu Ziņojumā uzsverts, ka labklājība ir saistīta gan ar ekonomiskajiem resursiem, piemēram, ienākumiem, gan ar cilvēku dzīves neekonomiskajiem aspektiem (ko viņi dara un ko viņi var darīt, kā viņi jūtas un dabisko vidi, kurā viņi dzīvo). Tas, vai šos labklājības līmeņus var uzturēt laika gaitā, ir atkarīgs no tā, vai kapitāla krājumi, kas ir svarīgi mūsu dzīvei (dabiskais, fiziskais, cilvēciskais, sociālais), tiek nodoti nākamajām paaudzēm. No ziņojuma izriet šādi galvenie secinājumi un ieteikumi: Pirmais mūsu ziņojuma galvenais vēstījums ir tāds, ka ir pienācis laiks pielāgot mūsu ekonomiskās aktivitātes mērīšanas sistēmu, lai labāk atspoguļotu strukturālās izmaiņas, kas raksturo mūsdienu ekonomiku attīstību. Kvalitātes izmaiņu fiksēšana ir milzīgs izaicinājums, tomēr tas ir ļoti svarīgi, lai novērtētu reālos ienākumus un reālo patēriņu, kas ir daži no galvenajiem cilvēku materiālās labklājības faktoriem. Valdībām ir svarīga loma mūsdienu ekonomikā. Tie sniedz “kolektīva” rakstura pakalpojumus, piemēram, apsardzi, un vairāk

“individuālus” pakalpojumus, piemēram, medicīnas pakalpojumus un izglītību. Tradicionāli pasākumi ir balstīti uz izejmateriāliem, kas izmantoti šo pakalpojumu sniegšanai (piemēram, ārstu skaitu), nevis uz faktiskajiem saražotajiem rezultātiem (piemēram, konkrētu ārstniecības procedūru skaitu). Pielāgošana kvalitātes izmaiņām ir vēl grūtāka Tāpēc, lai novērtētu apmierinošus ekonomiskos rādītājus un dzīves līmeni, ir svarīgi veikt valdības produkcijas mērīšanu. Ir pienācis laiks mūsu mērīšanas sistēmai pārslēgt uzsvaru no ekonomiskās ražošanas mērīšanas uz cilvēku labklājības mērīšanu. Taču labklājības uzsvēršana ir svarīga, jo šķiet, ka palielinās plaisa starp informāciju, kas ietverta apkopotajos IKP datos, un to, kas ir svarīgs parasto cilvēku labklājībai. Tas nozīmē strādāt, lai izstrādātu statistikas sistēmu, kas papildina tirgus aktivitātes mērījumus ar pasākumiem, kas vērsti uz cilvēku labklājību, un pasākumiem, kas atspoguļo ilgtspējību.

Ziņojums iesaka: Vērtējot materiālo labklājību, aplūkojiet ienākumus un patēriņu nevis ražošanu; Uzsveriet mājsaimniecību perspektīvu; Apsveriet ienākumus un patēriņu kopā ar bagātību; Piešķiriet lielāku nozīmi ienākumu, patēriņa un bagātības sadalījumam; Paplašināt ienākumu mērīšanu, kas nav tirgus aktivitātes; Lai definētu, ko nozīmē labklājība, ir jāizmanto daudzdimensionāla definīcija - Komisija ir noteikusi šādas galvenās dimensijas, kas būtu jāņem vērā: Materiālais dzīves līmenis (ienākumi, patēriņš un bagātība); Veselība; Izglītība; Personīgās darbības, tostarp darbs; Politiskā balss un pārvaldība; Sociālie sakari un attiecības; Vide (pašreizējie un nākotnes apstākļi); Nedrošība, gan ekonomiska, gan fiziska rakstura; Dzīves kvalitāte ir atkarīga no cilvēku objektīvajiem apstākļiem un iespējām; Dzīves kvalitātes rādītājiem visās aplūkotajās dimensijās nevienlīdzība jānovērtē vispusīgi. Dzīve ietekmē citas jomas un kā norises visās dažādajās jomās ir saistītas ar ienākumiem; Statistikas birojiem jāsniedz informācija, kas nepieciešama dzīves kvalitātes dimensiju apkopošanai, ļaujot veidot dažādus indeksus; Gan objektīvās, gan subjektīvās labklājības rādītāji sniedz galveno informāciju par cilvēku dzīves kvalitāti; Ilgtspējības novērtējumam ir nepieciešams labi identificēts rādītāju panelis; Ilgtspējības vides aspekti ir pelnījuši atsevišķu pārraudzību, pamatojoties uz labi izvēlētu fizisko rādītāju kopumu. Komisija aicina uz diskusiju, lai izvērtētu labāko pieeju labklājības novērtēšanai.

Latvijas pētījumi par laukiem

Latvijas pilsētu un lauku teritoriju mijiedarbības izvērtējums bija viens no pirmajiem, kas atklāja lauku dažādību. Pētījums iedala šādus laukus:

- piepilsētas lauki (neliels attālums no lielākas pilsētas, daudzveidīga un fragmentāra izmantošana, t.sk. dzīvojamās, rekreācijas, rūpnieciskās un citas teritorijas izmantošanas);
- „pievilcīgie” lauki (lauku teritorijas pie ūdeņiem, paugurainās vietās vai citās ainaviski pievilcīgās vietās, var būt dažāds attālums no lielākas pilsētas, pilsētnieku ietekmes pieaugums lauku teritorijās, lauku nodarbinātības dažādošanās, t.sk. lauku tūrisms un veselības aizsardzība);
- specializētās lauksaimniecības un/vai mežsaimniecības teritorijas (zināšanu ietilpīga, intensīva ar augstu pievienoto vērtību lauksaimniecība, daudzveidīga un specializēta mežsaimniecība – šādas teritorijas bieži ir tuvāk lielākām pilsētām, nepieciešami specializēti pakalpojumi);
- tradicionālās lauksaimniecības un/vai mežsaimniecības teritorijas (ekstensīva lauksaimniecība un mežsaimniecība, maza pievienotā vērtība, daudziem lauku iedzīvotājiem naturālās saimniecības);
- derīgo izrakteņu ieguves teritoriju lauki (lauku teritorijas, kur nozīmīgs īpatsvars derīgo izrakteņu ieguves teritorijām, piemēram, kūdras vai būvmateriālu ieguve);
- pierobežas lauku teritorijas (lauku teritorijas, kur mijiedarbību ar pilsētām ietekmē pierobežas īpašais režīms);
- transporta plūsmu koridoru un „vārtu” lauki (lauku teritorijas, kas atrodas tiešā ietekmē no nozīmīgām transporta plūsmu teritorijām – autoceļiem, dzelzceļa stacijām, ostām, lidostām, naftas un gāzes vadu apsaimniekošanas vietām, robežšķērsošanas vietām utt.);
- aizsargājamo dabas teritoriju lauki (lauku teritorijas ar nozīmīgu teritorijas daļu, kurai ir

- ierobežojumiem un, lai nodrošinātu dabas aizsardzības režīmu);
- poligonu lauki (lauku teritorijas ar nozīmīgiem ierobežojumiem, lai nodrošinātu īpašas cilvēkiem kaitīgas vai bīstamas aktivitātes – atkritumu novietošanu, citu bīstamu aktivitāšu veikšanu, t.sk. ražošanu);
- nacionālās nozīmes „mītiskie lauki” (lauku teritorijas, kas nozīmīgas sabiedrības apziņā (caur masu saziņas līdzekļiem, mākslu, vēsturi), „mītiskie lauki” var neatbilst realitātei. Nozīmīgi lauku vietu zīmoli, arī produkti ar noteiktu ģeogrāfisku vietas izcelsmi. Tie vai nu tiek izmantoti, t.i., komercializēti, vai arī ne tiek izmantoti, bet ir potenciāli izmantojami);
- iekšējās perifērijas lauki (teritorijas ar sliktu sasniedzamību un nenozīmīgu ekonomisko aktivitāti);
- lauki pilsētas administratīvajās robežās (t.i., primārās ekonomiskās aktivitātes un to teritorijas pilsētās kā siltumnīcu saimniecības, zirgi rekreācijā un tūrismā, palienu pļavu pļaušana un citu dabas aizsardzības teritoriju apsaimniekošana, zvejniecības aktivitātes, ģimenes mazdārziņu platības ar "hobija" tipa lauksaimniecību, mežsaimnieciskās aktivitātes pilsētas mežos utt.);
- mazo ostu teritorijas un piekrastes lauki.

Minētais piemērs balstās uz dažādiem kritērijiem un ārzemju literatūras pētījumu.

Lauku dzīvotspēja tiek saistīta ar kopienām. Līga Paula savā **promocijas darbā** (Paula, 2016.) uzsver kopienas lomu lauku attīstībā. Būtiski ir respektēt vietējās vajadzības, apstākļus, ievērojot vispārējās tendences. Apkopotā literatūras analīze norāda uz vairākiem faktoriem, kas ļauj kopienai veiksmīgi darboties. Galvenais ir izcelts vietējo līderu aspekts, viņu zināšanas, uzticēšanās. Blakus citiem faktoriem kopienas lomu nosaka tieši sociālais kapitāls. Autore izdala vairākas pieejas kopienu lomai attīstības procesos, tajā skaitā SVVA (LEADER). Tiek akcentēta neoendogēnās attīstības pieeja.

Tiek analizētas divas pieejas lauku politikā – Lauku politika ir Lauksaimniecības politikas sastāvdaļa un Lauku politika kā daudzdimensionāla, kas nebalstās tikai uz lauksaimniecību. Autore uzsver, ka daudzviet Eiropā (arī Latvijā) dominē pirmā pozīcija, kas ietekmē dažādus atbalsta instrumentus. LAP 2014 nav atrodama lauku vīzija un lauku attīstības kodolīga izpratne.

Autore definē kopienas rīcībspēju: *kopienā esošā cilvēkkapitāla, organizatorisko resursu un sociālā kapitāla mijiedarbība, kas izpaužas kā kopienas spēja un kapacitāte apzināt iespējas (izdevības), mobilizēt tās rīcībā esošos resursus un prasmes (spējas), un mērķtiecīgi rīkoties atbilstoši kopienas izvirzītajiem mērķiem, realizējot konkrētas aktivitātes, kas savukārt veicina vai uztur kopienas un tās atsevišķo elementu (indivīdu, neformālo grupu, organizāciju, sociālo tīklu, fiziskās vides) labklājību.*

Savukārt nozīmīga ir Kopienu dzīvotspēja (*Resilience*) **Paula (2020)** konceptualizē Kopienu dzīvotspēju : Tā nozīmē kopienu spēju gan pielāgoties un pretoties jauniem ārēju faktoru radītiem apstākļiem un ietekmēm, gan iespējamos riskus izmantot savā labā, stiprinot savu kapacitāti, mācoties un attīstot jaunas prasmes. Analizējot lauku kopienu dzīvotspēju ietekmējošos faktoros, tiek akcentēta kopienu loma sociālo pārmaiņu kontekstā, tādēļ attīstības politikas veidotājiem jātiecas atbalstīt dzīvotspējīgu lauku attīstību, atzīstot vietas piesaistes un dzīvotspējas savstarpējo ietekmi, sociāli ekonomisko un ekoloģisko faktoru mijiedarbību, digitālo tehnoloģiju lomu dzīvotspējas veicināšanā u.c. Lauku politikas veidošanā jāakcentē lauku kopienu dzīvotspēja, kur sociālie, ekonomiskie un vides aspekti tiek uztverti kā savstarpēji papildinoši un netiek pretstatīti. Īpaši neoendogēnās attīstības kontekstā kopienu dzīvotspējas jēdziens ietver ideju par kopienas ilgtspēju, kopienas kapacitātes celšanu un mācīšanos. Kopienas resursu dažādība ir būtisks dzīvotspēju ietekmējošs faktors un veicina kopienas spēju adaptēties.

Latvijā lauku telpa ir maz pētīta. Tā saistās vairāk ar noteiktiem mērķiem, kam ir bijis cits fokusējums – administratīvi teritoriālā reforma, skolu optimizācija, lauku programmas novērtējums, Finansējuma teritoriālā analīze, noteiktu atbalsta instrumentu (piemēram, LEADER) analīze, politikas veidošanas publiskās diskusijas pamatojums, lauku sarukšanas (tukšošanās) izpēti. Katrs no šiem virzieniem skar kādu noteiktu lauku attīstības aspektu. To nosaka sadrumstalotais lauku politikas satvars, kur par lauku attīstību nav īsti atbildīga kāda ministrija, bet ZM atbildība ierobežojas ar KLP satvaru, kur laukiem ir atvēlēta papildus loma lauksaimniecības un mežsaimniecības nozares finansējumā.

Projekts: “Savs kaktiņš, savs zemes stūrītis” pirmo reizi apkopo dažādu nozaru, pieeju skatījumu uz laukiem. Analizējot dažādus mērogus – cilvēcīgo (antropoloģija), attīstības plānošanas, kultūridentitātes, ... Galvenie secinājumi saistībā ar lauku politikas īstenošanu – ka daudzveidīgie pasākumi nav radījuši vērā ņemamus uzlabojumus, apdzīvojuma, darbavietu un lauku cilvēku spēju saglabāšanu. Lauku programmas pasākumi nav vērsti uz vietējām vajadzībām un bieži tiek uztverti kā nevajadzīgi. Savukārt paradigma ir nemainīga – attīstība tiek pozicionēta, kā ekonomisko rādītāju sasniegšana, cerot, ka tas radīs arī cita veida izmaiņas. Autori aicina skatīties uz dzīvi laukos kā kompleksu jēdzienu, labbūtību/ labu dzīvi no lokāla, cilvēku skata punkta.

Publikācijās ir akcentēti galvenie akcenti/ faktori, kas ietekmē lauku dzīvi. Tie ir šādi: zeme, mainīgums, nedrošība, pielāgošanās, pašpietiekamība, ko citos avotos var apzīmēt ar izturētspēju (resilience), attiecības ar valsti, vietas, mobilitātes kultūretniskās robežjoslas tematika.¹ Minētie faktori nav izsmeltoši, bet tikai akcentē daudzveidību, kas kopdarbojas viedojot ietekmju buketi lauku labbūtībai. Valsts saraušanās laukos tiek skatīta sarūkšanas kontekstā – aiziet valsts pārvaldes institūcijas no laukiem, koncentrējoties centros.² Dzenovska runā par iedzīvotāju ne-novērtēšanu kā faktoru aizbraukšanai, bet Lulle savukārt uzsver telpas robežas atvērtību, kas būtu skatāma kontekstā ar labu dzīvošanu Latvijas laukos.

Pētnieki norāda, faktoru, kas ietekmē lauku pamešanu – iespēju trūkums, tai skaitā realizēt savas vajadzības, kā risinājumu minot infrastruktūras, ceļu, sakaru nodrošinājumu, kas samazina vajadzību pēc migrācijas prom no laukiem³.

Daudzveidīgumu, saimniekošanas tradīciju pārmantojamību saistībā ar jaunajiem apstākļiem, fokusējoties uz mazo un vidējo saimniecību nozīmi, izmantojot relatīvo atpalcību no R.Eiropas saimniekošanā uzsver Aistara.⁴

Cimdiņa, Raubiško norāda lauku izpratnes nosacītību, kā ikdienišķas un politiskas izpratnes un attieksmes jautājumu. Savukārt vienotas lauku politikas nav bijis. Netiek arī pārdalīti līdzekļi uz lauku attīstību. Savukārt sociālekonomisko degradāciju nosaka lauksaimniecības kā ekonomiskā pamata zudums, kas nav laicīgi atzīts un risināts. Tiek atzīmētas divas politikas, kas sadalītas starp ministrijām VARAM – reģionālā politika, kas orientējas uz centru pieeju un ZM, kas orientējas uz lauksaimniecību un lauku attīstību. Attīstības procesi tādējādi skatāmi kā cilvēku dzīves stratēģijas. Autores ieskicē inovāciju slēpto raksturu, ko neredz, ja balsta uz vispārpieņemtām definīcijām. Tādējādi mazās saimniecības tiek skatītas kā traucēklis ekonomiskajam uzplaukumam laukos. Tiek norādīts, ka saimniekošanas izvēle ir kultūrsociāli noteikta, kas pašlaik ir pretrunā ar kopējo uz ekonomisko funkcionalitāti virzītu attīstību. Autores norāda uz atšķirīgām racionalitātēm ekonomiskā izpratnē. Pastāv dažādas zināšanas, vērtības, kas ļauj skatīt, ka pastāv atšķirīgas ekonomikas, ilgtspējas pieejas. Pastāv atšķirības, ka uz lietām skatās antropologi (uz vērtībām cilvēkorientēts skatījums) un ekonomisti (galvenokārt uz saimniecisku rādītāju orientēts skatījums). Ieteikums ir veidojot politiku, ņemt vērā sociālos aspektus laukos, tajā skaitā vietējo cilvēku mantotās vērtības⁵. Dzenovska skata aizbraukšanas ētiskos, sociālos, politiskos aspektus, to teritoriālās un savstarpējo attiecību reprezentācijas. Aizbraukšana kā komplekss jēdziens savās izpausmēs un savstarpējās saitēs ar apkārtni, kas ietekmē iesaistīto personu pašapziņu, attieksmes pret notiekošo, kas sakņojas dziļākā kultūrvēsturiskā, sociāli mantotā pieredzē.⁶ Agnese Cimdiņa uzskata, ka ir vērts pārlūkot saikni starp ekonomiku un kultūru, ražošanu un dzīvesveidu, efektivitāti un vērtībām, kvantitatīvajiem saimniekošanas kritērijiem un

¹ Cimdiņa, A., Raubiško, I. Dzīvot dzīvojam, jeb dzīve attīstības kontekstā. Ievads. Grām: Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne, 2012.

² Sedlīnieks, K. Dzīve valsts kabatās. Apzināta izvairīšanās no valsts kā izdzīvošanas (attīstības) stratēģija Latvijas laukos. Grām: Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne, 2012.

³ Zobena, A., Lāce, I. Paklāpojumu nozīme Latvijas lauku iedzīvotāju ikdienas dzīves telpā un mobilitātē. Grām: Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne, 2012.

⁴ Aistara, G. Visinteresantākās vietas: robežjoslas sociālekoģiskās mijiedarbes veicināšanai Latvijas Laukos. Grām: Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne, 2012.

⁵ Cimdiņa, A., Raubiško, I. Cilvēks un darbs Latvijas laukos. Sociālantropoloģisks skatījums. Zinātne, 2012.

⁶ Dzenovska, D. Aizbraukšana un tukšums Latvijas laukos starp zudušām iespējamām nākotnēm. Turība, 2012.

jēgpilnību un ka tie visi būtu integrējami Latvijas lauku ekonomikā. Dace Dzenovska uzsver lauku sociāli ekonomisko spēlētāju nošķirtību – lielie un mazie, bagātie un nabadzīgie, kas arī atšķirīgi attiecas pret telpu. Būtiski, lai šīs dažādās grupas sāktu sarunāties savā starpā, veidotu kopēju lauku vidi.

Lauku attīstības jautājumi tiek aktualizēti politiskajā diskursā. Milgava et. al. sagatavotajā **materiālā diskusijām “Latvijas lauku telpas attīstība un tās iespējamie nākotnes scenāriji”** ir analizēts plašs lauku attīstības konteksts. Minētie jautājumi nav zaudējuši aktualitāti pašlaik. Ir izvirzīti politiskās izšķiršanās jautājumi: Agrolesursu pilnīgāka izmantošana, produktīvas darba vietas ārpus agrobiznesa nozarēm, pakalpojumu pieejamība lauku iedzīvotājiem un biznesam (veselība, izglītība, publiskā pārvalde, transporta komunikācijas) piedāvājot atsevišķas izšķiršanās; jautājumi sabiedrībai: Vai lauku sociālekonomiskā apdzīvotība ir Latvijas sabiedrības vērtība; Vai sabiedrība piekrīt novirzīt papildu resursus infrastruktūras un pakalpojumu pieejamībai lauku apvidos? Tiek piedāvāti attīstības scenāriji (izaicinājumi/riski), kas var iestāties, ja neveido atbilstošu politiku.

Tiek uzsvērts, ka Latvijā vērojamas lauku sociālekonomiskās telpas degradācijas pazīmes. Procesu virzību var mainīt pārskatot valsts teritorijas attīstības politikas uzstādījumus un līdztekus citām tās [politikas] īstenošanas darbībām pārdalot arī sabiedrības rīcībā esošo finanšu resursu plūsmas. Otrs virziens ir Ilgtspējīgas apdzīvotības nodrošināšana ir [produktīvu] darbvieta pieejamība, jo Pieci svarīgākie faktori, kas iespaido dzīvesvietas izvēli ir: iespējas atrast darbu, iespējas saņemt medicīnas pakalpojumus, veikalu pieejamība, sabiedriskā transporta pieejamība, apkārtnē un dabas ainava. (Bulderberga et. al., Prezentācija, 2012).

Publikācijas par Resursiem

Integrētā lauku attīstība (Nemez, G.) aptver pieeju, kā centrs var palīdzēt vietējai attīstībai un vai lauku resursu pārstrukturēšanai vienlaikus saglabājot lauku vērtības nākotnei. Atšķirībā no centrālās attīstības to kontrolē un pārvalda lokāli, bet – pretstatā vietējai attīstībai – bez vietējiem resursiem balstās arī uz centra profesionālo un finansiālo atbalstu.

Tiek izvirzīti vairāki jautājumi: Kādas ir svarīgākās lauku vērtības? No kurienes tās rodas? Kā un kas tās novērtē? Kādu labumu tie var dot kādai teritorijai? Kā tos varētu saglabāt nākotnē? Kā tās varētu/vajadzētu pārveidot, lai tās izmantotu kā resursus lauku attīstībai? Autors klasificē lauku vērtības trīs galvenajās kategorijās: • ekoloģiskās vērtības (tīra vide, bioloģiskā daudzveidība, iespēja ražot tīru un veselīgu pārtiku, labi ražošanas apstākļi kvalitatīvai, specifiski lauksaimniecības produkti, atklāta telpa, dabas un kultūras ainavas) • kultūras vērtības (lauku kultūra, folklorā un apbūvētā vide, vietējā virtuve, māksla un amatniecība, vietējai specifiski produkti un ražošanas metodes, mazākumtautību valodas, tradicionālie dzīvesveidi) • kopienas vērtības (sociālie tīkli, radniecības attiecības, savstarpēja uzticēšanās un sapratne, īpaši komunikācijas veidi).

Autors norāda lauku teritorijas ierobežojošos faktoros • viena ir dažādu infrastruktūru nepietiekami attīstība, kā rezultātā ir ierobežota cilvēku, produktu, naudas un informācijas komunikācija (piekļuves veida faktori) • otrs ir ierobežotās iespējas un resursi ražot preces un pakalpojumus, kas nopērkami pasaules tirgū (resursu tipa faktori). Piekļuves faktori izslēdz teritorijas no galvenās ekonomiskās, politiskās un kultūras dzīves un saglabā to mazattīstīto statusu. Lai gan politika vērsta tieši uz šiem faktoriem, tas ir nepietiekami. Vietējo resursu nostiprināšanas un izmantošanas veicināšana no centrālajiem avotiem ir sarežģīta un problemātiska, taču tā ir kritiska lauku attīstībai, un šādu resursu trūkums var izraisīt politikas neveiksmes. Lauku attīstībā jāņem vērā gan jaunizveidotās, gan vēsturiski iesakņojušās realitātes. Tiek uzsvērts, ka vecās lauku vērtības ir jāpārveido, kas vēlāk var tikt izmantotas kā pamatlīdzekļi - citiem vārdiem sakot attīstības resursi - saskaņā ar jauno paradigmu.

Gérald Domon **skata ainavu kā lauku vides attīstības resursu**. Lai gan lauku apvidu ekonomika vienmēr ir bijusi ļoti atkarīga no dabas resursu izmantošanas, nesenie tehnoloģiskie sasniegumi izmantošanā, lauku iztikas līdzekļu zaudēšana un pieaugošais sociālais pieprasījums pēc šo resursu labiekārtošanas aspektiem ir krasi mainījis lauku ekonomiku. Šo savstarpēji saistīto parādību rezultāts ir tāds, ka lauku ainavu konfigurācija burtiski tiek pārzīmēta, un teritorijas, kas bagātas ar tādām ērtībām kā vizuālā kvalitāte, ir spēcīga attīstības spiediena objekts, savukārt parastajām ainavām draud jauna veida devitalizācija.

Autors uzsver, ka pēdējo divu desmitgažu laikā trīs spēcīgas tendences ir likušas mums apšaubīt šo resursu relatīvo nozīmi vietējās lauku ekonomikā. Pirmkārt, ekspluatācijas mehanizācija un koncentrācija ir izraisījusi primārā sektora nozīmes vispārēju samazināšanos lauku kopienās, un to sociāli profesionālā struktūra arvien vairāk atgādina pilsētvides struktūru. Otrkārt, un līdz ar to tradicionālās lauku dzīves straujā izzušana ir attālinājusi cilvēkus no lauksaimniecības darbiem un līdz ar to būtiski mainījusi mūsdienu lauku ainavas novērtējuma pamatus. Visbeidzot, pēdējās desmitgades iezīmējās arī ar indivīdu mobilitātes pieaugumu. No vienas puses, mēs visi dažādās pakāpēs esam kļuvuši reizē par pilsētniekiem un lauku iedzīvotājiem, ja nu vienīgi virtuāli. Ilgi uzskatīts par marginālu, ainavu dizaineru, plānotāju un pētnieku loma jaunā lauku kontekstā tagad tiek izvirzīta priekšplānā, kas varētu kļūt būtisks lauku kopienu dzīvotspējai turpmākajās desmitgadēs.

Eugeniusz Niedzielski lauku **funkcijas saistībā ar lauku attīstību** skata Polijas piemēru. Tiek apkopotas un klasificētas lauku funkcijas pēc dažādiem kritērijiem, tajā skaitā, – dabas funkcijas, ekoloģiskās īpašības, komercfunkcijas, nekomerciālas funkcijas, sabiedriskās telpas funkcijas. Kopumā ir izdalītas saimnieciskās funkcijas, vides funkcijas, sociālās funkcijas, kultūras funkcijas. Lauku kopienās būtiskas ir ainavu saglabāšana, arhitektūra, lauksaimnieciskā ražošanas darbība, kulinārijas tradīcijas, nelauksaimnieciskā lauku ražošana, tautas ceremonijas un māksla.

Lauku attīstības ātrumu un virzienus ietekmē daudzu faktoru kompleks s tīkls, – veidojušies vēsturiskie un kultūras apstākļi, piemēram, zemnieku saimniecību platības struktūra, apdzīvoto vietu tīkls, lauku arhitektūra, attieksme pret tradīcijām un pārmaiņu ieviešana u.c.; – politiskie faktori, nacionālās un kopējās Eiropas lauksaimniecības politikas ietekme; – dabas faktori, kas saistīti ar dabiskās vides kvalitāti un lomu, un ģeogrāfiskie faktori, kas attiecas uz telpisko novietojumu, ainavas iezīmēm, reljefa formu; – sociālie un demogrāfiskie faktori, kas attiecas uz iedzīvotāju blīvumu, profesiju struktūru, izglītības sasniegumiem, dzīves līmeni. Šo faktoru kumulatīvā ietekme, kas telpā diferencēta pēc ietekmes lomas un stipruma, rada atšķirības valstu, reģionu un vietējo kopienu attīstības līmenī.

Autors uzsver, ka laukos notiek funkcionālās izmaiņas, lauksaimniecības lomas samazināšanās, katrs no faktoriem mainās ar dažādu ātrumu. Vieni faktori samazinās – lauksaimniecības loma, īpatsvars IKP, nodarbināto skaits, citi palielinās – piemēram, dabas funkcijas, ainavas vērtība utml.

Ar vien vairāk uzsvars ir uz **nemateriālo resursu izmantošanu lauku attīstībā**. Piemēram, (Terešina et al., 2020), min simboliskos (vietējā identitāte, teritorijas tēls, attīstības stratēģijās ietvertās publiskās vērtības), tīklu (starppersonu uzticības līmenis, institucionālās uzticības līmenis, starppersonu un institucionālo saišu blīvums), vadības (Līderība (formālā un neformālā), lēmumu pieņēmēju profesionālās kompetences, pašvaldību institūcijas, iedzīvotāju pašorganizēšanās institūcijas), informācijas un komunikācijas (vietējie drukātie un elektroniskie plašsaziņas līdzekļi, kopienas digitālie resursi, interaktīvas saskarnes mijiedarbībai starp kopienas locekļiem un attīstības politikas aģentiem), inovāciju (tehnoloģiskās, mārketinga, "zaļās" un organizatoriskās inovācijas, mehānismi to ražošanai un izplatīšanai lauku attīstības politikas kontekstā) resursi.

Autori uzsver nemateriālo resursu izpētes nozīmi, kas veido ilgtspējīgas attīstības potenciālu un veido lauku attīstības politikas panākumus. Tendencei iekļaut nemateriālo resursu novērtēšanu lauku attīstības politikas pamatojuma un īstenošanas procesā ir gan priekšrocības, gan ierobežojumi. Tajā pašā laikā, ņemot vērā iespējamus ierobežojumus, izstrādājot analītiskos instrumentus lauku attīstības nemateriālo resursu potenciāla novērtēšanai, ir iespējams uzlabot lauku pārvaldības kvalitāti. Autori piedāvā instrumentālu pieeju lauku attīstības nemateriālo resursu novērtēšanai, pamatojoties uz trīs piecu veidu (simboliskie, tīkla, pārvaldības, informācijas un komunikācijas, inovācijas) nemateriālo resursu mērījumi divās projekcijās (standarta un pašreizējā). Piedāvātā pieeja paplašina lauku attīstības resursu pētījumu jomu, līdzās tradicionālajām ekonomiskajām kvantitatīvo datu vākšanas metodēm iekļaujot arī specifiskas socioloģiskās un statistiski matemātiskās pētniecības metodes, kas "nodarbojas" ar lielu empīrisku datu apjomu.

Shakya M un Vagnarelli G (2024) skata **kultūras nemateriālos resursus lauku tūrisma kontekstā**. Tiek atzīts, ka kultūras daudzveidība var uzlabot cilvēku dzīves kvalitāti un veidot pretsvaru arvien vienveidīgākai "pasaules sabiedrībai", ko veido tikai dažas politiskās lielvaras un globālie uzņēmumi. Kā liecina divi gadījumu pētījumi, lai radītu vērtību mantojuma kopienām, nav obligāti nepieciešami "izņēmuma" materiālās kultūras veidi, piemēram, pasaulslaveni pieminekļi, muzeji un gleznas.

Izmantojot novatoriskas pieejas, kas izmanto stāstījumu un iesaista ieinteresētās personas līdzdalības veidā, vēl mazāk iespaidīgas, "parastās" nemateriālās kultūras izpausmes varētu padarīt pieejamas plašākai sabiedrībai un dažādos veidos sniegt labumu mantojuma kopienām. Inovācijai ir bijusi svarīga loma abos iesniegtajos gadījumu pētījumos.

Galvenais Bad Hindelang ekomodeļa veiksmes faktors bija sadarbība starp lauksaimniekiem un vietējo kopieni, tostarp tūrismā ieinteresētajām personām. Markes reģionā kāda vīna uzņēmuma ģimenes izcelsme izraisīja interesi saglabāt mutvārdu atmiņas par pēdējiem akcionāriem. Mutiskās atmiņas par pēdējiem audzēkņiem ļāva no jauna atklāt senās receptes un iedvesmot digitālo stāstu stāstīšanu, pamatojoties uz vietējo kulināro mantojumu. Stāstu stāstīšana tiek izmantota arī gidu un rotaļu ekskursijās pa lauku vietām. No diviem gadījumu pētījumiem secināts, ka nemateriālais kultūras mantojums var būtiski veicināt ilgtspējīgu lauku attīstību un cilvēku dzīves kvalitāti, radot ekonomisku, sociālu, kultūras un vides vērtību.

(Castellano-Álvarez et. al., 2020) Pētījumā nemateriālo resursu izmantošana tiek skatīta vietējo programmu un iniciatīvu kontekstā. Spānijas piemērs par Proder programmu liecina, ka reģioniem, kuri nebija saņēmuši labumu no LEADER, piedāvāts īstenot līdzīgus projektus. Pētījums orientējas uz novērtēšanas jautājumiem. Lai gan tādi aspekti kā pārvaldības sistēma vai šo programmu ieguldījums reģionālajā identitātē tiek augstu novērtēti, citi, piemēram, iedzīvotāju līdzdalība attīstības procesos, šķiet, neatbilst cerībām. Teritoriālās pieejas analīze parāda savstarpējās sakarības starp pētītajiem nemateriālajiem aspektiem un programmas struktūru. Projekta virzītāji norāda uz dažādām darbībām, ar kurām viņi uzskata, ka Proder ir veicinājis reģionālās identitātes stiprināšanu. To vidū ir vērts izcelt tūrisma veicināšanas kampaņas vai dotāciju īstenošanai izmantoto vadības sistēmu. Visbiežāk tiek minētas investīcijas, kas veiktas neproduktīvo pasākumu ietvaros vietējā un lauku mantojuma veicināšanai. Pētījums uzsver teritorijas identitātes nozīmi, piederības sajūtu vietai kā nozīmīgu attīstības faktoru.

Cits Spānijas piemērs **par augšup un lejupejošo pieeju simbiozi** (Pulpon et. al., 2020) teritoriālākultūras mantojuma izmantošanu attīstības veicināšanā parāda divas konkrētas iniciatīvas: Almadén kalnrūpniecības parks un Molina-Alto Tajo rajona ģeoparks, kas ir oficiāli atzinuši UNESCO par Pasaules mantojuma vietām. Šie divi piemēri ļauj mums kā mūsu galveno mērķi parādīt to teritoriālās atdzimšanas procesu nozīmi mūsdienās, ko ierosināja institūcijas (no augšas uz leju pieeja) un pēc tam atbalstīja pieaugošā vietējo kopienu līdzdalība (augšupēja pieeja), mudināja cita starpā ar lauku attīstības programmām. Tiek uzsvērta sadarbīgā pārvaldība un potenciālās sinerģijas izmantošana starp resursiem šajos divos rajonos, lai nodrošinātu iniciatīvu dzīvotspēju. Šajos pētījumos ir svarīgi stiprināt mijiedarbību starp publiskajām ieinteresētajām personām, kuras atrodas augšupējas pieejas augstākajā līmenī, un privātajām ieinteresētajām personām, kuras lauku gadījumā veidotu būtisku vietējo partnerību, kas nepieciešama, lai veicinātu valsts attīstību.

Pētījums izceļ galvenos trūkumus: ierosināto iniciatīvu nepietiekama popularizēšana; nepieciešamība stiprināt līdzdalības līdzekļus; citu jomu ietekmējošo nozaru politiku iespējamās kaitīgās ietekmes uzraudzība; nevienlīdzīgas vai preferenciālas attieksmes likvidēšana citām iniciatīvām, pasākumu atbilstība, kas nepieciešamas, lai atbalstītu lauku apvidu sociālo dalībnieku priekšlikumus un lēmumus. Tik uzsvērts sociālais kapitāls, ko raksturo dažu tā biedru vadības spējas, ir un būs dzinējspēks lauku kopienu atdzīvināšanai.

ESAO (OECD) pētījumā par **reģionālo pievilcību** (2023) ir izstrādāta novatoriska un daudzdimensionāla pieeja, lai novērtētu reģionālo pievilcību galvenajām investoru, talantu un apmeklētāju mērķa grupām. Metodoloģija, kas ņem vērā globālo iesaistīšanos ārpus starptautiskajiem sakariem un ekonomiskajiem faktoriem vien, ietver vairāk nekā 50 rādītājus, kas aptver 14 dimensijas 6 pievilcības jomās (ekonomiskā pievilcība, savienojamība, apmeklētāju pievilcība, dabiskā vide, iedzīvotāju labklājība, zemes izmantošana un mājokļi).), lai izstrādātu reģionu pievilcības profilus. Tas ievieš uz pierādījumiem balstītu "pievilcības kompasu", lai palīdzētu politikas veidotājiem noteikt reģionālās stiprās puses un nepilnības un orientēties jaunajā nenoteiktajā vidē. Tajā arī izcelts gandrīz universāls izaicinājums, ar ko saskaras reģioni, lai piesaistītu un noturētu talantus, identificēti reģionālās pievilcības virzītāji investoriem, talantiem un apmeklētājiem, kā arī sniegta reģionālās pievilcības politikas un to pārvaldības mehānismu analīze.

Internacionalizācija ir definēta kā “valsts, reģiona, teritorijas vai uzņēmuma iekļaušana starptautiskos tīklos, izmantojot uzņēmējdarbības, cilvēku, infrastruktūras un zināšanu savienojumus”. Reģionālā pievilcība ir definēta kā “spēja kartēt, popularizēt un uzlabot teritorijas ekonomiskos, sociālos un vides resursus, lai piesaistītu un noturētu talantus, ieguldījumus un apmeklētājus”.

Vairāki autori pievēršas **lauku sarukšanas problēmai**. Piemēram, Y. Li, et al. uzsver, ka tas ir neizbēgams process, jo cilvēku sabiedrība pārvēršas no agrārās uz pilsētu-industriālo ekonomiku un tālāk uz zināšanu ekonomiku. Autori atbild uz jautājumu, kāpēc daži lauku apvidi samazinās, bet citi ne. Rezultāti liecina, ka tieši lauku apvidu un ārējās vides mijiedarbības dēļ lauku kopienas vai nu aug, samazinās vai pat izzūd. Rakstā uzsvērta nepieciešamība uzlabot lauku kopienu noturības spējas, pielāgojot to iekšējo komponentu funkcijas un struktūru, lai izturētu ārējās izmaiņas. Šajā procesā tiek uzskatīts, ka lauku iztikas līdzekļu dažādošana, uz tirgu orientētu institūciju un spēcīga sociālā kapitāla izveide uzlabo lauku noturību un veido ilgtspējīgas lauku kopienas. Visbeidzot, tiek apspriesti trīs nosacījumi ilgtspējīgai lauku attīstībai zināšanu ekonomikā: 1) jaunu ekonomisko aktivitāšu attīstība, kas spēj reaģēt uz potenciālo pilsētu pieprasījumu; 2) vietējā uzņēmējdarbība, kas var izveidot un paplašināt šīs jaunās aktivitātes; un 3) sociālais kapitāls, kas var atbalstīt uzņēmējdarbību jaunās aktivitātēs ar piekļuvi kredītiem, darbaspēkam, cilvēkkapitālam, ārējiem tirgiem un ārējām zināšanām mācībām un inovācijām.

Autori secina, ka sociālā kapitāla loma ir neapstrīdama kā vietējai sadarbībai un kopīgai rīcībai nepieciešams avots. No politikas viedokļa mūsu rezultāti skaidri norāda, ka lielā lauksaimniecības subsidēšana, kas ir viens no Eiropas Savienības stūrakmeņiem, lauku attīstību veicina tikai ļoti nelielā mērā, ja tāda vispār ir. Ja attīstīto valstu un jo īpaši attālāko valstu lauku apvidiem ir nākotne, tas nav saistīts ar lauksaimniecību.

Starp iespējamām turpmāko pētījumu tēmām autori min tādu vietu izpēti lauku apvidos starpposma un attālās vietās, kas spēj pārveidoties un atdzīvīnāt. Kā šie procesi ir notikuši? Kādas stratēģijas un resursi ir izmantoti? Kuras saites ir izveidotas ar ārējiem resursiem (ievade) un tirgiem (izvade)? Kuri dalībnieki un dalībnieku grupas ir bijuši iesaistīti un kādas sociālā kapitāla sasaistes un pārejas kombinācijas ir izmantotas? Kāda ir bijusi valsts politikas loma dažādos līmeņos?

Publikācijas par mežsaimniecību

Mežsaimniecības loma lauku attīstībā ir mazāk pētīta Eiropas un Latvijas kontekstā. Tomēr pastāv vairāki nozīmīgi pētījumi, kas to raksturo. B.H.M. Elands et al. Skata **mežu lomu ES kontekstā no vietējā skatu punkta**. Minētās publikācijas nav zaudējušas savu nozīmi arī pašlaik. Autori atzīmē, ka strauji mainīgajos Eiropas laukos meži tiek popularizēti kā ieguldījums lauku attīstībā vietējo kopienu labklājības uzlabošanas nozīmē. 2010.gadā tika veikts pētījums, lai noskaidrotu, vai dažādi lauku apstākļi un vietējo kopienu perspektīvas ietekmē uztverto mežu ieguldījumu lauku attīstībā.. Izrādās, ka galvenās atšķirības starp teritorijām ir saistītas ar priekšstatiem par apdzīvotām vietām kā vairāk vai mazāk “marginālām” un uzskatiem par mežu lomu kā vairāk vai mazāk “kaitīgu lauku apvidiem”. Rezultāti liecina, ka tieši meža kaitīgais aspekts ir tas, kas visvairāk atšķir platības. Lielākā daļa cilvēku neuzskata mežsaimniecību par galveno nākotnes attīstības iespēju, galvenokārt tāpēc, ka ir negatīva saistība ar, piemēram, nodarbinātības iespējām, rūpnieciskām aktivitātēm un kaimiņu saiknes un draudzības stiprību. Atšķirības starp teritorijām ir saistītas ar sociāli ekonomiskajiem un kultūras apstākļiem, kā arī vietējo meža vēsturi.

Pētījumā norādīts, ka lauku iedzīvotāji mežus pārsvarā uztver dabas un ainavas kvalitātes perspektīvā un mazāk kā saimniecisko darbību vai pakalpojumu nesēju. Tāpēc turpmākajā meža politikā Eiropas līmenī jāturpina pievērst uzmanību mežu nemateriālajiem ieguvumiem lauku apvidiem. Politikā jākoncentrējas arī uz integrētu mežu attīstību dabā un ainavā. Jo īpaši teritorijām, kas atrodas netālu no pilsētu centriem, un , kas darbojas kā reģionālie centri. Meži galvenokārt tiek novērtēti saistībā ar to uztverto ieguldījumu lauku identitātē, nevis saistībā ar to lauku ražošanu un ienākumu gūšanas jaudu. Turklāt no meža gūtie ienākumi arvien vairāk tiek gūti ārpus tradicionālās mežsaimniecības nozares, piem. tūrisma un atpūtas sektorā vai nekustamā īpašuma sektorā. Tas norāda uz nepieciešamību pievērst

papildu uzmanību reģionālās mežsaimniecības apstākļu klasificēšanai, pamatojoties uz mežu daudzfunkcionālajām lomām, nevis uz tradicionālo koksnes ražošanas lomu.

Mežu daudzfunkcionalitāte lauku attīstības kontekstā ir aktualizēta arī citos pētījumos. (Skat. piemēram, Barbir C. F. , 2012) arī senāki **pētījumi Vāgeningenas Universitātē** (skat. piem. K.F. Wiersum and B.H.M.Elands Ed. 2002). Tur tiek pamatota lauku klasifikācija balstoties uz primārā sektora attīstību. Ir noteiktas šādas teritorijas: 1. lauku apvidi ar pilsētvides īpatnībām. Šajos apgabalos lauksaimniecības prakse samazinās, bet ar pilsētām saistītā attīstība pieaug. Šajā kategorijā apgabali saskaras ar primārā sektora lejupslīdi un nodarbinātības tendencēm novirzoties uz terciāro sektoru. Šajā grupā iekļautās izpētes teritorijas ir blīvi apdzīvotas un atrodas pilsētu centru tiešā tuvumā. Ievērojama zemes daļa ir mežs, bet mežsaimniecības ekonomiskais ieguldījums vietējā iztikas nodrošināšanā ir samazināts. 2. daudzveidīgi lauku apvidi. Galvenais zemes izmantošanas veids ir lauksaimniecība; meža zeme neaizņem būtisku lauku teritorijas daļu. Šajās jomās ir daudzveidīga ekonomikas struktūra, un ir vērojama spēcīga nodarbinātības novirze uz sekundāro un terciāro sektoru. 3. augšanas zonas atkarībā no lauksaimniecības. Teritorijas atrodas labvēlīgi attiecībā pret pilsētu centriem. Pēdējo desmitgažu laikā viņi nav cietuši no iedzīvotāju skaita samazināšanās; Turklāt iedzīvotāju skaits joprojām palielinās. 4. samazinošas no lauksaimniecības atkarīgās teritorijas. Šo apgabalu ekonomiskā dzīvotspēja ir atkarīga no lauksaimniecības prakses. Iedzīvotāju blīvums ir zems, un teritorijas atrodas salīdzinoši tālu no pilsētām. Agrāk viņi ir cietuši no iedzīvotāju skaita samazināšanās. 5. attālos apgabalos. Šie apgabali ir atkarīgi no lauksaimniecības, ir nomaļi un mazapdzīvoti. Viņi joprojām cieš no depopulācijas. Kā kritēriji tika izmantoti kopienas, ekonomiskie, vides un ainavas ieguvumi. Dažādās teritorijās tika veiktas meža īpašnieku aptaujas. Tika izveidota teritoriju klasifikācija balstoties uz teritoriju komerciālo interesi mežsaimniecībā. Pētījums secina, ka turpmākā loma lauku attīstībā jāsaista ar lauku apvidu pašdefinēšanos. Var secināt, ka meži lielākoties tiek uztverti dabas un ainavas kvalitātes perspektīvā un mazāk kā saimnieciskā darbība vai pakalpojumu nesējs. Tāpēc turpmākajā meža politikā Eiropas līmenī jāturpina pievērst uzmanību mežu nemateriālajiem ieguvumiem lauku apvidiem.

Mežsaimniecība lauku attīstības un politikas kontekstā ES analizēta apjomīgā pētījumā Multifor RD 2012. gadā. Pētījums paplašināja pētījumu apjomu par priekšstatiem un attieksmi pret mežu un mežsaimniecību, iekļaujot to lauku attīstības perspektīvā. Attiecībā uz lauku attīstību lielākā daļa aptaujāto bija par lauku restrukturizāciju, nevis tikai lauku modernizāciju. Mežiem var būt svarīga loma šādā pārstrukturēšanā. To atspoguļo fakts, ka mežu priekšrocības galvenokārt tiek uztvertas kā gaisa, ūdens un augsnes aizsardzība, kam seko to ieguldījums jaukā ainavā, dabas aizsardzībā un rekreācijā. Meža loma uzņēmējdarbībā vismazāk tika uzskatīta par meža ieguvumu. Tādējādi attiecībā uz mežu ekonomiskajiem ieguvumiem kopienas perspektīvas joprojām aprobežojas ar darbaspēka un ienākumu radīšanu, kas izriet no tradicionālās meža nozares. Tādējādi vietējo viedokļi par mežiem liecina par būtisku kontrastu: no vienas puses, meži galvenokārt tiek uztverti kā lauku identitātes un ekoloģiskās struktūras veicinātāji, bet, no otras puses, mežu ekonomiskie ieguvumi tiek uztverti kā tādi, kas drīzāk attiecas uz tradicionālo mežsaimniecības nozari. Projekts sagatavojis ieteikumus politikas izmaiņām.

Mežsaimniecība ir bijusi arī **politiskā diskursā**. (Skat. piem. Birgit H.M. Elands, K. Freerk Wiersum). Autori skatījuši mežsaimniecību no lauku politikas viedokļa. Cork 2.0 deklarācijā, definēta mežsaimniecības kā lauku izaugsmes dzinējspēka loma, un tas tika apstiprināts arī Komisijas paziņojumā Pārtikas un lauksaimniecības nākotne. Tāpēc ir būtiski, lai meži un ilgtspējīga mežu apsaimniekošana (SFM) paliktu ES Lauku attīstības politikas (LAP) pamatā arī pēc 2020. gada. Autori izvirza 7 principus jauno LAP politiku izstrādē. Tajā skaitā laukos: Valsts meži jāatzīst par lauku renesanses veicinātājiem. Bioekonomika kā nākamā lielākā ekonomiskā attīstība ir īpaši svarīga Eiropas laukos un attālos reģionos. Meži nodrošina ieguldījumu bioekonomikā atjaunojamo materiālu veidā, kā arī citus ekosistēmu pakalpojumus, kas nepieciešami, lai radītu tik nepieciešamo pāreju uz ilgtspējīgu sabiedrību. Valsts meža apsaimniekošanas organizācijas (SFMO) nodrošina biomasu daudziem meža vērtību cikliem, un, pateicoties to mērogam, stabilitātei un uzticamībai, tās var katalizēt bioekonomisko attīstību, vienlaikus pozitīvi ietekmējot energoapgādes drošību un preču piegādi. Bioekonomika jāuztver kā iespēja uzlabot ekosistēmu kvalitāti un vitalitāti un veicināt zaļo nodarbinātību un sociālo iekļaušanu, vienlaikus palielinot mežu sociālās vērtības visu labā. Jāuzlabo koksnes izmantošanas sinerģija un zemes apsaimniekošanas uzlabošana, palielinot patērētāju izpratni par ilgtspējīgas ražošanas

un patēriņa modeļiem. LAP laikposmam pēc 2020. gada būtu arī jātiecas veicināt jaunas inovācijas partnerības, kurām ir liela nozīme lauku attīstībā. Ļoti svarīgi ir atbalstīt ekosistēmu pakalpojumu sniegšanu no daudzfunkcionāliem valsts mežiem. Papildus izejvielām un bioloģiskajai daudzveidībai meži sabiedrībai kopumā sniedz dažādas citas preces un ekosistēmu pakalpojumus. Parasti tiek sagaidīts, ka SFMO tās nodrošina par saviem līdzekļiem, taču tām tāpat kā jebkuram citam tirgus dalībniekam ir jāsasniež arī ekonomiskie mērķi. Lai vislabāk apmierinātu sabiedrības vajadzības, lielākā daļa valsts mežu joprojām ir pieejami Eiropas iedzīvotājiem. Jebkādas papildu izmaksas, kas rodas no ekosistēmu pakalpojumu sniegšanas, ko tirgus neapmaksā, ir jāņem vērā atbalsta sistēmām, piemēram, LAP pēc 2020. gada, lai nodrošinātu meža apsaimniekošanas ekonomisko dzīvotspēju.

Tiek noteikti pieci ideāli, tipiski diskursi par lauku attīstību, t.i. agrolauku, hedonistu, utilitāru, kopienas ilgtspējas un dabas aizsardzības diskursi. Otrkārt, mežsaimniecības loma katrā diskursā tiek identificēta četros dažādos lauku apvidos, sākot no attāliem lauku apvidiem līdz apgabaliem, kas atrodas blakus pilsētu aglomerācijām.

Autori secina, ka Eiropā notiek dinamisks lauku pārmaiņu process, kas nozīmē, ka lauku apvidi dažādojas. Šī dažādošana ir saistīta ar dažādu lauku apvidu atšķirīgajām ekonomiskajām, sociāli kultūras un telpiskajām iezīmēm. Svarīgāks par to ir fakts, ka noteiktā lauku teritorijā var pastāvēt dažādi sociālie priekšstati par vēlamu lauku nākotni. Rezultātā lauku attīstība ir kultūras un ideoloģiski pretrunīga. Autori uzsver, ka dažādu ieinteresēto pušu pieaugošā emancipācija un meža apziņa nozīmē, ka meža politikas veidotājiem vairs nav vēlams attīstības politiku balstīt tikai uz meža īpašnieku mērķiem. Vismaz līdzvērtīga uzmanība būtu jāpievērš tam, kā meža produkciju uztver dažādas meža lietotāju grupas, kuru vērtības bieži vien ir pilsētas, nevis laukos. Lai pārvarētu dažādu ieinteresēto pušu pretrunīgos uzskatus, ir vajadzīgas jaunas pieejas meža politikas formulēšanai un īstenošanai.

Komplekss pētījums par **mežsaimniecības lomu lauku attīstībā** ir veikts 2016. gadā. Pētījums analizē mežsaimniecību balstoties uz 2014-2017. g. perioda datiem izmantojot iepriekšējā 2007-2013. gada datus. Vērtējumā atzīmēts, ka mežsaimniecībai ir nozīme daudzfunkcionālā kontekstā, tajā skaitā lauku attīstības veicināšanā (lauku nodarbinātībā un ekonomiskajā dzīvotspējā, kā arī atbalsta sociālo labklājību un kultūras vērtības). Komisija 2013. gadā pieņemtajā "ES Meža stratēģijā", kur būtiska ir ilgtspējīga meža apsaimniekošana un mežu daudzfunkcionālā loma, Resursu efektivitāte, optimizējot mežu un meža nozares ieguldījumu lauku attīstībā, izaugsmē un darba vietu radīšanā, Globālā meža atbildība, veicinot ilgtspējīgu meža produktu ražošanu un patēriņu. Galvenais ES līmeņa finansējums Meža stratēģijas īstenošanai ir bijis un paliek meža pasākumu (MM) līdzfinansējums Lauku attīstības ietvaros. No 40 ELFLA pasākumiem 20 bija tieši vai netieši saistīti ar mežiem un 8 bija īpaši saistīti ar mežiem. FM ieviešana nav obligāta gan vadošajām iestādēm, gan potenciālajiem finansējuma saņēmējiem. Tika vērtēta pasākumu efektivitāte, atbilstība, saskaņotība, pievienotā vērtība. Tika atzīmēts, ka bez LAP atbalsta daudzi pasākumi netiktu īstenoti. Pētījums īsti nav orientēts uz mežsaimniecības lomu tieši lauku attīstībā, bet gan vairāk uz LAP vērtējumu kopumā no mežsaimniecības pasākumu viedokļa.

Pētījumā par **ES jauno meža stratēģiju līdz 2030. gadam** analizētas stratēģijas prioritātes un to savstarpējā saskaņa. Tiek sniegti ieteikumi meža politikas uzlabošanai nākotnē. Stratēģijā norādīts, ka ES Meža stratēģijas mērķis ir uzlabot ES mežu kvalitāti un kvantitāti, uzlabot to daudzfunkcionalitāti un noturību, kā arī risināt problēmas, kas saistītas ar pieaugošo slodzi uz mežiem, ko izraisa cilvēka darbība un dabas procesi, tostarp klimata pārmaiņas un to negatīvā ietekme uz mežiem. Lai to panāktu, stratēģija ir balstīta uz vairākiem pīlāriem vai prioritātēm, tostarp: - *atbalstīt mežu sociāli ekonomiskās funkcijas, lai nodrošinātu plaukstošus lauku apvidus un veicinātu uz mežu balstītu bioekonomiku ilgtspējības robežās* - aizsargāt, atjaunot un paplašināt ES mežus, lai cīnītos pret klimata pārmaiņām, novērstu bioloģiskās daudzveidības samazināšanos un nodrošinātu noturīgas un daudzfunkcionālas meža ekosistēmas - stratēģiskais meža monitorings, ziņošana un datu vākšana - spēcīga pētniecības un inovācijas programma, lai uzlabotu zināšanas par mežiem. Pirmais no mērķiem attiecas uz lauku telpu. Lai gan meža stratēģija skata sociāli ekonomiskos mērķus, tie vairāk saistīti ar bioekonomikas izpratni un maz ar lauku telpu kā vietu, kur aktivitātes notiek. Tiek uzsvērtas koksnes izmantošana, kaskadēšanas process, Jaunais Bauhaus, kā satvars ilgtspējīgai koksnes izmantošanai būvniecībā. Minētas citas meža izmantošanas iespējas, tsk. enerģētikas jomā, atpūtas, tūrisma, iespējas palielināt nodarbinātību, attīstīt

jaunas prasmes, lauku attīstībā kā alternatīvs ienākumu avots, veicinot ekotūrisma vai dabas tūrisma, kura pamatā ir kultūras pakalpojumi, pārgājieni mežā vai ogu vai sēņu vākšana personīgam patēriņam, inovāciju attīstībai, balstoties uz āra tirdzniecību, IT tehnoloģiju izmantošanu. Tiek uzsvērtā savstarpējā sadarbības nepieciešamība starp iesaistītajām pusēm un sabiedrību kopumā.

Zemes izmantošanas optimizācijas iespējas ļauj skatīt lauksaimniecības un mežsaimniecības kontekstus (2019). Lauksaimniecības un mežsaimniecības attīstības mērķi, dabas aizsardzības mērķi un klimata politikas mērķi tiek definēti dažādos politikas dokumentos, un netiek vērtēta šo mērķu savstarpējā mijiedarbība. Šī pētījuma mērķis ir veikt lauksaimniecības un meža zemes izmantošanas optimizācijas iespēju novērtējumu Latvijā, ņemot vērā dažādus ar zemes izmantošanu saistītus mērķus, īpaši klimata politikas kontekstā. Pētījuma ietvaros ir izstrādāta metodoloģija, ar kuras palīdzību vienlaicīgi var novērtēt dažādu ar zemes izmantošanu saistītu mērķu sasniegšanu. Pie tam ir izstrādāta metodoloģija, kas ļauj savstarpēji salīdzināt lauksaimniecības un mežsaimniecības sektorus. Pamatojoties uz pētījuma rezultātiem, ir izstrādāti konceptuāla rakstura priekšlikumi lauksaimniecības un meža zemes efektīvākai un racionālākai izmantošanai Latvijā. Sociālekonomiskās ietekmes noteikšanai gan mežsaimniecībā, gan lauksaimniecībā ir izmantoti divi rādītāji – peļņa un darbavietas (pilna darba laika ekvivalentā). Ir sagatavoti priekšlikumi zemes racionālākai izmantošanai. Tie ir: Veicināt racionālāku aramzemes izmantošanu; Veicināt produkcijas ieguvu lauksaimniecības produkciju neražojošās, bet koptajās platībās; Veicināt nekopto LIZ platību izmantošanu; Veicināt aizaugušo LIZ platību izmantošanu; Veicināt racionālāku meža platību izmantošanu. Katram no šiem virzieniem ir izstrādāti rīcību virzieni un varianti.

Apskatā izmantotā literatūra

1. Aistara, G. (2012). Visinteresantākās vietas: robežjoslas sociālekoloģiskās mijiedarbes veicināšanai Latvijas Laukos. Grām: Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne.
2. AREI, (2018). LEADER/SVVA analīze.
3. AREI, (2018) Lielo saimniecību ieguldījums lauksaimniecības attīstībā, ņemot vērā LAP atbalsta ietekmi.
4. AREI, (2019), LAP 2014 - 2020 novērtēšana paplašinātajam Ikgadējam īstenošanas ziņojumam.
5. AREI, (2020). Lauku attīstības programmas 2014-2020 ietekme uz inovācijām.
6. AREI, (2022). ES fondu devums laukiem.
7. AREI, (2023). Tiešo maksājumu ietekme uz lauksaimniecības un lauku telpas attīstību: sākotnējais novērtējums.
8. AREI, (2017). Mazo un vidējo saimniecību attīstības iespējas un ieteicamie risinājumi LAP kontekstā.
9. Barbir C. F. (2012). Forest's role in the sustainable development of rural communities, with reference to particular situations in the area administrated by Podu Iloaiei Forest District, Iasi County, Romania. Volume 16(2), 279-286, Journal of Horticulture, Forestry and Biotechnology.
10. Castillo C. et al. (2024) Are remote rural areas in Europe remarkable? Challenges and opportunities, Journal of Rural Studies 105 /103180.
11. Cimdiņa, A., Raubiško, I. (2012). "Dzīvot dzīvojam" jeb dzīve attīstības kontekstā. Grām.: Cimdiņa, A; Raubiško, I. eds. Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne.
12. Cimdiņa, A., Raubiško, I. (2012). Cilvēks un darbs Latvijas Laukos. Sociālantropoloģisks skatījums. Zinātne.
13. Cimdiņa, A, Raubiško, I. (2012). Dzīvot dzīvojam, jeb dzīve attīstības kontekstā. Ievads. Grām: Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne.
14. Dumangane, M., Freo, M., Granato, S., Lapatinas, A. and Mazzarella, G., (2021) An Evaluation of the CAP impact: a Discrete policy mix analysis, EUR 30880 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, ISBN 978-92-76-43291-3, doi:10.2760/72177, JRC125451.
15. Dzenovska, D. (2012). Aizbraukšana un tukšums Latvijas Laukos: starp zudušām un iespējamām nākotnēm. Biznesa augstskola Turība
16. Domon G. (2011). Landscape as resource: Consequences, challenges and opportunities for rural development. Landscape and Urban Planning 100/338–340.

17. Eiropas Komisija, (2016). Evaluation study of the forestry measures under Rural Development. Alliance Environnement EEIG.
18. Eiropas Komisija, (2019). Informatīvs ziņojums "KLP ietekmes uz lauku apvidu teritoriālo attīstību novērtējums" NAT/806, 21/04/2021, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja / Evaluation of the impact of the CAP on generational renewal, local development and jobs in rural areas. Final Report, 2019, EC
19. Eiropas Komisija, (2020). Evaluation support study on the impact of the CAP on territorial development of rural areas: socioeconomic aspects. Final Report.
20. Eiropas Komisija, (2021). New EU Forest Strategy for 2030, COM(2021) 572 Final, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:0d918e07-e610-11eb-a1a5-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF
21. Eiropas Komisija, (2021). Commission staff working document. Evaluation of the impact of the Common Agricultural Policy on territorial development of rural areas. SWD(2021) 394 final.
22. Eiropas Komisija, (2023). Taking stock of how CAP Strategic Plans contribute to the objectives of the long-term vision for the EU's rural areas. Final Report. Ecorys, Metis, and Agrosynergy.
23. Eiropas Komisija, (2023). Comparative analysis of the CAP Strategic Plans and their effective contribution to the achievement of the EU objectives.
24. Eiropas Komisija, (2023). Evaluation support study of the costs and benefits of the implementation of LEADER. EEIG Agrosynergie, Ecorys and Metis.
25. Eiropas Komisija, (2021). Evaluation Support Study on the Impact of Leader on Balanced Territorial Development. CCRI, ADE S.A. and OIR.
26. Eiropas Komisija, (2024). Study on funding for EU rural areas, ÖIR, CCRI, and ADE.
27. Eiropas Komisija, (2024). Commission Staff Working Document Evaluation. Evaluation of the impact of LEADER towards the general objective "Balanced territorial development".
28. Elands B.H.M., Wiersum F.K.. (2001). Forestry and rural development in Europe: an exploration of socio-political discourses. *Forest Policy and Economics* 3 Ž2001. 5_16 Volume 3, Issues 1–2, (5-16).
29. Elands B.H.M., et al. (2004) Forests as a mirror of rural conditions; local views on the role of forests across Europe / *Forest Policy and Economics* 6 (469–482).
30. International Bank for Reconstruction and Development, (2018). Thinking CAP. Supporting agricultural jobs and incomes in EU. EU Regular Economic Report 4.
31. LBTU (2019). Zemes izmantošanas optimizācijas iespēju novērtējums Latvijas klimata politikas kontekstā. Gala atskaite Līgums Nr. 5-5.5. _0023_101_16_55 (L239).
32. Lillemets J., Fert I., Viira A.. (2022). The socioeconomic impacts of the CAP: Systematic literature review. *Land Use Policy* 114 / 105968.
33. Nemes, G. (2005). Integrated rural development - The concept and its operation, IEHAS Discussion Papers, No. MT-DP - 2005/6, Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics, Budapest.
34. Niedzielski, E. (2015) Functions of rural areas and their development. *Problems of Agricultural Economics* nr 2_2015, DOI: 10.5604/00441600.1152187
35. Miglavs A., Lismanis A., Leimane I., Krieviņa A., Bulderberga Z., Vilka A., Šķinķis P. (2012). Kādiem būt Latvijas laukiem. Informatīvs materiāls diskusijām. <https://www.laukutikls.lv/latvijas-lauku-telpas-attistibas-un-tas-iespejamie-nakotnes-scenariji>
36. OECD (2023), Rethinking Regional Attractiveness in the New Global Environment, OECD Regional Development Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/a9448db4-en>.
37. Paula L. (2016). Kopienu rīcībspēja lauku attīstībā Latvijā. Promocijas darbs izstrādāts socioloģijas nozarē. Apakšnozare: lauku socioloģija. LU.
38. Paula L. (2020). Conceptualizing resilience of rural communities. Proceedings of the 62nd international scientific conference of Daugavpils University.
39. Pecurul-Botines, M., Secco, L., Bouriaud et al. (2023) Meeting the European Union's Forest Strategy goals: A comparative European assessment. From Science to Policy 15. European Forest Institute. <https://doi.org/10.36333/fs15>

40. Raúl A., Pulpón R., Cañizares Ruiz M. (2020). Enhancing the Territorial Heritage of Declining Rural Areas in Spain: Towards Integrating Top-Down and Bottom-Up Approaches. *Land* 2020, 9, 216; doi:10.3390/land9070216
41. Schuh, B. et al., (2022). Research for AGRI Committee – The Future of the European Farming Model: Socio-economic and territorial implications of the decline in the number of farms and farmers in the EU, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.
42. Sedlinieks, K. (2012). Dzīve valsts kabatās. Apzināta izvairīšanās no valsts kā izdzīvošanas (attīstības) stratēģija Latvijas laukos. Grām: Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne.
43. Shakya M., Vagnarelli G., (2024). Creating value from intangible cultural heritage—the role of innovation for sustainable tourism and regional rural development. *Eur. J. Cult. Manag. Polic.* 14:12057. doi: 10.3389/ejcmp.2024.12057
44. Stiglitz E., Sen A., Fitoussi J.P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.
45. Tereshina M., Tambovceva T., Miroshnichenko I. (2020). Intangible Resources For Rural Development: Assessment Approach Proceedings of the 2020 International Conference "Economic Science For Rural Development" No 54 Jelgava, LLU ESAF, 12-15 May 2020, pp. 199-206 DOI: 10.22616/ESRD.2020.54.024
46. VRAA, (2009). .Latvijas pilsētu un lauku teritoriju mijiedarbības izvērtējums. Gala ziņojums.
47. Wiersum K.F., and Elands, B.H.M. (2002) The changing role of forestry in Europe: perspectives for rural development. *Nature Forest in society. Proceedings of Forest and Nature Conservation Policy Group*, Wageningen University.
48. Y. Li, et al. (2019) Why some rural areas decline while some others not: An overview of rural evolution in the world *Journal of Rural Studies* 68 (135–143).
49. Zobena, A, Lāce, I. (2012). Pakalpojumu nozīme Latvijas lauku iedzīvotāju ikdienas dzīves telpā un mobilitātē. Grām: Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne.